

**Metodický pokyn č. 2/2023
k archivnímu zpracování školských fondů**

Čj. MV-11343-1/AS-2023

1. ÚVOD	
1.1. Okruh působnosti	5
1.2. Důvod vydání	6
1.3. Vazba na Základní pravidla, případně jiné standardy a metodiky	6
1.4. Struktura metodiky	7
1.5. Implementace	7
1.6. Dosavadní zpracování	7
2. STUDIE O HISTORICKÉM A SPRÁVNÍM VÝVOJI PŮVODCE/PŮVODCŮ	
2.1. Název archivního fondu	7
2.2. Vymezení archivního fondu	10
2.3. Časové vymezení fondů (původců)	16
2.4. Dějiny původců	16
2.4.1. Místní a okresní školní rady	16
2.4.2. Školní výbory (kuratoria)	21
2.4.3. Sdružení rodičů a rady škol	22
2.4.4. Předškolní vzdělávací zařízení	24
2.4.5. Školy základního všeobecného vzdělávání	26
2.4.6. Školy středního všeobecného vzdělávání	41
2.4.7. Školy středního odborného vzdělávání	48
2.4.7.1. Všeobecné odborné školství	48
2.4.7.2. Zemědělské a lesnické školství	56
2.4.7.3. Obchodní školství	60
2.4.7.4. Pedagogické školství	62
2.4.7.5. Sociální, zdravotnické a ženské školství	64
2.4.8. Školy pro hendikepované	68
2.4.9. Školy zájmového vzdělávání	72
2.4.10. Soukromé a církevní školy	75
2.5. Právní normy – konstruktivní (řazeno chronologicky)	76
2.5.1. Místní školní rady	76
2.5.2. Sdružení rodičů a školské rady	76
2.5.3. Předškolní vzdělávací zařízení	77
2.5.4. Školy základního všeobecného vzdělávání	77
2.5.5. Školy středního všeobecného vzdělávání	79
2.5.6. Školy středního odborného vzdělávání	80
2.5.7. Školy pro hendikepované	80
2.5.8. Školy zájmového vzdělávání, soukromé a církevní školy	81
2.6. Základní literatura	81
2.6.1. Školy a školství všeobecně	81
2.6.2. Místní školní rady	82
2.6.3. Předškolní vzdělávací zařízení	82
2.6.4. Školy základního všeobecného vzdělávání	82
2.6.5. Školy středního všeobecného vzdělávání	83
2.6.6. Školy středního odborného vzdělávání	83
2.6.7. Školy pro hendikepované	84
2.6.8. Školy zájmového vzdělávání	84

3. NAKLÁDÁNÍ S DOKUMENTY U PŮVODCŮ, AKVIZICE ARCHIVÁLIÍ A PŘÍPRAVA ZPRACOVÁNÍ	
3.1. Spisová služba	85
3.2. Problematika akvizice archiválií	87
3.3. Postup před zahájením zpracování	88
3.4. Vnitřní skartace	89
3.5. Ochrana osobních údajů, autorská práva	90
4. VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ FONDŮ	
4.1. Obecné zásady, archivní pomůcky	91
4.2. Výběr pořádacího schématu	91
4.2.1. Uspořádání podle umělého schématu	91
4.2.2. Jiný způsob uspořádání	93
4.3. Právní normy ke kapitole 3 a 4	93
4.4. Literatura ke kapitole 3 a 4	94
5. POPIS ARCHIVÁLIÍ	
5.1. Zásady popisu archiválií	94
5.2. Úrovně popisu	95
5.3. Evidenční jednotky	95
5.3.1. Listiny	95
5.3.2. Úřední knihy a rukopisy	95
5.3.3. Registraturní pomůcky	97
5.3.4. Pečetidla a razítka	97
5.3.5. Kartony a fascikly	97
5.3.6. Mapy, technické výkresy a grafické listy	98
5.3.7. Fotografické archiválie	98
5.3.8. Tisky a jiné	98
6. PRVKY POPISU	99
7 POPIS PŮVODCE/PŮVODCŮ	99
8. REJSTRÍKY	100
9. POUŽITÉ ZKRATKY	100
10. SEZNAM AUTORŮ METODICKÉHO POKYNU	101
11. ÚČINNOST	101
PŘÍLOHY	
Příloha č. 1	
Umělé pořádací schéma pro školy do r. 1869	
Příloha č. 2	
Umělé pořádací schéma pro školy po r. 1869	
Příloha č. 3	
Umělé pořádací schéma pro místní školní rady	

Příloha č. 4
Popis původce základní škola

Příloha č. 5
Popis původce gymnázium

Příloha č. 6
Popis původce mateřská škola

Příloha č. 7
Popis původce místní školní rada

1. Úvod

1.1. Okruh působnosti

Metodický pokyn stanoví obecné zásady pro zpracování fondů typu škola. Tato metodika je základem při zpracování archivních souborů a lze ji doplnit a rozvinout, zvláště, pokud to místní a regionální specifika vyžadují.

Školou se v nejširším slova smyslu rozumí každý ústav pro společné vyučování a výchovu mládeže a dospělých, zejména pokud se dějí soustavně, hromadně a bezprostředním působením osob vyučujících a vychovávajících.¹ Tyto ústavy lze dělit na školy předškolní výchovy, základního (všeobecného) vzdělávání, středoškolského vzdělávání, odborného vzdělávání, zájmového vzdělávání, vzdělávání hendikepovaných.

Metodický pokyn se zabývá těmito stupni a druhy škol, školních úřadů a školských organizací (uvedeno včetně legislativně zakotvených názvů původců):

1. Místní školní rady, školní inspektoři.²
2. Školní výbory (kuratoria).
3. Sdružení rodičů, rady škol.
4. Předškolní vzdělávací zařízení: mateřské školy, dětské zahrádky.
5. Školy základního všeobecného vzdělávání: farní školy, triviální školy, hlavní školy, normální školy, filiální školy, obecné školy, pokračovací školy (zde nejde o živnostenské, hospodářské, obchodní školy pokračovací), měšťanské školy, menšinové školy, národní školy, střední školy, osmileté střední školy, základní devítileté školy, základní školy.
6. Školy středního všeobecného vzdělávání: gymnázia, reálky, nižší a vyšší reálky, reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia, (dívčí) lycea, vyšší školy, střední všeobecně vzdělávací školy, jedenáctileté střední školy, dvanáctileté střední školy.
7. Školy středního odborného vzdělávání:
 - a) všeobecné – vyšší a nižší (mistrovské) školy, živnostenské školy pokračovací, všeobecné školy řemeslnické, základní odborné školy, odborné školy, vyšší průmyslové školy, střední školy pro pracující, střediska pracujícího dorostu, střediska praktického vyučování, učiliště státních pracovních záloh, odborné školy pro vzdělávání mistrů odborného výcviku, střední odborné školy, nižší odborné školy, podnikové technické školy, podnikové instituty, učňovské školy, odborná učiliště, střední odborná učiliště, střední průmyslové školy, střední uměleckoprůmyslové školy,
 - b) zemědělské a lesnické – rolnické školy, střední rolnické školy vyšší rolnické školy, základní odborné školy rolnické, (lidové) hospodářské školy, odborné školy hospodářské, hospodářské pokračovací školy, zimní hospodářské školy, (dívčí) hospodyňské školy, nižší a vyšší hospodyňské školy, základní odborné školy zemědělské a hospodyňské, zahradnické školy, ovocnářsko-vinařské školy, (vyšší) lesnické školy, základní odborné školy lesnické, jednoroční školy pro lesní hajné, dřevařské školy, zemědělské mistrovské školy, (střední) zemědělské/lesnické technické školy, zemědělské účetnické školy, družstevní školy práce, zimní školy zemědělské mládeže, učňovské školy zemědělské,
 - c) obchodní – obchodní akademie, kupecké školy pokračovací, odborné školy pokračovací pro živnosti obchodní, vyšší obchodní školy, (vyšší) hospodářské školy, střední ekonomické školy, ekonomická lycea,

¹ *Ottův slovník naučný*. Dvacátý čtvrtý díl. Praha 1906, s. 640. *Ottův slovník naučný nové doby*. Dílu šestého svazek druhý. Praha, 1943, s. 768.

² Metodický pokyn se nezabývá okresními školními radami, jelikož podle celostátní evidence dvě třetiny těchto fondů jsou v archivech ČR již inventarizovány.

d) učitelské – učitelské ústavy k/ke vzdělávání učitelů, učitelské ústavy, ústavy pro vzdělávání učitelek domácích nauk, ústavy pro vzdělávání učitelek škol mateřských, pedagogická gymnázia pro vzdělávání učitelů, (vyšší) pedagogické školy,

e) sociální, zdravotnické a ženské – školy sociální, ošetrovatelské školy, vyšší zdravotní (zdravotnické) školy, vyšší sociálně zdravotní školy, vyšší školy výživy, střední zdravotnické školy, průmyslové školy dívčí, školy kuchařské (hospodyňské), rodinné školy, odborné školy pro ženská povolání, hospodyňské školy.

8. Školy pro hendikepované (speciální školství): školy pro děti úchylné, pomocné školy, pokračovací školy pomocné, zvláštní školy, zvláštní školy internátní, základní školy pro postižené, základní školy speciální, praktické školy, střední odborné a odborné školy pro mládež se smyslovými vadami, zvláštní mateřské školy.

9. Školy zájmového vzdělávání: lidové osvětové školy, lidové kurzy občanské výchovy, lidové školy, nižší večerní školy lidové, vyšší školy lidové (lidové univerzity), internátní školy lidové, lidové školy umění, hudební školy, základní umělecké školy, jazykové školy, jazykové kurzy, lidové školy jazyků, státní jazykové školy, jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky.

10. Vyšší odborné školy, konzervatoře, střední umělecké školy.

Pozornost věnuje též vývoji soukromých a církevních škol. Pokyn neřeší zpracování všech školských archivních fondů, ať již pro jejich specifickou nebo nečetnou výskyt v archivech.³

1.2. Důvod vydání

Fondy škol jako orgánů veřejné výchovy a vzdělání patří k badatelsky využívaným fondům archivů, které umožňují nejen studium dějin školství, pedagogiky, didaktiky a metodiky vyučování, ale též zkoumání demografických, národnostních a sociálních poměrů v daném regionu. V ústřední evidenci Národního archivního dědictví jsou školy uvedeny v tematické skupině 090000, kde lze dohledat více než 28 800 archivních souborů tohoto typu (2 616 mateřských škol, 707 hlavních, farních a triviálních škol, 9689 obecních a národních škol, 2135 měšťanských škol, 6431 osmiletých a devítiletých základních škol, 829 středních škol, 3 348 odborných škol, 534 vysokých škol, 1 204 učňovských a živnostenských škol, 647 odborných učilišť a středních odborných učilišť, 465 zvláštních škol a 228 ostatních škol). Z toho je více než 30 % zcela archivně nezpracováno. Pro archivní soubory typu škola dosud nebyl vydán komplexně pojatý metodický návod pro pořádání a inventarizaci tohoto typu archivních souborů.⁴ Schémata třídění uvedená v této metodice bude možné importovat do software splňujícího požadavky Metodického pokynu č. 4/2022 odboru archivní správy a spisové služby, kterým se vydávají Základní pravidla pro zpracování archiválií ver. 3.1, č. j. MV-171396-1/AS-2022; dále jen „ZP“) a usnadnit tak zpracování archivních souborů tohoto typu.

1.3. Vazba na Základní pravidla, případně jiné standardy a metodiky

Základem, ze kterého tento metodický pokyn vychází, jsou ZP. Tento metodický návod pro zpracování archivních fondů typu škola čerpá rovněž z odborné literatury, která vychází ze znalosti konkrétních typů škol (viz příslušný oddíl tohoto pokynu).

³ Jde zejména o vysoké školy, autoškoly, (okresní) politické školy, kněžské semináře, pedagogicko-psychologické poradny.

⁴ Byl vydán pouze Metodický pokyn pro vymezení archivních fondů škol ukládaných ve státních okresních archivech a archivech měst (Archivní správa Ministerstva vnitra, č. j. AS/1–2 – 2020/1999 z 1. června 1999).

1.4. Struktura metodiky

Struktura metodiky vychází ze ZP a na ně navazujícího Základního materiálu k tvorbě metodik zpracování archivních souborů. Metodika je rozdělena do kapitol, které zohledňují logicky na sebe navazující procesy při získávání a zpracovávání archiválií a tvorbě archivních pomůcek:

První kapitola je úvodem k metodickému pokynu.

Druhá kapitola řeší základní otázky, na které si každý zpracovatel archivního souboru typu škola musí odpovědět, ještě než přistoupí k vlastním zpřístupňovacím pracím, jako jsou názvy archivních souborů, jejich věcné a časové vymezení. Kapitola pokračuje historickým a správním vývojem původce/původců, okruhem jejich působností, což je obsahem první kapitoly prvků popisu (úvodu) archivních inventářů. Kapitola je zakončena výčtem právních norem, které se týkají škol, jejich postavením, působnosti a činnostmi a literaturou.

Třetí kapitola se zabývá spisovou službou u původců typu škola, jejím praktickým fungováním, výčtem spisových norem a problematikou nakládání s dokumenty u původce/původců a jejich akvizicí. Popisuje též činnosti, které je třeba provést před zahájením vlastních zpřístupňovacích prací. Informace z této části metodiky jsou nápomocné při zpracování třetí kapitoly prvků popisu (úvodu).

Čtvrtá kapitola popisuje postup při zpracování archivních souborů, od činností, které je třeba provést ještě před zahájením vlastních zpřístupňovacích prací včetně hodnocení, které dokumenty lze podrobit vnitřní skartaci. Součástí kapitoly je výčet právních norem a literatury společný pro kapitoly 3 a 4.

Pátá kapitola se věnuje zásadám popisu archiválií s ohledem na specifika archivních souborů typu škola a popisem archiválií, které se často ve fondech typu škola často objevují.

Poslední kapitoly stručně zmiňují popis původců, tvorbu rejstříků a končí soupisem použitých zkratk a seznamem autorů metodického pokynu,

Nedílnou součástí metodického pokynu jsou přílohy s navrženými pořádacími schématy a vymezení hlavních původců archivního souboru.

1.5. Implementace

Metodický pokyn pro zpracování archivních fondů typu škola bude uplatněn především u archivních fondů dosud archivně nezpracovaných a rovněž v případech, kdy archivy vzhledem ke kvalitě dosavadního zpracování přistoupí k reinventarizaci, nebo v případě, že se přistoupí k přepisu starších pomůcek do moderních archivních databází. Schémata třídění, uvedená v tomto pokynu, je možno importovat do programů určených pro tvorbu archivních pomůcek upravených podle ZP.

1.6. Dosavadní archivní zpracování

Starší metodiky se fondům škol nevěnovaly ani okrajově.⁵

2. Studie o historickém a správním vývoji původce/původců

2.1. Název archivního fondu

Název archivního fondu typu škola vychází z pravidel uvedených v Metodickém návodu č. 1/2012 odboru archivní správy MV k vedení evidence Národního archivního dědictví podle

⁵ Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu. ASMV 1958; Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu. Sborník archivních prací, 10, 1960/2, s. 208 an.

vyhlášky č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě (hlava XII).⁶

Název archivního fondu je v souladu s těmito obecnými pravidly tvořen názvem školy a geografickým pojmenováním dané lokality. U lokalit, kde se vyskytuje více škol, je třeba název obce doplnit názvem osady, nebo jiným místním názvem, názvem školního okresu, označením ulice. Geografické pojmenování lokality se v případě názvu fondu uvádí v nominativu a v současném úředním znění.

Názvy obecných a měšťanských škol byly poprvé výslovně upraveny v §§ 5 a 458 Řádu školního a vyučovacího z roku 1905.⁷ Do označení obecné školy se promítl počet postupných tříd a pohlaví dětí, pro které byla škola určena. Proto byla škola označena „Obecná škola smíšená“, „Obecná škola pro dívky“, „Obecná škola pro chlapce“. Škola měšťanská mohla být na žádost vydržovatelů spojena s obecnou školou. V tomto případě se takový ústav nazýval „Škola obecná a měšťanská“ a název se doplnil podle počtu tříd na jednotřídní, dvoutrídní, trojtrídní atd. Ve Školním a vyučovacím řádu z roku 1937 bylo označení obecných a měšťanských škol pouze drobně modifikováno.⁸ Připouštělo se označení „Obecná škola“, „Obecná škola chlapecká“, „Obecná škola dívčí“, „Trojtrídní obecná škola v ...“. Označení měšťanské školy se řídilo podle pohlaví dětí: „Měšťanská škola“, „Měšťanská škola chlapecká“, „Měšťanská škola dívčí“. K označení obecných a měšťanských škol, které spravovalo přímo ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen „MŠANO“) se připojoval přívlastek „státní“. U soukromých škol bylo stanoveno, že ve svém označení musí vždy uvést, že se jedná o soukromou školu a že škola má právo veřejnosti.

Školskými zákony z roku 1948 a 1953⁹ byl pojem škola vyhrazen jen státním ústavům, které byly zákonem obecně označeny jako „mateřská škola“, „národní škola“, „základní odborná škola“, „odborná škola“, „vyšší odborná škola“, vyšší pedagogická škola“, „osmiletá střední škola“, „jedenáctiletá střední škola“.

Školským zákonem z roku 1960¹⁰ byl pojem škola koncipován široce jako označení vzdělávacího zařízení bez zřetele na jeho vzdělávací cíl a zřizovatele. Školou byl i ústav, institut, učiliště pro ústřední úřady a orgány, závody, podniky, společenské organizace, národní výbory. Bližší ustanovení k názvům škol jsou uvedeny v prováděcí směrnici ke školskému zákonu z 3. ledna 1961.¹¹ Směrnice stanovila, že se název školy skládá z označení uvedeného ve školském zákoně s doplněním o sídlo školy, např. „Mateřská škola v Bystřici pod Hostýnem“, „Základní devítiletá škola v Návsí“, „Základní devítiletá škola 1. – 5. ročník ve Vendryni“. Název střední odborné školy se skládá ze základního označení druhu školy a případně z dodatku označujícího studijní směr nebo obor. Např. „Střední zemědělsko-technická škola oboru pěstitelstvo-chovatelského v...“ Název odborné školy se liší od názvu střední odborné školy tím, že se neuvádí slovo „střední“, tj. např. „Ekonomická škola v...“ Pokud je některá střední škola zřízena pro studium pracujících, uvádí se to v názvu, např. „Střední průmyslová škola pro pracující v...“. Stejně pravidlo platí pro název internátní školy a pro název školy zřízené pro děti polské národnosti.

Podle instrukce ministerstva školství ze dne 12. července 1985¹² se název školy tvoří ze slov „základní škola“, úředního názvu jejího sídla v prvním pádě, a pokud toto sídlo není okresním

⁶ Č. j. MV-73402-1/AS-2012 z 28. 6. 2012.

⁷ Nařízení MVDV z 29. 9. 1905 č. 159/1905 Věstníku MVDV, jímžto se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské.

⁸ Viz §§ 6, 190, 261, 268 výnosu MŠANO z 30. 7. 1937 č. 88/1937 Věstníku MŠANO, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné.

⁹ Zákon z 21. 4. 1948 č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon). Zákon z 24. 4. 1953 č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů.

¹⁰ Zákon z 15. 12. 1960 č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání.

¹¹ Směrnice MŠK z 3. 1. 1961 č. 2/1961 Věstníku MŠK, k provedení některých ustanovení školského zákona.

¹² Instrukce MŠ z 12. 7. 1985 č. 8/1985 Věstníku MŠMK, o základní škole.

městem, též z názvu okresu. U základní školy s jiným jazykem vyučovacím než českým se uvede též vyučovací jazyk. V místech, kde je více základních škol se za názvem sídla uvádí též název ulice a číslo budovy. Pokud byl škole propůjčen čestný název, uvádí se za slovy „základní škola“.

Podle vyhlášky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“) ze dne 14. 6. 1991¹³ se název školy musel skládat ze slov „základní škola“, úředního názvu jejího sídla v prvním pádě a z názvu okresu v prvním pádě, jestliže sídlem školy není okresní město; u základní školy s jiným vyučovacím jazykem než českým se uvedl vyučovací jazyk. V místech, kde je více základních škol, se za názvem sídla uvede název ulice nebo náměstí a číslo hlavní školní budovy. Pokud byl škole propůjčen čestný název, byl též součástí názvu školy. Název školy musel být shodný s názvem školy uvedeným v síti škol.

Nejnoveji pravidla pro tvorbu názvů škol upravuje školský zákon z roku 2004.¹⁴ Název školy musí obsahovat označení druhu nebo typu školy – v názvu musí být vyjádřeny buď všechny druhy školy, nebo typy školy v rámci daného druhu školy. Součástí názvu může být upřesňující přívlastek, který školu nebo školské zařízení blíže charakterizuje, např. obor (taneční), zřizovatel (soukromá). Součástí názvu může být také čestný název. Podle ustanovení § 132 odst. 2 občanského zákoníku musí název školy nebo školského zařízení obsahovat označení jejich právní formy, tedy dodatek „příspěvková organizace.“¹⁵

Při tvorbě názvů původců a názvů fondů typu škola dále platí tato pravidla:

1. Úřední podoba jména posledního původce fondu školy, nebo,
2. úřední podoba jména původce/původců fondu školy, které bylo nejdéle používáno, nebo,
3. ta podoba jména původce fondu školy, pod níž byl všeobecně známý a užívaný.
4. Název archivního fondu se píše v plné (rozepsané) formě. Je přípustné jen použití zkratk uvedených v čl. 19 Metodického návodu č. 1/2012.¹⁶ Např. chybně Základní škola Kostelní 457, p. o., Čelákovice. Správně se tedy uvede Základní škola Kostelní 457, příspěvková organizace, Čelákovice. Zkratky, pokud jsou součástí názvu, se uvádějí v rubrice „Původci“ evidenčního listu NAD a v prvku Variantní/Paralelní formy jména (např. Základní škola Čelákovice, Kostelní 457, p. o.).
5. I když jde o cizojazyčnou školu, uvádí se název archivního souboru česky, pokud existuje český ekvivalent jména (např. Obecná a měšťanská chlapecká škola (německá) Tachov). Cizojazyčný název se uvádí jako variantní jméno (např. Knaben Volks und Bürgerschule Tachau).
6. Pokud český ekvivalent cizojazyčného názvu neexistuje, použije se cizojazyčný název jako preferované jméno a český překlad jako variantní jméno.
7. Čestná jména (např. Gymnázium Olgy Havlové Ostrava-Poruba) se uvádějí, jen pokud jsou prokazatelně součástí názvu. Jinak se uvedou v rubrice „Původci“ evidenčního listu NAD a v prvku Variantní/Paralelní formy jména.

¹³ Vyhláška MŠMT z 14. 6. 1991 č. 291/1991 Sb., o základní škole. Podle metodického pokynu MŠMT č. 18 648/98-20 z 10. října 1998 k úpravě názvů škol se název školy upravuje u základních škol podle § 2 odst. 3 vyhlášky MŠMT č. 291/1991 Sb., o základní škole; u soukromých škol podle § 6 vyhlášky MŠMT č. 353/1991 Sb., o soukromých školách; u církevních škol § 7 vyhlášky MŠMT č. 452/1991 Sb., o zřizování a činnosti církevních škol a škol náboženských společenství; u středních škol podle § 1 odst. 5 vyhlášky MŠMT č. 354/1991 Sb., o středních školách.

¹⁴ Zákon z 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (dále jen školský zákon).

¹⁵ K udělování čestných názvů školám byl vydán pokyn náměstka ministryně č. 27 620/2005-20 z 21. 11. 2005.

¹⁶ Metodický návod č. 1/2012 odboru archivní správy a spisové služby MV k vedení evidence Národního archivního dědictví podle vyhlášky č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění vyhlášky č. 213/2012 Sb.
Č. j. MV-73402-1/AS-2012.

Součástí názvu původce fondu a názvu archivního fondu typu škola je geografické pojmenování sídla dané lokality v současné podobě a v nominativu (ZP kap. 12.2, Příloha č. 10, s. 258 an.; kap. 3.1.8. ad. Metodického pokynu č. 3). Dále platí tato pravidla:

V případě zaniklých lokalit se uvádí jejich poslední úřední název. Poslední úřední název se nepoužije (u velkých měst se složitým správním vývoje to ani není možné) i v případech, kdy sice lokalita nezanikla, avšak zanikl její dobový název a dnes k němu neexistuje současný ekvivalent. Uvádění současných geografických názvů pro velká města se složitým správním vývojem je nevhodné a zavádějící. Zde je na místě uvádět především dobové značení. To ovšem platí především pro úroveň fond či pomůcka. U jednotlivostí jako plány či fotografie je lepší užití současného názvu.

a) Např. v letech 1946–1949 byly místní části města Ostravy označeny římskými číslicemi od I. do XX. V letech 1954–1971 bylo území města rozděleno na osm správních obvodů označených římskými číslicemi (Ostrava I atd.) a v letech 1971–1990 bylo členěno na čtyři správní obvody označené arabskými číslicemi. V případě škol se tedy uvádí např. MŠ Ostrava 1, ul. Zelená.

b) U lokalit se stejným názvem, které se vyskytují v jednom okrese, je pro jejich identifikaci možno uvést v rubrice „Původci“ evidenčního listu NAD upřesnění ve tvaru (např. Základní škola Tábor, Husova 1570/1 (III. základní škola); Základní škola Tábor, Husova 1570/2 (IV. základní škola).

c) Ve vnitřně členěných městech se uvádí název města i městské části ve tvaru (např. Základní devítiletá škola, Praha 10 - Strašnice, Běchovická 96). V obcích, kde existují osady, jsou, pokud je to účelné, též součástí názvu (např. Základní devítiletá škola 1. - 5. ročník Bohumín – Vrbice).

d) Ve větších městech s existencí více škol stejného typu je součástí názvu fondu též adresa (ulice).

2.2. Vymezení archivního fondu

Vymezení archivních souborů typu škola vychází z Metodického pokynu pro vymezení archivních fondů škol ukládaných ve státních okresních archivech a archivech měst z roku 1999.¹⁷ Je mírně upraven s důrazem na zásadu **kontinuity** vývoje školy, kterou považujeme za klíčovou. Jednotlivé zásady jsou pro přehlednost tematicky uspořádány a pro názornost na několika místech doplněny názornými (fiktivními) příklady. Ani tak není možné podchytit úplně všechny problémy a varianty této složité oblasti. V každém případě je však při podobných atypických eventualitách nutné velmi podrobně odůvodnit v popisu původců (úvodu inventáře, 3. kapitola) zvolený postup zpracovatele fondu a také v evidenci NAD vyznačit případné vztahy s jinými archivními fondy škol. V případě škol se složitým vývojem doporučujeme, aby zpracovatel do úvodu archivní pomůcky vložil zvláštní přílohu, která graficky naznačí organizační vývoj školy nebo škol (viz Příloha č. 3).

a) *Všeobecné zásady*

1. Vymezení archivního fondu školy musí vycházet ze struktury dochovaných archiválií, jejichž vnitřní vazby nesmějí být fondovým rozčleněním narušeny, přednost má **kontinuita**. Základem fondu je původní uspořádání úřední registratury, které však nemusí vždy odrážet organizační vývoj školy. To znamená, že archivní fond školy pokračuje bez ohledu na změny názvů školy, pokud má kontinuálně pokračující úřední agendu. Důvodem pro uzavření, respektive vymezení fondu jsou jen zásadní vývojové přeměny, kdy se radikálně mění rozsah a náplň činnosti jednotlivých typů škol. Důvodem tvorby nového fondu nejsou ani změny v sídle školy, které zpravidla nemají vliv na její působnost.

¹⁷ Metodický pokyn pro vymezení archivních fondů škol ukládaných ve státních okresních archivech a archivech měst (Archivní správa Ministerstva vnitra, č. j. AS/1–2 – 2020/1999 z 1. června 1999).

Příklad:

Odborná průmyslová škola Petrovice vznikla roku 1883 a její agenda je kontinuální bez přerušení a změny zaměření až do současnosti, bez ohledu na to, že se k ní v průběhu vývoje několik menších škol připojilo a několik odloučilo. Tvoří jediný archivní fond Střední průmyslová škola Petrovice 1883 - souč. Připojované a odloučené školy tvoří samostatné fondy vymezené datem sloučení/odloučení.

2. Samostatné archivní fondy mohou (ale nemusejí) tvořit **slučované** školy do okamžiku jejich sloučení. Podle principu monolitnosti, tzn. vytváření větších archivních celků, stanoveného pokynem archivní správy čj. AS/2-3789/82 ze dne 3. 2. 1983 (Zásady pro vymezování archivních fondů základních a středních škol), je třeba zvážit, zda je účelné archivní fondy obou slučovaných škol ukončit datem sloučení školy. Zejména tehdy, kdy šlo spíše o přičlenění jedné rušené školy k jiné škole. V takových případech by bylo chybou fond školy pokračující v úřední agendě zbytečně tříštit. Naopak v situaci, kdy dvě školy byly v průběhu existence opakovaně spojeny a následně rozloučeny z důvodu např. nemoci jednoho ředitele, ale správa dokumentů obou sloučených škol zůstala oddělena (samostatný podací deník apod.) – v těchto specifických případech, kdy úřední agenda obou škol je vedena zvlášť, se školy neslučují do jediného fondu. Tento správní vývoj je třeba popsat v první kapitole prvků popisu (úvodu) archivní pomůcky, aby bylo zřejmé, že sloučením vzniká nový subjekt, či nevzniká a jedná se o školu nástupnickou.

Příklady:

Obecná škola Lhota založená 1850 se roku 1900 sloučila s dále existující Obecnou školou Městec. Vznikne samostatný archivní fond Obecná škola Lhota 1850-1900. Archivní fond Obecná škola Městec pokračuje bez přerušení dále.

Základní devítiletá škola po roce 1960 zůstala personálně a majetkově spojena se střední všeobecně vzdělávací školou. Pokud byly agendy obou škol důsledně odděleny, oba fondy se vedou zvlášť. Pokud byl veden jen jeden společný podací deník, obě školy je nutné ponechat v jednom archivním fondu.

3. Školy nově vzniklé **rozdělením**, respektive oddělením, vytvářejí nové samostatné archivní fondy. Archivní fond školy, která opět pokračuje v úřední agendě rozdělované školy, pokračuje dále, nový fond vzniká u oddělené školy se samostatnou úřední agendou.

Příklad:

Od Měšťanské školy (smíšené) Městec se v roce 1925 oddělila Měšťanská škola dívčí Městec. Tím vznikne nový archivní fond Měšťanské školy dívčí začínající rokem 1925. Archivní fond původní Měšťanské školy Městec pokračuje bez přerušení dále.

4. Archiválie **expozitur** škol tvoří s archiváliemi škol, jichž byly součástí, jeden archivní fond. V případě, že z expozitury časem vznikla samostatná škola, pak archiválie expozitury podle provenienčního principu zásadně zůstávají u fondu původní školy, nepříčleňují se k nově vytvořené škole. V archivních pomůckách obou fondů a v evidenci NAD se řádně vyznačí návaznost expozitury na nově vzniklou školu.

Příklad:

Obecná škola v Hutí měla od roku 1845 expozituru v sousední Lhotě, která se roku 1885 stala samostatnou školou. Fond OŠ Huť bude obsahovat i archiválie lhotecké expozitury do roku 1884. Nový archivní fond OŠ Lhota vznikne rokem 1885. Do úvodů obou inventářů i v evidenci NAD se vyznačí vzájemná spojitost archiválií lhotecké expozitury/školy.

5. **Název archivního fondu** školy vychází z posledního úředního názvu školy, bez ohledu na to, že jsou ve fondu i archiválie z období, kdy tento název školy ještě nebyl užíván. Starší názvy školy, případně názvy jejích předchůdců, se uvádějí v evidenci NAD s udáním časového období. Německé názvy škol se uvádějí v českém překladu (viz Metodický pokyn AS MV č. 2/2021 k vedení evidence Národního archivního dědictví).

6. V případě **neuzavřených fondů** (tzv. živých škol) se postupuje rovněž podle Všeobecných zásad, bodu č. 1. Vytváří se monolitní fond, pokud agenda školy nebyla z nějakého důvodu zásadním způsobem přerušena. Zpřístupňování těchto neuzavřených fondů se děje prostřednictvím dílčích inventářů nebo manipulačních seznamů, přičemž se zpřístupňují pokud možno ucelené historické etapy vývoje školy, ke kterým má archiv již převzaté třídní výkazy, případně katalogové listy (se skartačním znakem A 45). Název archivní pomůcky nemusí v tomto případě podle metodického pokynu č. 1/2012 (článek 13, odst. h) vždy přesně odpovídat názvu fondu. Pro lepší orientaci může obsahovat vazbu na aktuální název archivního fondu, a to formou: hlavní název – podnázev.

Příklad:

Obecná škola Újezd vznikla v roce 1900 jako malá vesnická malotřídka a trvá dosud pod názvem Základní škola Újezd. Archiv má převzaté třídní výkazy do roku 1975 a může přistoupit ke zpřístupnění části fondu podle uvážení buď do tohoto roku, případně do roku 1961, kdy se vesnické národní školy změnily v základní devítileté školy 1. – 5. ročník. Archivní pomůcka ponese název: Základní škola Újezd 1900-1961. Dílčí inventář).

b) Zásady vymezení různých typů škol a školských zařízení

Mateřské školství

1. Po odpovědném posouzení dokumentární hodnoty písemností mateřských škol určíme archiválie, které vytvoří samostatné archivní fondy. Zejména se jedná o fondy těch mateřských škol, které byly později začleněny do základních škol. V těchto případech vzniká samostatný fond mateřské školy ohraničený datem sloučení se základní školou. Mateřské školy zřizované při podnicích a závodech zabezpečujících jejich provoz, patří do školské soustavy a vytvářejí samostatné fondy.

Základní a střední všeobecně vzdělávací školství

2. Dvěma důležitými mezníky pro vymezení části fondů národního školství je tzv. Hasnerův zákon č. 62/1869 ř. z. a zákon č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů, dělíci typy všeobecně vzdělávacích škol na osmileté a jedenáctileté střední školy. V místech, kde nebyly pro zřízení středních škol podmínky, zůstaly národní (malotřídní) školy. Proto platí následující pravidla:

a) Archiválie **triviálních** (farních, případně filiálních) **škol** hlavních tvoří samostatné archivní fondy. Jestliže se však dochovaly v tak malém množství, že není účelné, aby tvořily samostatné archivní fondy, přiřazují se k fondům na ně navazujících škol po roce 1869 a tvoří jejich priora.

b) Archiválie **obecných/národních škol 1. – 5. ročníku** výuky (tzv. malotřídních), které na sebe kontinuálně navazují, tvoří jeden archivní fond, jehož název vychází z posledního úředního názvu školy. Zánik školy tvoří horní hranici archivního fondu. Podobně se postupuje i u tzv. živých škol, nedochází k žádnému rozdělení, protože u malotřídních škol rok 1953 nepředstavoval žádný přelom. Naopak archivní fondy malotřídních národních škol sloučených v roce 1953 s jinou školou (obvykle osmiletkou), budou uzavřeny právě rokem 1953.

c) Osmileté střední školy, které vznikly v roce 1953 sloučením dosavadní národní školy a střední školy (dříve měšťanské školy), se neoddělují do samostatných fondů a plynule

navazují na **základní školy**. Pouze v místech, kde střední škola splynula s jedenáctiletou školou a tím i zanikla, tvoří její archiválie uzavřený archivní fond.

d) Problematický školský zákon z roku 1953 dal vzniknout **jedenáctiletým středním školám**, tedy experimentálnímu spojení národní školy, střední školy a bývalých gymnázií. Archiválie těchto škol (včetně pozdějších pokusných dvanáctiletek) není možno přiřadit k fondům gymnázií s osmiletou docházkou. Fondy středních všeobecně vzdělávacích škol tedy dělíme na:

- a) školy existující do roku 1953. Archiválie těchto škol tvoří uzavřené archivní fondy s názvy např. gymnázium, reálné gymnázium, reformní reálné gymnázium apod.,
- b) jedenáctileté (dvanáctileté) střední školy 1953 až 1961 (ukončené školním rokem 1960/1961),
- c) střední všeobecně vzdělávací školy existující od roku 1961. Pokud byly v roce 1968 přeměněny na gymnázia, tvoří s jejich archiváliemi jeden archivní fond, který pokračuje do současnosti, zůstala-li tato škola školou státní.

3. České školy, jejichž činnost v **období okupace** byla ukončena a v roce 1945 obnovena, tvoří archiváliemi vzniklými před rokem ukončení činnosti za okupace jeden archivní fond s archiváliemi škol obnovenými v roce 1945. O tvorbě fondu však nerozhoduje vyučovací jazyk školy, ale její organizační postavení odrážející kontinuitu či diskontinuitu úřední agendy škol s různým vyučovacím jazykem existujících současně nebo v různých časových obdobích v jednotlivých místech, především v pohraničí. Německé školy nově vzniklé za okupace, tedy v letech 1938 až 1945 na území připojeném k Německé říši a v letech 1939 až 1945 v protektorátu Čechy a Morava tvoří samostatné archivní fondy.

Odborné školství

4. Sjednocující postup při stanovení fondu zvolíme i u odborných škol, jestliže z dochovaných archiválií vynikne kontinuita jejich vývoje. Pokud pokračovací, později učňovské školy přeměněné zákonem č. 95/1948 Sb. na odborné školy a vyšší odborné školy, mají nedělitelnou a nepřerušovanou úřední agendu, tvoří svými archiváliemi jeden archivní fond. Pokračovací školy sice bývaly spojeny s měšťankami, ale pouze osobou ředitele, nikoli správou dokumentů (podací protokoly, výkazy apod. se vedly obvykle odděleně). Neplatí to pro školy, jejichž vývoj byl přerušen, např. v období okupace.

5. Jestliže odborné a vyšší (střední) odborné školy, lišící se však zaměřením, hloubkou vzdělávání a délkou studia, na sebe navazují v **jednom místě působení** a mají společnou správu obou škol, tvoří svými archiváliemi jeden archivní fond.

Příklad:

Archivní fond Obchodní akademie Městec bude obsahovat jednoletou a dvouletou obchodní školu, všechny přidružené kurzy (často s názvem „škola“), předválečnou obchodní akademii, poté hospodářskou školu, střední ekonomickou školu a obchodní akademii po roce 1991.

6. Vymezení fondů **učňovských škol** vychází opět ze Všeobecných zásad, bodu č. 1. Z hlediska tvorby archivního fondu tak na sebe navazují pokračovací školy (do 1911), živnostenské školy (1911–1942), učňovské školy (1943–1946), základní odborné školy (1947–1954), učiliště státních pracovních záloh (1953–1958), učňovské školy (od 1958) a (střední) odborná učiliště, ovšem za předpokladu kontinuálně vedené úřední agendy a bez zásadních změn v zaměření výuky. Míru této změny musí vždy posoudit zpracovatel fondu v dobovém kontextu a odůvodnit v archivní charakteristice (úvod archivní pomůcky, 3. kapitola). Nepatrná torza fondů podnikových učilišť lze přiřadit podle metodického pokynu

AS MV č. 2/2017 k fondu daného podniku, ovšem za předpokladu, že toto torzo neobsahuje třídní katalogy či závěrečné učňovské zkoušky. Pokud se třídní katalogy či závěrečné učňovské zkoušky najdou ve fondech podniků nebo odborů pracovních sil národních výborů, které závěrečné zkoušky zastřešovaly, je třeba je vyčlenit jako samostatný soubor nebo přiřčenit ke stávajícímu archivnímu fondu.

Příklady:

Dnešní Střední odborné učiliště průmyslové Brod mělo předchůdce v odborném učilišti technickém tamtéž a předválečné průmyslové pokračovací/učňovské škole. Nelze jej však spojit do jednoho fondu, protože v letech 1980-1991 bylo zcela změněno zaměření školy a vzniklo Střední odborné učiliště dopravní Brod. V tomto případě vzniknou tři fondy: Odborné učiliště technické Brod 1883–1979 zahrnující všechny historické předchůdce, dále archivní fond Střední odborné učiliště dopravní 1980-1991 a dosud neuzavřený fond současného Středního odborného učiliště průmyslového Brod 1991 - souč.

Z činnosti Středního odborného učiliště Metrotechny Kostelec se dochovalo jen půl kartonu běžné korespondence. Archiválie učiliště může zpracovatel přiřčenit k archivnímu fondu Metrotechny Kostelec.

7. **Zemědělské školy** tvoří jeden archivní fond, jestliže jejich agenda na sebe kontinuálně navazuje. V případě nižšího (učňovského) zemědělského školství, konkrétně lidových škol hospodářských (zemědělských) a nižších škol rolnických však představuje hranici až na výjimky rok 1948. Důvodem je, že vznikem základní odborné školy zemědělské vznikla nová organizační jednotka s novým pedagogickým pojetím, která v sobě spojovala výše uvedené dva typy škol včetně bývalých zimních škol hospodářských. Zimní školy zemědělské mládeže z let 1954 až 1958 netvořily samostatnou organizační a hospodářskou jednotku a byly přiřčeny k příslušné zemědělské škole. Jejich písemnosti proto tvoří samostatné archivní fondy.

Příklady:

Současná Střední odborná škola lesnická v Brodu tvoří jeden neuzavřený fond, v němž jsou zahrnuti všichni předchůdci až po rok založení 1885. Na druhou stranu dnešní Střední odborné učiliště zemědělské Dvory bude vymezeno vznikem základní odborné školy zemědělské, tj. 1948 – souč; předchůdci základní odborné školy zemědělské, tedy Lidová škola Dvory a nižší Hospodářská škola Dvory budou tvořit samostatné fondy ukončené rokem 1948.

8. **Podniková učiliště** se vždy oddělují od agendy příslušného podniku. Přestože podléhaly v určité historické době podniku, měly vždy vlastní správu řízenou ředitelem/vedoucím učiliště. Ve fondech podniků mohou zůstat pouze v případě, že se jedná o nepatrné torzo bez třídních katalogů.

9. **Podnikové technické školy** poskytující střední odborné, případně úplné střední odborné vzdělání, a podnikové instituty dávající vyšší odborné vzdělání tvoří svými archiváliemi samostatné archivní fondy jedině tehdy, mají-li úřední agendu oddělenou od agendy podniku.

10. **Poradní sbory** odborných škol, středních odborných škol, odborných učilišť a učňovských škol jsou součástí fondů škol, při nichž působily.

11. **Pokračovací kurzy**, zimní školy apod., tvoří samostatné archivní fondy, jich archiválie jsou součástí fondů škol, při nichž byly zřízeny. Tyto archiválie tvoří vždy samostatné

fondové oddělení následující po archiváliích příslušné střední školy, pokud je lze fyzicky oddělit.

12. Střední školy pro pracující nebo večerní školy pro pracující tvoří svými archiváliemi samostatné archivní fondy, pokud měly vlastní správu školy oddělenou od správy střední školy. Je nutné je odlišit od studia při zaměstnání, organizovaného středními odbornými nebo všeobecně vzdělávacími školami; v tom případě zůstávají u fondů příslušných středních škol.

Příklady:

Střední škola pro pracující Kostelec vznikla roku 1965 a trvala do roku 1990. Měla samostatnou správu (ředitelství) a nebyla přičleněna k žádné jiné střední škole. Tvoří samostatný archivní fond.

Večerní škola pro pracující při Střední průmyslové škole v Martinově neměla vlastní správu a její archiválie budou tvořit samostatnou část v rámci fondu Střední průmyslová škola Martinov.

Samosprávné instituce a školská zařízení

13. Do fondů škol nepatří archiválie školních rad (1873-1949), školních výborů, kuratorií, školských nadací, rodičovských sdružení (včetně SRPŠ) a rad škol (1995-). Pouze v případě nepatrného torza korespondence jej lze výjimečně přičlenit k dané škole, pokud ovšem torzo neobsahuje zápisy z jednání členských a výborových schůzí. Jestliže školní matriky, soupisy dětí školou povinných apod. patří podle zákonných norem do kompetence těchto orgánů, ale v archivech byly zařazeny do fondů škol, vyčleníme je pouze z neinventarizovaných fondů nebo v případě, že se rozhodneme k reinventarizaci z jiných důvodů než z tohoto zjištěného nedostatku.

Příklady:

Z činnosti Sdružení rodičů a přátel školy při ZDŠ Lomy se dochovala korespondence z let 1970-1976, celkem 0,01 bm. Fond může být přičleněn k fondu ZDŠ Lomy.

Z činnosti Sdružení rodičů a přátel školy při ZDŠ Ostrov se dochovaly pouze zápisy ze zasedání 1975-1979, celkem 0,01 bm. Bude tvořit samostatný fond.

14. Součástí archivních fondů škol jsou školní družiny, školní kluby, školní knihovny, internáty a domovy mládeže, pokud nebyly zřízeny jako samostatná mimoškolní zařízení. Jejich archivní hodnotu posoudíme ve skartačním řízení v souvislosti s písemnostmi škol.

15. Archiválie školských a výchovných zařízení tvoří samostatné archivní fondy (např. domy pionýrů, dětské domovy, dětské výchovné ústavy výchovné ústavy pro mládež, diagnostické ústavy, vychovatelny a polepšovny, apod.).

16. Samostatné archivní fondy tvoří archiválie (okresních) pedagogických středisek, krajských pedagogických ústavů, pedagogicko-psychologických poraden a pedagogických sborů.

17. Písemnosti stranických, společenských (odborových) a mládežnických organizací, působících ve školách a školských zařízeních, tvoří samostatné archivní fondy po jejich zhodnocení ve skartačním řízení probíhajícím obvykle současně s vyřazováním písemností škol. Pouze v případech, kdy se dochovalo jen torzo dokumentů, lze je přičlenit k fondu dané školy.

2.3. Časové vymezení fondů (původců)

Vymezení archivního souboru se opírá o všeobecné zásady platné pro vymezení archivního souboru v kap. 2.6 ZP. Počáteční hranicí archivního fondu typu škola je skutečné zahájení činnosti (výuky), které se mohlo významně časově lišit od zakládacího aktu (ustavení školy jako samostatné entity). Doba uzavření archivního souboru je totožná s dobou zániku školy, a to dnem sloučení s jinou školou, zrušením, výmazem ze školského rejstříku apod., případně dnem změny právního postavení v souladu s předchozí kapitolou.

2.4. Dějiny původců (správní vývoj)

2.4.1. Místní a okresní školní rady

Reforma rakouského školství připravená Johannem Ignazem Felbigerem v roce 1774 počítala s budováním soustavy nových škol, což předpokládalo ustavení pevné sítě správního aparátu spravujícího školství. Byly to vikariáty, krajské školní komisaři, komise normálních škol v Praze a dvorská studijní komise ve Vídni.¹⁸

V letech 1849–1851 podle nejvyššího rozhodnutí z 24. října 1849 vznikly zemské školní úřady, vykonávající v zemích nejvyšší správu a dozor nad obecným a středním školstvím.¹⁹ Zemský školní úřad byl výkonným orgánem místodržitelství ve věcech školských, nepřímo byl podřízen ministerstvu věcí duchovních a vyučování (dále jen „MVDV“) a zasedali v něm školní radové coby místodržitelovi podřízení. Působnost zemského školního úřadu měla být ve věcech školství táž, jako měla zemská gubernia, neměla se omezovat jen na zprostředkování styku mezi obecnými a středními školami a ministerstvem a naopak, nýbrž také podnikat pravidelné vizitace na školách, seznamovat se se stavem vyučování a pomáhat k jeho zlepšení.

Zemské školní úřady byly silvestrovskými patenty z roku 1851 zrušeny a bylo posíleno centrální řízení (dohled nad školami vykonávali přímo úředníci místodržitelství). Na nižší úrovni byla školská agenda přikázána politickým úřadům. V roce 1855 se konkordátem s církví školství dostalo do závislosti katolické církve a do jeho řízení zasahovaly církevní úřady. Biskupský ordinariát spravoval veškeré národní školství a obvykle některý člen kapituly jako vrchní diecézní dozorce konal po diecézi vizitace, jemu podléhali okresní školní dozorcí – vikáři a místní dozorcí – faráři. Stát pak svými politickými úřady, obecními a okresními, zabezpečoval školu finančně a staral se o její hmotnou stránku. Místodržitelství jako nejvyšší správní instance v zemi spravovalo školní fond, schvalovalo zřizování nových triviálních škol a stavby školních budov, povyšovalo školy triviální na hlavní, potvrzovalo nebo jmenovalo učitele a ředitele, potvrzovalo školní fassé, konalo kárná řízení a v souhlase s ordinariátem určovalo vyučovací řeč.

Podle zákona o postavení školy k církvi z roku 1868 se nejvyšším školským úřadem v zemích staly zemské školní rady (dále jen „ZŠR“), na které přešly dosavadní pravomoci vrchních církevních úřadů a vrchních školních dozorců.²⁰ Bližší ustanovení se podle § 13 téhož zákona

¹⁸ HANZAL, Josef. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848. *Sborník archivních prací*, roč. 26, č. 2, s. 221–228.

¹⁹ Na Moravě začal zemský školní úřad činnost 1. 1. 1851 podle nařízení MVDV z 30. 6. 1850 č. 612/1850 z. z. mor. a oznámení místodržitele z 15. 7. 1850 č. 124/1850 z. z. mor. a z 17. 12. 1850 č. 156/1850 z. z. mor. V Čechách byl tento úřad zřízen zákonem z 16. 2. 1850 č. 40/1850 z. z. čes.

²⁰ Zákon z 25. 5. 1868 č. 48/1868 ř. z., o postavení školy k církvi. V Čechách zahájila ZŠR svou činnost 30. 6. 1869, na Moravě 25. 6. 1870. ZŠR měly za povinnost upravovat normativní nařízení MKV k potřebám jazykovým, náboženským aj. v příslušné zemi a zároveň kontrolovat jejich plnění. Měly dozor nad národními a měšťanskými školami, výchovnými ústavami, vzdělávacími ústavami pro učitele a učitelky národních škol i nad středními školami. Předsedou ZŠR byl do roku 1890 místodržící nebo jím jmenovaný zástupce. Teprve zákonem z 18. 4. 1890 č. 70/1890 ř. z. byl ustanoven stálý zástupce místodržícího, jenž byl zároveň řádným předsedou ZŠR. Výkonnými orgány ZŠR se stali zemští školní inspektoři.

ponechávalo zemskému zákonodárství.²¹ Nižším školským úřadem podřízeným ZŠR se staly *okresní školní rady* (dále jen „OŠR“). Byly zřízeny, stejně jako okresní školní inspektoři, na základě zákona o postavení školy k církvi z roku 1868 a jejich činnost byla blíže stanovena zákonem o dozoru ke školám z roku 1870 a dalšími předpisy.²²

OŠR sídlila zpravidla v místech okresního hejtmanství, neboť její teritoriální okruh působnosti zahrnoval školní okres, jenž se zpravidla shodoval s okresem politickým a se školními obcemi v něm zahrnutými. Národnostně smíšený okres byl vždy buď rozdělen na dva okresy – český a německý, nebo byly jinojazyčné školy přiděleny sousední okresní školní radě pro školy se stejným vyučovacím jazykem.²³ OŠR se skládala z představeného okresního politického úřadu jako předsedy OŠR, náměstka, kterého si předseda vybíral z členů OŠR, ze zástupce každé náboženské společnosti, jejichž početní stav v okrese převyšoval určitý počet věřících. Dále se OŠR skládala ze dvou učitelů, z nichž jednoho volilo okresní shromáždění učitelů a druhým byl ředitel ústavu pro vzdělávání učitelů nebo, pokud takový ústav v okrese nebyl, služebně nejstarší ředitel měšťanské školy. Posledními čtyřmi členy OŠR byli zástupci obcí volení okresním zastupitelstvem.²⁴

Statutární města (po roce 1859 Praha, Liberec, Brno, Olomouc a Opava, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a Kroměříž, Frýdek a Bílsko) tvořila zvláštní městské školní okresy, OŠR zde se svolením ZŠR mohla převzít též činnost místní školní rady (dále jen „MŠR“) a i její složení se ve srovnání s venkovskými okresy poněkud lišilo. Tvořil ji předseda, kterým byl starosta (purkmistr), jeho náměstek, kterého volila OŠR ze svého středu většinou hlasů, dále jeden zástupce každé náboženské společnosti (pokud počet jejich členů převyšoval 500), dva zástupci školství a šest členů volených městským zastupitelstvem. Všechna tato jmenování a volby musely být potvrzeny místodržícím a platily šest let.

Město Prahy zde tvořilo výjimku, řada kompetencí, které by jinak náležely MŠR a OŠR, byla dána městskému zastupitelstvu.²⁵ MŠR v Praze zřízeny nebyly, neboť jejich funkci převzala městská rada. OŠR existovaly v Praze dvě (česká a německá), ale podle výkladu zástupců města pouze jako orgán k dohledu nad školami a k vedení školní administrativy. Naproti tomu obě školní rady odvozovaly své pravomoci od venkovských školních rad, čímž docházelo k častým kompetenčním sporům. Roku 1919 byly z pravomoci městského zastupitelstva vyjmuty německé národní školy, německá školní rada byla zrušena a německé národní školy byly podřízeny přímo ministerstvu školství a národní osvěty. Situace se zkomplikovala vytvořením Velké Prahy, neboť školní okresy se nekryly s hranicemi politické obce. V roce 1926 pak byla provedena unifikace školní správy na území hl. m. Prahy.²⁶ Na přiřazených územích byly sice ponechány místní školní rady, ale ty se musely vzdát svých kompetencí a omezily se na funkci dozorčí, poradní a výkonnou pouze v těch mezích, jaké bylo jejich zmocnění dané ústředním

OŠR byly podřízeny všechny ve školním okrese se nacházející veřejné školy obecné i soukromé ústavy, speciální školy náležející do oboru školy obecné, opatrovny a dětské zahrádky. Okruh působnosti zde byl týž, který podle dřívějších předpisů náležel okresním politickým úřadům a okresním dozorcům škol. OŠR obzvláště náleželo:

1. zastupovat právně školní okres, pečovat o zákonný pořádek a zlepšení každé školy,

²¹ V Čechách zákonem č. 17/1873 z. z. čes. a zákonem č. 46/1890 z. z. čes. Na Moravě zákonem z 12. 1. 1870 č. 3/1870 z. z. mor., o dozoru ke školám a zákonem č. 4/1906 z. z. mor. Ve Slezsku zákonem č. 18/1870 z. z. slez.; č. 3/1891 z. z. slez.; č. 15/1906 z. z. slez.; č. 25/1907 z. z. slez. a č. 29/1912 z. z. slez.

²² Např. ZŠR v Čechách podléhalo 103 OŠR (56 českých a 47 německých) a ještě 14 městských školních okresů.

²³ Toto ustanovení bylo uvedeno v život až vydáním zákona z 27. 11. 1905 č. 4/1906 z. z. mor. a vyhláškou ZŠR z 30. 4. 1907 č. 48/1907 z. z. mor. Viz též s. 19 a pozn. č. 30.

²⁴ Zákon z 26. 3. 1869 č. 40/1869 ř. z., týkající se systemizování služebních míst u ZŠR a OŠR.

²⁵ Viz § 40 zákona č. 22/1870 z. z. čes., doplněn zákonem č. 16/1873 z. z. čes., český zemský školský zákon.

²⁶ Vládní nařízení z 22. 12. 1926 č. 244/1926 Sb., o úpravě školské správy v hlavním městě Praze.

2. řídit vyjednávání o úpravě a rozšiřování již zřízených škol a ustavování nových škol, rozhodovat v první instanci o příškolení a vyškolení (revidovat dosavadní rozdělení školních okresů),
3. dozorovat školní stavby a opatřování věcných potřeb pro školy,
4. dozorovat školní fondy a školní fundace (nadace),
5. dohlížet na učitelské platy a zaopatřovací požitky, spravovat okresní školní pokladnu,
6. užívat donucovací prostředky při nedbalé docházce dětí do školy a v dalších případech, kdy to zákon nařizuje,
7. spolupůsobit při definitivním obsazování uprázdněných učitelských míst a při postupu do vyšších platových tříd,
8. vyšetřovat disciplinární poklesky učitelstva,
9. podporovat další vzdělávání učitelů, zřizovat okresní učitelské konference, dohlížet na školní knihovny,
10. schvalovat učitelkám vstup do stavu manželského,
11. dohlížet na MŠR a jmenovat místní školní inspektory,
12. oznamovat ředitelům škol opatření církevních úřadů týkající se výuky náboženství.

OŠR se scházela nejméně jednou měsíčně k řádné poradě, všechny záležitosti se vyřizovaly sborově. Předseda OŠR měl právo pozastavit provedení takových usnesení, o kterých se domníval, že odporují zákonu a předložit jej ZŠR ke konečnému rozhodnutí.

K dozoru nad OŠR stát zřídil institut *okresního školního inspektora*, jehož jmenovalo MKV na dobu šesti let, a který se jmenováním automaticky stal členem OŠR. Okresní školní inspektor byl povolán zejména k periodické inspekci a vizitaci škol, měl radit v pedagogicko-didaktických otázkách a zpozorované nedostatky na místě odstraňovat a náleželo mu též řídit okresní učitelské konference.²⁷

Nejnižším školním úřadem se stala MŠR. Jí náležel dohled nad obecnými školami vydržovanými zcela nebo zčásti z prostředků státních, zemských nebo obecních v hranicích školní obce, kterou zpravidla tvořila obec politická, často též několik politických obcí a zřídka část politické obce.²⁸ MŠR byly samosprávným úřadem, jejich členové zastupovali školní obce a školy. Pravomoc svěřená MŠR byla silně omezena, vykonávaly nejnižší dozor nad školami, ale jen v rámci prováděcích nařízení vyšších školských úřadů, především jim byly svěřeny činnosti kolem hrazení věcného nákladu na školy.

MŠR se skládala:

1. z učitele veřejné školy obecné, nebo pokud na škole bylo několik učitelů, z ředitele nebo prvního učitele; pokud bylo MŠR podřízeno několik škol, vstoupil do MŠR správce nejvyšší školy; pokud by na škole kromě správce učily více než tři učitelé, vstoupil do MŠR ještě jeden zástupce,
2. z jednoho učitele náboženství každého vyznání, který se podílel na vyučování,
3. zástupce obcí, kteří do MŠR byli voleni obecním zastupitelstvem (zastupitelstvy) a pokud bylo v některé obci předepsáno více než tisíc zlatých přímých daní, náležel jí ještě další hlas za každý úplný tisíc; počet zástupců obcí činil nejméně dva a nejvíce šest,
4. z majitele školního patronátu zakládajícího se na soukromém právu a ten, kdo platil nejvyšší daň, platil-li nejméně šestinu veškerých přímých daní ve školní obci.

²⁷ Výnos MKV z 18. 5. 1869 č. 129/1869 ř.z., jímžto se vydává instrukce provizorním okresním dozorcům školním.

²⁸ Od pojmu školní obec je třeba rozlišovat školní obvod, tj. území, ze kterého jsou žáci přikázáni k návštěvě jedné školy. Pokud školní obec zahrnovala několik škol, skládala se z několika školních obvodů, naopak ovšem bez školy nemohla školní obec existovat.

Členové MŠR volili ze svého středu na tři léta nadpoloviční většinou hlasů předsedu a jeho náměstka.²⁹ MŠR se k řádné schůzi scházela nejméně jednou za měsíc, předseda mohl svolat i mimořádnou schůzi. Stížnosti proti usnesením a rozhodnutím MŠR se podávaly OŠR, proti rozpočtu MŠR si právo stěžovat mohlo pouze obecní zastupitelstvo.

Povinností MŠR bylo dbát, aby byly zachovávány školské zákony, jakož i předpisy vyšších školních úřadů a aby školství v jejich obvodu bylo podle nich přiměřeně řízeno. MŠR zvláště příslušelo:

1. spravovat školní fond a školní nadace, přechovávat cenné papíry,
2. ustanovovat výlohy na otop, osvětlení a čištění školních místností, sestavovat roční rozpočty, oznamovat obcím výši nákladu na školy,
3. pečovat o školní budovu, pozemky, nábytek, školní nářadí a pomůcky,
4. rozhodovat o osvobození od školného, zaopatřovat chudým dětem učebnice a jinou podporu (odstraňovat nedostatek oděvu, aby mohli navštěvovat školy),
5. sestavovat roční popis školy a školní mládeže, vést školní matriky, dodávat správci školy soupis všech školou povinných dětí,
6. dodávat OŠR návrhy na postih rodičů, kteří zanedbávají řádnou školní docházku svých dětí,
7. stanovit dobu a délku denního školního vyučování a dohlížet na to,
8. dohlížet na kázeň ve škole i na chování žáků mimo školu,
9. oznamovat každé uprázdněné učitelské místo OŠR,
10. navštěvovat školy, podávat zprávy obecnímu zastupitelstvu a školním úřadům.

K dohlížení na didakticko-pedagogický stav škol mohla OŠR, tam, kde to místní nebo osobní poměry vyžadovaly, ustavit *místní školní inspektory*. Tito se svým jmenováním stali členy MŠR. Povinností místního školního inspektora bylo navštěvovat veřejnou školu v obci, dohlížet na stav školní budovy a zařízení, kontrolovat školní docházku a účastnit se učitelských konferencí.

Na Moravě bylo v roce 1905 řízení školství školskými úřady změněno tzv. moravským paktem, který novelizoval též školské zákony. Správa škol byla rozdělena podle národnosti škol. V národnostně smíšených obcích byly vytvářeny české a německé MŠR, ve smíšených okresech české a německé OŠR, ZŠR byla rozdělena na dvě národnostní sekce a změnilo se i její složení.³⁰

I po vzniku Československé republiky zůstala správa školství a dozor nad výchovou a vzděláním státu, ale již podle demokratické ústavní listiny.³¹ Tento základní princip byl realizován zákonem ze dne 13. listopadu 1920, který jako nižší správní úřady ponechával z předchozího období místní, okresní a zemské školní rady.³² MŠR (pro školy menšinové *místní školní výbory*) se měly nadále zřizovat v každé školní obci jako veřejný úřad. Velké školní obce bylo možno se svolení předsedy ZŠR rozdělit na školní obvody a v každém z nich

²⁹ Podle zákona z 24. 2. 1873 č. 17/1873 z. z. čes., o místní a okresní dohlídce ku školám, se v Čechách stal z moci úřední předsedou MŠR obecní starosta.

³⁰ Zákon z 27. 11. 1905 č. 1 až 4/1906 z. z. mor., tzv. moravský pakt (též. moravské vyrovnání) je souhrnný název pro čtyři zemské zákony přijaté roku 1905 na Moravě, jejichž účelem mělo být vytvoření rovnoprávného postavení moravských Čechů a Němců v zemi a vyřešit národnostní rozpory mezi oběma národy. Pro školství je rozhodný zákon z 27. 11. 1905 č. 4/1906 z. z. mor., kterým se mění zákon o dozoru ke školám z 12. 1. 1870 č. 3/1870 z. z. mor. a zákon z 24. 1. 1870 č. 17/1870 z. z. mor., o zakládání, udržování a návštěvě veřejných škol národních. Zákon je běžně označován jako lex Perek.

³¹ Zákon z 29. 2. 1920 č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky v §§ 118 až 120 prohlašoval, že vědecké bádání je svobodné, vyučování nemá odporovat výsledkům vědeckého bádání, zřizovat soukromé školy je dovoleno v mezích zákonů a státní správě přísluší vrchní dozor nad veškerým vyučováním a výchovou.

³² Zákon z 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství; vládní nařízení z 6. 11. 1920 č. 605/1920 Sb., o místních radách školních a o místních výborech školních (pro školy menšinové).

zřídit zvláštní MŠR.³³ Od roku 1935 bylo pro nově utvořené školní újezdy, na jejichž území se nacházela újezdní měšťanská škola (tj. škola, s obvodem přesahujícím území školní obce), umožněno organizovat *újezdní školní rady*.³⁴

MŠR se skládaly z předsedy, zástupců školy a zástupců školní obce. Zástupců školy bylo nejvíce pět, zástupců školní obce vždy dvakrát tolik. Předsedu a jeho náměstka volily MŠR ze svého středu na čtyřleté funkční období. Působnost MŠR se vztahovala na veřejné obecné a měšťanské školy s výjimkou škol cvičných při učitelských ústavech, újezdních a menšinových měšťanských škol.

V českých zemích byly s účinností od 18. listopadu 1920 OŠR zrušeny a nahrazeny *okresními školními výbory* (dále jen „OŠV“) a *městskými školními výbory* (dále jen „MěŠV“).³⁵ Školní okresy zpravidla zahrnovaly všechny školní obce, jejichž školy ležely v jednom politickém okrese. V politických okresech jazykově smíšených byly vytvořeny dva školní okresy – český a německý. Pokud bylo školních obcí jednoho jazyka příliš málo, přidělovaly se tyto školní obce k nejbližšímu okresu stejného jazyka. Např. v Moravské Ostravě byla v roce 1920 zrušena česká a německá okresní školní rada a místo ní byl ustaven nový okresní školní výbor. Politický okres moravskoostravský byl označen za výhradně český školní okres a zdejší německé školy byly začleněny do německého školního okresu novojičínského.

OŠV se skládaly z přednosta okresního politického úřadu jako předsedy, z odborných referentů (okresních školních inspektorů), ze dvou až čtyř zástupců učitelů (na každých 100 učitelů v okrese jeden zástupce v OŠR) a z dvojnásobného počtu zástupců občanů. OŠV byly podřízeny veřejné národní školy, soukromé ústavy, speciální, mateřské školy a od roku 1929 pomocné školy.³⁶ Naopak jim byla podle zákona z roku 1927 odňata jakákoliv trestní pravomoc a přenesena na politické úřady a z jejich pravomoci vyňaty menšinové školy, jejichž správu vykonávalo MŠANO.³⁷

V samostatných městských školních okresech, kterými byla jen Praha, Liberec, Brno, Olomouc a Opava, byly zřízeny MěŠV. Skládaly se podobně jako OŠV ze starosty města jako předsedy, z odborných referentů (okresních školních inspektorů), ze čtyř zástupců učitelů a osmi zástupců občanů. Působnost MěŠV byla táž jako OŠV s tím rozdílem, že v Brně a Olomouci mohly MěŠV převzít též práce MŠR. V Opavě volil MěŠV ze svého středu pětičlenný výbor k výkonu funkce MŠR.

Nejvyšším zemským školským dohlédacím úřadem zůstaly ZŠR. Ve Slezsku byla vládním nařízením z roku 1928 slezská ZŠR s účinností od 1. prosince téhož roku zrušena a její působnost byla přenesena na ZŠR v Brně.³⁸ ZŠR příslušel dohled nad všemi školami, s výjimkou škol menšinových, a nad okresními a místními školskými úřady.³⁹

Orgány školního dozoru byli *okresní a zemští školní inspektoři a inspektoři menšinových škol*. Okresní školní inspektoři vykonávali dozor nad vyučováním a výchovou, provádět pedagogické inspekce na školách a dbát na odstraňování zjištěných závad a nezákonností. Působnost zemských školních inspektorů byla obdobná.

³³ Zákon z 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství.

³⁴ Zákon z 20. 10. 1935 č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě. Předpisem, který prováděl ustanovení o újezdních školních radách, bylo vládní nařízení z 24. 6. 1937 č. 153/1937 Sb., o újezdních školních radách.

³⁵ Nařízení vlády z 6. 11. 1920 č. 608/1920 Sb., o zrušení okresních rad školních a zřízení okresních výborů školních.

³⁶ Zákon z 24. 5. 1929 č. 86/1929 Sb., o pomocných školách (třídách).

³⁷ Zákon z 14. 7. 1927 č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy.

³⁸ Vládní nařízení z 14. září 1928 č. 159/1920 Sb., o zrušení slezské zemské školní rady a o úpravě správy samostatných slezských školních fondů.

³⁹ Jejich činnost byla ukončena za okupace nařízením ministerstva školství z 22. 10. 1942 č. 366/1942 Sb., o zrušení zemských školních rad, kdy byly začleněny do zemských úřadů. Obnoveny byly 29. 10. 1945 výnosem MŠO č. A-119.277-II a jejich kompetence se až do zániku (na konci roku 1948) prakticky nezměnila.

Místní (obvodní, újezdní) školní rady a místní školní výbory byly s účinností od 10. prosince 1943 zrušeny a jejich úkoly a příslušnost přeneseny na starostu té obce, která byla sídlem školní rady. Zrušeny byly také zemské a okresní školní výbory, jejichž pravomoci přešly na zemské a okresní školní úřadovny, školství na úrovni zemí řídil zemský prezident, na úrovni okresu okresní hejtman. Výnosem ministerstva školství a osvěty (dále jen „MŠO“) z roku 1945 byly obnoveny místní (újezdní) školní rady, okresní (městské) školní výbory a zemské školní rady.⁴⁰ Místní školní výbory již nebyly obnoveny a školské rady a výbory již nerozhodovaly jako orgány sborové. V záležitostech, o kterých se podle platných předpisů rozhodovalo sborově, rozhodovaly školské komise okresních národních výborů složené ze zástupců učitelů a občanů volených národním výborem; předsedal jim školský referent ONV. Školský zákon z 21. dubna 1948 umožňoval MŠO zřídit jako pomocné orgány pro školy *ústřední poradní sbory* a *místní poradní sbory*. Poradní sbory měly pečovat o zvelebování škol v těsném vztahu k hospodářskému životu a místní poradní sbory též spravovat účelové jmění opatřené z dobrovolných příspěvků. Členy místních poradních sborů jmenoval příslušný místní národní výbor.

Zemské školní rady definitivně zanikly zákonem ze dne 21. prosince 1948,⁴¹ kterým byla jejich působnost přikázána KNV. Okresní školní výbory zanikly k 10. červnu 1949⁴², přičemž jejich pravomoci převzaly okresní národní výbory, zatímco místním národním výborům připadla pravomoc městských školních výborů, místních a újezdních školních rad, jež zanikly k 31. prosinci 1949.⁴³

2.4.2. Školní výbory (kuratoria)

Kuratoria (školní výbory) byla autonomními korporacemi, které se staraly o provoz konkrétního školského zařízení, většinou odborných nebo soukromých středních škol. Kuratoria vykonávala podobné činnosti jako místní školní rady. U soukromých či městských škol se z logiky věci ustavovala automaticky, v případě církevních škol se kuratorium ustanovovat nemuselo.

Školní výbory byly předepsány u všech státem podporovaných pokračovacích škol již od roku 1883.⁴⁴ Výbor sestával ze starosty obce, kde škola sídlila, zástupce místního živnostenstva a zástupců korporací, které na školu finančně přispívaly, a zástupce ministerstva školství. Podrobnosti měly být rozvedeny vždy v příslušném statutu školy. Přestože školní výbory měly velmi podobné povinnosti jako místní školní rady, jejich pravomoci byly omezené. Absence jejich konkrétního výčtu někdy vedly ke sporům mezi školními výbory a ministerstvem. Nejvyšší správní soud v roce 1922 stanovil, že školní výbory pokračovacích (živnostenských) škol jsou pomocným, poradním a výkonným orgánem školské správy, nikoli nositelem samostatných práv (právníkou osobou). To mimo jiné znamenalo, že nemohly být ani stavebníkem školní budovy. Teprve v roce 1937 ministerstvo školství vydalo podrobné směrnice k organizaci školních výborů.⁴⁵ Výrazně se rozšiřoval okruh členů výboru,⁴⁶

⁴⁰ Nařízení MŠ z 16. listopadu 1943, č. 302/1943 Sb., o místní školské správě; zákon z 2. 10. 1946 č. 195/1946 Sb., o použitelnosti předpisů z doby nesvobody; výnos MŠO č. A-119.277-II z 29. 10. 1945 č. 96/1945 Věstníku MŠO, pokyny pro úřadování školních úřadů (orgánů) místní, okresní a zemské školské správy.

⁴¹ Zákon z 21. 12. 1948 č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení. Účinný od 24. 12. 1948.

⁴² Právní účinky vládního nařízení ze 7. 6. 1949 č. 139/1949 Sb., o organizaci lidové správy v okresech a nařízení vlády z 28. 2. 1950 č. 14/1950 Sb., o organizaci místních národních výborů.

⁴³ Zákon z 19. 12. 1949 č. 279/1949 Sb., o finančním hospodaření obcí.

⁴⁴ Výnos MKV z 24. 2. 1883 č. 6495, o provádění min. nařízení z 24. 2. 1883 č. 3674, Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 1, 1883, s. 79, přetištěno v: Živnostenské pokračovací (učňovské) školy. Praha 1927, s. 7.

⁴⁵ Výnos min. z 23. 2. 1937 č. 32 000-III, č. 32/1937 Věstníku MŠANO, o organizaci školních výborů samostatných živnostenských pokračovacích (učňovských) škol.

⁴⁶ Zástupci státu, země, obce, obchodní a živnostenské komory, živnostnictva, živnostenských pomocníků, přispěvatelů, učitelů a ředitel školy. V obcích nad 50 000 obyvatel mohlo být složení výboru odlišné.

přičemž hlavní změna spočívala v začlenění zástupců pedagogů a ředitele, který měl do té doby ve výboru jen hlas poradní. Předsedu výboru jmenovalo obecní zastupitelstvo té obce, kde škola sídlila. Výbor mohl spravovat i několik živnostenských škol v místě. Jeho funkční období trvalo pět let. Působnost výboru spočívala v dohlídce na školu/y, opatřování finančních prostředků, spravování majetku, vyhotovování výkazů, rozpočtů, účetních závěrek apod., ale ředitele a učitele mohl výbor ustanovovat pouze po předchozím schválení inspektora živnostenských škol, tedy zástupce ministerstva školství.

U některých typů odborných škol ministerstvo školství nařídilo zřízení kuratoria přímo v příslušném zákoně. To byl případ obchodních škol, u nichž předepisoval povinnou existenci školního výboru zákon č. 73/1922 Sb.⁴⁷, a to u škol zřizovaných veřejnoprávními korporacemi, ovšem připouštěl možnost kuratoria i u škol státních. Členem kuratoria obchodní školy musel být zástupce státu, obchodní a živnostenské komory, místního obchodního grémia, přispěvatelů a také učitelů. Funkční období bylo tříleté.

Podobně vyžadoval školní výbor nejprve výnos z roku 1920⁴⁸ a poté zákon o školách pro ženská povolání, a to státních, veřejných nebo těch, u nichž stát nesl personální náklady.⁴⁹ Členem kuratoria musel být zástupce zřizovatele, přispěvatelů, živností na škole zastoupených, zástupkyně hospodyň, učitelů a ředitel/-ka školy. Funkční období bylo jen tříleté, výbor se musel scházet alespoň čtyřikrát do roka. Působnost zůstávala stejná jako u kuratorií obchodních škol, opět s omezením v personální oblasti (ustanovovat a propouštět učitele jen se souhlasem ministerstva školství).

Rovněž u lidových zemědělských škol stát vyžadoval existenci školního výboru.⁵⁰ Přímá správa školy náležela místnímu školnímu výboru, který tvořili správce lidové školy, jeden zástupce učitelů školy, zvolený učitelským sborem, a zástupci dárců, kteří se zavázali poskytovat škole na vydržování každoročně nejméně 100 Kč. Korporace a odborné hospodářské spolky, které přispívaly menší částkou než 100 Kč ročně, volily do místního školního výboru jednoho společného zástupce. Školní výbor volil ze svého středu předsedu a pokladníka. Doba úřadování členů školního výboru byla tři roky, po nichž bylo možné každého člena opět zvolit.

K omezování jejich pravomoci došlo po přijetí zákona o jednotném školství v roce 1948, od kdy si podržely jen funkci kontrolní. Definitivně byly zrušeny k 31. 12. 1950 v souvislosti s přechodem veškerého hospodaření na stát s platností od 1. ledna 1951.⁵¹ Majetek školních výborů přecházel na stát, který převzal přímou správu odborných škol buď prostřednictvím rezortního ministerstva, nebo ministerstva školství.

Od roku 1949 působily v jednotlivých krajích a okresech na krajských a okresních národních výborech referáty pro školství (IV. referáty). Při nich byly vytvořeny krajské a okresní pedagogické sbory, jejichž úkolem bylo pomáhat zvyšovat odbornou kvalifikaci učitelů. V roce 1960 byl přijat nový zákon o národních výborech. Národní výbory řídily a kontrolovaly veškerou výchovu a vzdělávání ve svém obvodu, zodpovídaly za ni a měly pečovat o stálý odborný a politický růst všech učitelů a vychovatelů.

2.4.3. Sdružení rodičů a rady škol

Účelem sdružení bylo přizpůsobit součinnost rodiny a školy k dosažení lepších výchovných a vzdělávacích výsledků. Zřizovalo se jako nepovinné při konkrétní škole jako poradní orgán.

⁴⁷ Zákon z 15. 2. 1922 č. 73/1922 Sb., kterým se upravovalo vyučování obchodním naukám, moderním jazykům, krasopisu, těsnopisu a psaní strojem.

⁴⁸ Výnos min. z 23. 4. 1920 čj. 24 420, č. 61/1920 Věstníku MŠANO, organizační osnova dívčích odborných škol rodinných a živnostenských.

⁴⁹ Zákon ze 17. 2. 1922 č. 75/1922 Sb., upravující organizaci odborných škol pro ženská povolání.

⁵⁰ Zákon z 29. 1. 1920 č. 75/1920 Sb., jímž se zatímne upravuje organizace hospodářských škol lidových.

⁵¹ Výnos min. školství, věd a umění (dále jen „MŠVU“) č. 101 917-II z 23. 12. 1950, č. 9/1951 Věstníku MŠVU, zastavení činnosti kuratorií škol na výběrových školách III. stupně.

Spolupráce rodiny a školy začala již ve dvacátých letech 20. století. V roce 1930 ministerstvo školství doporučilo zakládat *rodičovská sdružení* jak na školách národních, tak středních školách i na učitelských ústavech.⁵² Na některých školách se konaly pravidelné porady či besedy s rodiči a některá sdružení mohla také zřizovat pro děti podpůrná sociální opatření či rekreaci. Členy sdružení se mohli stát rodiče žáků navštěvujících příslušnou školu, případně jiní přátelé školy. Sdružení volilo na jeden rok výbor (5–15 členů), v němž třetina členů zůstala rezervována učitelům a řediteli.

Toto poslání sdružení se v podstatě nezměnilo ani po roce 1948, kdy školský zákon č. 95/1948 Sb. zmínil ustanovení o tom, že školská správa „zpravidla“ zřídí *sdružení rodičů a přátel školy* (dále SRPŠ), a to jako samostatné právnické osoby. Fakticky ale během padesátých let tato sdružení vznikala povinně. Norma z následujícího roku⁵³ upřesnila, že jedním z hlavních úkolů SRPŠ je uplatňování socialistické výchovy ve škole i v rodině. Orgány zůstaly, stejně jako před rokem 1948, tj. členská schůze, výbor a předseda, jenž musel pocházet z řad rodičů. Výkonné období volených orgánů bylo opět jeden rok. Ke změně organizace SRPŠ došlo v důsledku školského zákona v roce 1961.⁵⁴ Novými orgány SRPŠ mohly být třídní schůze (třídní výbor), které řešily problémy výchovy a vzdělání v jednotlivých třídách, a různé komise jako pomocné orgány výboru. Členská schůze se musela konat alespoň dvakrát do roka. SRPŠ bylo podřízeno místnímu/městskému národnímu výboru, který řešil případné spory mezi sdružením a ředitelstvem školy.

Vyhláška z roku 1973⁵⁵ v oblasti organizace sdružení téměř nic nezměnila, ale akcentovala zejména ideově politickou práci členů a spolupráci s Pionýrskou organizací, respektive Socialistickým svazem mládeže na škole, a organizací Revolučního odborového hnutí. Sdružení rodičů a přátel školy byla zrušena k 1. 9. 1991.⁵⁶

Již v roce 1990 došlo k pokusu o demokratizaci školské správy, a to prostřednictvím tzv. *okresních školských rad*. Ty vznikaly povinně při tehdy vznikajících školských úřadech podle zákona o správě a samosprávě ve školství⁵⁷ jako protiváha státní správy. Působily v daném obvodu školského úřadu. Jednu třetinu členů rady tvořili zástupci obcí, jednu třetinu zástupci pedagogických pracovníků a jednu třetinu zástupci rodičů z příslušného územního obvodu, funkční období bylo tříleté. V roce 1995 se podoba okresních školských rad změnila, zejména se výrazně zmenšila na pouze 15–30 členů.⁵⁸ Experiment s okresními školskými radami, které byly zrušeny zároveň se školskými úřady k 31. 12. 2000⁵⁹, se neosvědčil kvůli odtrženosti rady od problémů jednotlivých škol.

Již novela zákona o samosprávě ve školství z roku 1995⁶⁰ umožnila vznik *rady školy* při jednotlivých školách základních, středních a vyšších odborných. Tento fakultativní orgán mohl mít 6–15 členů s funkčním obdobím dva roky, přičemž třetinu jmenoval zřizovatel, třetina byla volena z řad rodičů a třetinu tvořili pedagogičtí pracovníci. Rada školy se zaměřovala především na hospodaření, schvalovala výroční zprávu školy, návrh rozpočtu

⁵² Výnos MŠANO z 19. 5. 1930 čj. 1516pres č. 51/1930 Věstníku MŠANO, o rodičovských sdruženích na školách národních a středních jakož i na učitelských ústavech.

⁵³ Nařízení vlády z 10. 5. 1949 č. 129/1949 Sb., o zřizování, organizaci a činnosti sdružení rodičů a přátel školy.

⁵⁴ Směrnice ze 17. 7. 1961 čj. 34 576/31-I/2, č. 59/1961 Věstníku MŠK, o zřizování, organizaci a činnosti sdružení rodičů a přátel školy.

⁵⁵ Vyhláška z 25. 7. 1973 č. 89/1973 Sb., o sdružení rodičů a přátel školy; novelizováno vyhláškou č. 100/1976 Sb.

⁵⁶ Vyhláška ze 7. 8. 1991 č. 354/1991 Sb., o středních školách.

⁵⁷ Zákon z 13. 12. č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

⁵⁸ Zákon z 22. 6. 1995 č. 139/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

⁵⁹ Zákon z 13. 4. 2000 č. 132/2000 Sb., o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze.

⁶⁰ Zákon z 22. 6. 1995 č. 139/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

školy, zprávu o hospodaření školy; tím plnila také funkci veřejné kontroly školy. Tyto orgány se však z různých důvodů příliš nerozšířily, a tak se podle novely školského zákona z roku 2004 staly povinnými na všech výše zmíněných typech škol s platností od 1. 1. 2006.⁶¹ Zákon zároveň značně rozšířil jejich kompetence, zejména v oblasti schvalování vzdělávacích programů a koncepcí rozvoje školy. Radu školy ustavoval zřizovatel, způsob sestavení rady zůstal obdobný (zástupci zřizovatele, rodičů a pedagogů), funkční období se však prodloužilo na tři roky. Počet členů rady určuje zřizovatel, přičemž z logiky věci musejí být nejméně tři. V roce 2012 se poměrně široké pravomoci školské rady rozšířily o další dvě: navrhnout odvolání ředitele a navrhnout vyhlášení konkurzu na ředitele školy.⁶²

2.4.4. Předškolní vzdělávací zařízení

Nejstarší *opatrovny pro předškolní děti* vznikaly ojediněle již v první polovině 19. století. Později jejich rozvoj propagoval zejména spolek Budeč, konkrétně Jan Vlastimír Svoboda a Karel Slavoj Amerling. Veškeré snahy však narážely na konzervativní předsudek o škodlivosti takových zařízení pro vývoj dítěte. Situace se začala měnit teprve v sedmdesátých letech 19. století. Již první školský zákon č. 62/1869 ř. z. v § 10 obecně vyzýval k zakládání zařízení pro předškolní mládež. Teprve ministerský výnos z roku 1872⁶³ určil přesnou organizaci, účel i způsob zřizování předškolních zařízení. Zároveň zakázal v těchto zařízeních klasické školní vyučování, jelikož se považovalo za nevhodné vzhledem k věku dětí. V souvislosti s postupující zaměstnaností žen v průmyslových městech se tato zařízení rychle šířila. Podle citovaného výnosu se dělila na tři typy:

- 1) mateřské školy poskytující dětem od čtyř let plnohodnotnou výchovu kvalifikovanými učiteli,
- 2) opatrovny měly vést děti od tří let k čistotě, pořádku a slušnému chování,
- 3) jesle byly určeny k hlídání dětí mladších tří let.

Existovaly buď jako veřejná zařízení, pokud byly vydržovány samosprávou, nebo jako soukromá. Schvalovala je na doporučení místní školní rady příslušná zemská školní rada, dozor prováděl okresní školní inspektor. Tato organizace se udržela bez zásadních proměn až do konce 40. let 20. století. Vzhledem k tomu, že u některých jazykově českých mateřských škol se stále používal doslovný překlad německého výrazu *Kindergarten* (dětská zahrádka), ministerstvo v roce 1934 název sjednotilo na *mateřská škola*.⁶⁴ Postupně se také stíral rozdíl mezi opatrovnou a mateřskou školou, respektive oba typy škol se slučovaly.

Po druhé světové válce s postupující emancipací žen došlo k mohutnému rozvoji mateřských škol. Ministerstvo školství vydalo hned v roce 1945 vůbec první povinný pracovní program pro mateřské školy, který vycházel z předválečného reformního úsilí.⁶⁵

Zákonem o jednotné škole č. 95/1948 Sb. se mateřské školy zařazovaly do systému jednotného školství. Mateřské školy poskytovaly dětem od tří do šesti let bezplatnou výchovnou péči na náklady státu. Soukromé mateřské školy nesměly používat název škola, nebo se musely podrobit postátnění. Pokud v obvodu mateřské školy existovaly jesle, přímo podléhaly správě této školy. Plánovitě budování sítě mateřských škol se dělo na základě

⁶¹ Zákon z 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (§ 167, 168).

⁶² Zákon z 20. 12. 2011 č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

⁶³ Výnos min. z 22. 6. 1872 č. 4711, o mateřských školách (*Kindergarten*) a příbuzných zařízeních; (Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht č. 52/1872, s. 294-302). Dále jen Verordnungsbl.

⁶⁴ Výnos min. čj. 151 780/33-I z 30. 5. 1934 č. 43/1934 Věstníku MŠANO, o užívání jednotných názvů v oboru správy mateřských škol.

⁶⁵ Výnos min. č. A-135 560-I z 12. 11. 1945 č. 108/1945 Věstníku MŠO (zvl. příloha), prozatímní pracovní program pro mateřské školy na školní rok 1945/1946.

vládního nařízení.⁶⁶ Školka měla být zřízena všude tam, kde se přihlásilo nejméně 20 dětí. Zároveň v roce 1948 vyšel nový pracovní program pro mateřské školy, který odstranil veškerou volnost a vše podřídil výchově nového socialistického člověka. Jesle a dětské útulky (dříve opatrovny) se mohly slučovat s mateřskými školami, takže školka v takovém případě pečovala o děti od dvou let věku. Pokud školka zajišťovala jeselskou péči, pak o každou třídu musela pečovat učitelka a pěstounka. Minimální počet dětí pro existenci mateřské školy stanovilo ministerstvo školství na 15. Síť mateřských škol se měla budovat plánovitě „přihlížejíc k očekávanému začlenění žen do výroby“.⁶⁷ Vzhledem k urychlené industrializaci a zaměstnávání žen mělo podle výnosu ministerstva školství docházet k zakládání podnikových a družstevních školek, které mohly přijímat, pokud v místě nebyly jesle, i děti ve věku dvou let. Podnikové a družstevní školky se mohly zakládat od konce roku 1959, pokud se do nich přihlásilo alespoň 30 dětí.⁶⁸

V roce 1953 byl schválen podrobný organizační řád mateřských škol.⁶⁹ Následující legislativa organizaci mateřských škol v podstatě nezměnila. Co se změnilo, byly požadavky na učitelky těchto předškolních zařízení (viz kapitola 2.4.7.4. Pedagogické školství).

Po roce 1960 bylo povoleno zřizovat jesle a školku v jedné budově.⁷⁰ Novější předpis z roku 1980 o organizaci a provozu mateřských škol dělil školky na typy internátní nebo s celodenní péčí, nejvýše se čtyřmi třídami (výjimečně až s osmi). Dále umožňoval zřizovat přípravná oddělení, v nichž se děti připravují na povinnou školní docházku.⁷¹ Tyto školky s různými názvy nakonec sjednotila vyhláška z roku 1991 pod souhrnný název speciální mateřská škola.⁷²

Po společenských změnách v roce 1989 některé školky mohly získat od zřizovatele právní subjektivitu, ale většina z nich se stala samostatnými právními subjekty až k 1. lednu 2003.⁷³ Již během devadesátých let, ale zejména od počátku 21. století nastala doba jejich slučování se základními školami, a to nejen ve venkovských obcích. Zásadní změna nastala v souvislosti se školským zákonem č. 561/2004 Sb. Mateřské školy se z předškolních zařízení staly po právní stránce školami zapsanými v rejstříku škol. Dále každé dítě mělo právo na bezplatné absolvování posledního ročníku předškolní výchovy. Vyhláška z roku 2005⁷⁴ rozvedla podobnosti organizace mateřských škol, které mohly být zařízení jako celodenní, polodenní nebo internátní.

Požadavky na nové typy předškolního vzdělávání se projeví zakládáním *firemních mateřských škol* od 1. ledna 2012 a školek organizačních složek státu pro své zaměstnance.⁷⁵

⁶⁶ Vládní nařízení ze 4. 8. 1948 č. 195/1948 Sb., kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách mateřských.

⁶⁷ Směrnice min. čj. 46 861-I z 21. 4. 1949 č. 56/1949 Věstníku MŠVU, o budování mateřského školství v době prvního pětiletého plánu.

⁶⁸ Usnesení vlády č. 1029 ze 7. prosince 1959, kterým se schvalují zásady pro zřizování a provoz závodních jeslí a závodních mateřských škol a jeslí a mateřských škol jednotných zemědělských družstev; (Věstník MŠK 1960, s. 1 bez č.).

⁶⁹ Výnos min. čj. A/b-096.17-3/3-53 z 21. 8. 1953 č. 109/1953 Věstníku MŠ, organizační řád mateřských škol.

⁷⁰ Vyhláška z 28. 6. 1961 č. 72/1961 Sb., o zřizování jeslí a mateřských škol ve společných budovách. Podle § 38 zákona ze 17. 3. 1966 č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu byly jesle zařazeny ke zvláštním školským zařízením.

⁷¹ Vyhláška z 23. 6. 1980 č. 87/1980 Sb., o mateřských školách, společných zařízeních jeslí a mateřské školy a dětských útulcích.

⁷² Vyhláška z 13. 9. 1991 č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách. Novelizována vyhláškou č. 127/1997 Sb.

⁷³ Zákon z 31. 5. 2002 č. 284/2002 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, konkrétně § 24 odst. 4. Zřizovatelé museli zajistit do konce roku 2002 právní subjektivitu školských zařízení, pokud se už tak nestalo.

⁷⁴ Vyhláška z 29. 12. 2004 č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání.

⁷⁵ Zákon z 20. 12. 2011 č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb.; zákon č. 82/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb.

Další, radikální novinkou byly tzv. dětské skupiny.⁷⁶ Služba hlídání a péče o dítě v dětské skupině spočívá v pravidelné péči o dítě ve věku od šesti měsíců do zahájení povinné školní docházky mimo domácnost dítěte, v kolektivu dětí, na rozdíl od mateřské školy bez povinnosti dítě vzdělávat.

Poslední významné novinky přinesl rok 2016. Šlo o prosazení existence nové formy předškolní výchovy, tzv. *lesních mateřských škol*. Výuka v nich probíhá ve většině programů venku za každého počasí, a zároveň mají povinnost předškolní výchovy.⁷⁷ V téže roce bylo povoleno přijímat do mateřských škol děti již od dvou let věku a zároveň s platností od 1. 9. 2016 novela školského zákona nařídila povinnou jednoroční předškolní docházku pro děti mezi 5. a 6. rokem věku.⁷⁸

2.4.5. Školy základního všeobecného vzdělávání

Již ve 12. a 13. století vznikaly ve městech městské školy, městy zřizované a vydržované, později nazývané *scholae particulares* (tj. částečné) nebo *triviales*. Jako jejich přípravy se konstituovaly *elementární školy*, v nichž se učilo abecedě, čtení a psaní. Proto byly nazývány malé, dětinské, nízké a byly to předchůdci moderní obecné školy. Koncem středověku najdeme ve městech tři druhy nižších škol: nízké a soukromé školy pro elementární nauky, městské školy, které umožňovaly vyšší vzdělání než jen trivium, a školy církevní, připravující k univerzitnímu vzdělání.

Prvním předpisem o školách obecných pro země rakouské byl všeobecný školní řád pro normální, hlavní a triviální školy, zvaný obecně *Tereziánský školní řád*.⁷⁹ Vypracován byl opatem Johannem Ignazem Felbigerem v roce 1774, císařské sankce došel téhož roku 6. prosince. Všeobecně bývá v literatuře označován za předěl, jímž končí soukromé organizování a soukromá péče o školy a za základní stavební kámen rakouského obecného školství po celé století. Řád ve svých 79 paragrafech organizoval školství, přičemž rozeznával *školy triviální* v místě, kde je farní kostel (výjimečně i filiální), *hlavní školy* (Hauptschulen) v každém kraji a větších městech a *školy normální* (Normalschulen) pro každou zemi. V triviálních školách se vyučovalo náboženství, čtení, psaní a počtům, podle místních možností i základům některých odborných předmětů. V hlavních (městských) školách tři až čtyři učitelé a katecheta učili náboženství, trivium, základy latiny, dějepisu, zeměpisu a pravidla písemného projevu. Normální školy se obsazovaly čtyřmi až pěti učiteli a katechetou. Vyučovalo se latině, matematice, dějepisu, zeměpisu, přírodopisu a hlavním pojmům z polního vyměřování, stavebnictví, mechaniky a kreslení. Tereziánský školní řád dále stanovil hlavní zásady výuky jednotlivých předmětů, povinnosti žáků, určoval postavení učitele a jeho plat atd.

Nejdůležitějším postulátem bylo ustanovení všeobecné a povinné školní docházky od šesti do dvanácti let, ale žáci devítiletí až dvanáctiletí mohli být v létě od školy osvobozeni. Zato od 13 do 20 let měli žáci docházet do dvou nedělních opakovacích hodin. Novým progresivním prvkem řádu byl odmítavý postoj proti používání nevhodných výchovných prostředků, zvláště zneužívání tělesných trestů. O náklady na triviální školy se dělily obce, vrchnost a k tomu přistupovaly prostředky ze zemského školního fondu.

⁷⁶ Zákon z 23. 9. 2014 č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů.

⁷⁷ Zákon z 20. dubna 2016 č. 178/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb. Již předtím existovaly tzv. lesní třídy veřejných mateřských škol.

⁷⁸ Zákon č. 178/2016 Sb.

⁷⁹ Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen k. k. Erbländern. Vyhlášen 6. 12. 1774. Otištěno mnohokrát samostatně i v různých sbírkách právních předpisů, zejm. Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780. Band VII. Wien 1786, č. 1629, s. 116 ad.

Hlavní školy byly trojtřídní s ředitelem, katechetou a třemi nebo čtyřmi učiteli, kteří vedle trivia vyučovali již také základům latiny, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu, slohu, kreslení a měřičství, základům hospodářství a průmyslu. Čtyřtřídní normální školy rozšiřovaly a prohlubovaly osnovy hlavních škol a kromě toho se zde vyučovalo předmětům potřebných pro budoucí učitele.

Dozor nad triviálními školami vykonával místní farář a místní školní dozorce po stránce hospodářské a administrativní. O školní dozor v celém okrese, včetně hlavních škol, pečoval vikář nebo děkan.

Za pouhé zhoršení původního Felbigerova všeobecného školního řádu je možno považovat několikaletou práci tzv. opravné studijní komise v čele s Jindřichem Františkem z Tottenhanu, totiž *Politische Verfassung der deutschen Schulen in der K. auch K. K. deutschen Erbstaaten* (kratčeji též *Schulkodex*), vydaný a schválený 11. srpna 1805.⁸⁰ Po stránce organizační byly ponechány tři stupně elementární školy:

- a) školy triviální (farní či filiální), na venkově smíšené, ve městech rozdělené podle pohlaví žáků, s náboženstvím, čtením, psaním, počty a základy slohu,
- b) školy hlavní, a to buď tříleté, v nichž se vedle triviálních předmětů učilo i německé gramatice a základům latiny, nebo čtyřleté, navíc se stavitelstvím, rýsováním, geometrií, zeměpisem a přírodními vědami,
- c) dosavadní školy normální, které byly ovšem nazvány vzornými školami hlavními (*Musterhauptschulen*) a vyhrazeny praktickému výcviku příštích učitelů.

Výchova dívek byla svěřena mimo školy triviální jen školám klášterním. Tam, kde na to byly podmínky, mohly být zřizovány školy reálné pro vzdělání obchodní, průmyslové a hospodářské. Povinnost školní docházky trvala od šesti do dvanácti let a do osmnácti let byly v neděli povinné opakovací hodiny (od roku 1805 pro dívky již jen do 15 let a od roku 1823 do 15 let pro všechny). *Schulkodex* se též podrobně zabýval zřizováním škol, učebními prostory, školním zařízením a pomůckami, kurzy pro vzdělání učitelů, postavením učitelstva ad. Svými 475 odstavci kodex shrnul všechna dosud vydaná školská nařízení a stabilizoval elementární školství více než na půl století, neboť zůstal v platnosti až do roku 1867.

Bezprostřední dohled nad hlavními a triviálními školami vykonával místní farář, přímý představený a dozorce učitele a školy a zároveň učitel náboženství. Světský dozor se omezoval na péči o hospodářské potřeby školy a školní docházku. Ve městech byl vykonáván měšťanem, jmenovaným magistrátem, na vesnici úředníkem, ustaveným vrchností. Vydáním a prováděním *Schulkodexu* se závislost triviální a hlavní školy na církvi ještě utužila.

Páteří nové organizace zeměpanské správy po revoluci 1848–1849 se od 1. ledna 1850 staly okresní hejtmanství. Převzaly politickou agendu někdejších patrimonií a zčásti i krajských úřadů.⁸¹ V záležitostech týkajících se škol a vyučování náleželo okresnímu úřadu právo státního dohledu, povinnost zajišťovat školu po stránce finanční, rozhodovat v záležitostech školních staveb, vnitřního vybavení školy a otopu, zjednávat řádnou školní docházku, zakročovat ve věcech stížností na učitele a předkládat nadřízeným úřadům statistické výkazy o školství.

Podepsáním *konkordátu* mezi papežem Piem IX. a císařem Františkem Josefem I. 18. srpna 1855⁸² odevzdal stát školu zcela do rukou církve, zvláště její vnitřní záležitosti, a ponechal si jen pravomoc zajišťovat její materiální stránku. Vyučování mládeže ve veřejných i

⁸⁰ Zkráceně též *Politische Schulverfassung* nebo jen *Schulkodex*. Do češtiny přeloženo až v roce 1882: *Politické zřízení obecných škol v cís. král. dědičných zemích*. Praha 1822.

⁸¹ Nařízení ministra vnitra, práv a financí z 19. 1. 1853 č. 10/1853 ř. z., zřízení a uvedení do činnosti okresních úřadů, krajských úřadů, státního zastupitelství a okresních soudů.

⁸² Zákon z 5. 11. 1855 č. 195/1855 ř. z., konkordát mezi císařem Františkem I. a papežem Piem IX. Školských otázek se týkají čl. 6–8, 31.

soukromých školách se muselo vést v duchu učení katolické církve, církevní úřady schvalovaly učebnice a rozhodovaly o obsazování volných učitelských míst.

Nová éra školské politiky začala vydáním prosincové ústavy z 21. prosince 1867.⁸³ Ústavní zákony zakotvovaly stěžejní zásady, na kterých se mělo vyvíjet národní školství. Věda a učení byly prohlášeny za svobodné, každý občan měl právo zřizovat vyučovací ústavy, každý národ měl neporušitelné právo se vzdělávat v národním jazyku, vyučovat náboženství náleželo církvím a právo řízení a dozoru nad školstvím a vyučováním příslušelo státu. Vydáním ústavních zákonů byl konkordátní poměr mezi státem a církví narovnan. Ke zrušení konkordátu došlo vydáním zákona o postavení školy k církvi, který byl sankcionován 25. května 1868.⁸⁴ Vrchní dozor nad veškerým školstvím byl přičten státu, církvi byl ponechán dohled nad vyučováním náboženství. Výhradně bylo stanoveno, že církev nemá vliv na vyučování jiných předmětů. Tímto byl fakticky odstraněn konfesijní ráz školy a zvrácen vliv církve na školu zaručený konkordátem z roku 1855. Dohled nad obecnými školami náležel podle uvedeného zákona místním školním radám.

Základní školský zákon upravující elementární školství byl vydán 14. května 1869 (tzv. *Hasnerův zákon* podle liberálního politika dr. Leopolda von Hasnera, ministra věcí církevních a vyučování).⁸⁵ V mnoha ohledech znamenal Hasnerův zákon výrazný pokrok. Zaváděl *školu obecnou* (škola I. stupně) a *školu měšťanskou* (škola II. stupně), stanovil osmiletou školní povinnost, významně rozšířil staré trivium o další předměty (vedle čtení, psaní a počtů též mateřský jazyk, základy geometrie, přírodopisu, zeměpisu, dějepisu, kreslení, zpěv, ruční práce pro dívky, tělocvik povinný pro chlapce a nepovinný pro dívky a náboženství), stanovil pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů, upravoval zřizování škol, kvalifikaci a právní postavení učitelů. Nesporným pokrokem bylo zavedení pravidelného platu pro učitele. Jeho společenské postavení se nepochybně zvýšilo i tím, že nyní dostával plat od příslušného úřadu a byl tak zbaven ponižující úlohy vybírat peníze od rodičů. Zákon podával výčet vyučovacích předmětů, stanovil vyučovací plán, pojednával o výuce náboženství, o učebnicích, vyučovacím jazyku, o organizaci obecné školy rozdělením na třídy a oddělení, stanovil počty učitelů, způsob řízení školy. Pevně byly uvedeným zákonem zakotveny také měšťanské školy, které měly poskytovat vyšší vzdělání než škola obecná a měly přihlížet k průmyslovým a rolnickým potřebám a být přípravou pro studium na učitelských ústavech a odborných školách. Na Moravě měla být podle zemského zákona z 24. ledna 1870 měšťanská škola zřízena v každém okrese, kde nebyla reálka.

O náklad na obecné a měšťanské školy se dělily obce, okresy a země. Obce hradily náklad na školní budovy, topení, úklid a byt pro správce školy. Okresy platily učitele a výdaje na školní knihovny a školní pomůcky a vybíraly na to školné a okresní přírážku. Pokud byla okresní přírážka vyšší než 10% přímých daní, hradila schodek země.⁸⁶

⁸³ Zákon z 21. 12. 1867 č. 114/1867 ř. z., jímž se mění základní zákon o zastupitelstvu říšském. Zákon z 21. 12. 1867 č. 142/1867 ř. z., základní zákon o všeobecných právech státních občanů.

⁸⁴ Zákon z 25. 5. 1868 č. 48/1868 ř. z., o postavení školy k církvi.

⁸⁵ Zákon z 14. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z., kterým se ustanovují pravidla pro vyučování na školách obecných; novelizován zákonem z 2. 5. 1883 č. 53/1883 ř. z. V jednotlivých zemích byl říšský zákon proveden těmito normami: zákon z 19. 2. 1870 č. 22/1870 z. z. čes., o zřizování, vydržování a návštěvě veřejných škol národních doplněný zákonem z 24. 2. 1873 č. 16/1873 z. z. čes., jímž se upravuje zřizování a vydržování veřejných škol obecných; novelizován zákonem č. 54/1899 z. z. čes.

Zákon z 24. 1. 1870 č. 17/1870 z. z. mor., kterým se upravuje zřizování, udržování a navštěvování škol obecných; změněn a doplněn zákonem z 12. 12. 1883 č. 77/1883 z. z. mor.; zákonem z 27. 11. 1905 č. 4/1907 z. z. mor.; zákonem z 24. 4. 1910 č. 40/1910 z. z. mor.; Zákonem ze 4. 6. 1912 č. 39/1912 z. z. mor. Zákon ze 7. 5. 1870 č. 16/1870 z. z. slez., kterým se pořádá zřizování, navštěvování a vydržování veřejných škol obecných, který byl nahrazen zákonem z 6. 11. 1901 č. 41/1901 z. z. slez., o zřizování, navštěvování a vydržování veřejných obecných škol.

⁸⁶ Zákon z 24. 2. 1873 č. 16/1873 z. z. čes., jímž se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol obecných. Financování národních škol bylo změněno zákonem z 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se

Prováděcím předpisem k říšskému zákonu ze 14. května 1869 byl *řád školní a vyučovací* pro obecné školy⁸⁷. V jedenácti kapitolách podrobně upravoval veškerý vnitřní život školy: návštěvu školy, dobu vyučování, propouštění ze školy, školní kázeň, povinnosti učitelů, učitelské konference, rozdělení do tříd, čemu se mají žáci naučit v jednotlivých předmětech a pomocí jakých vyučovacích pomůcek, pravidla pro zkoušky a vysvědčení, vyučování ženským ručním pracím a nauce o domácím hospodářství. Školní docházka byla stanovena od šesti do čtrnácti let věku dítěte. Pokud jde o předměty, učilo se náboženství, čtení, psaní, mateřskému jazyku, případně druhému zemskému jazyku, počtům, kreslení, základům přírodopisu, přírodopytu, zeměpisu a dějepisu, zpěvu a tělocvik. Rozsah učiva byl stanoven nařízením ministerstva kultu a vyučování o vyučovacích osnovách pro měšťanské školy z roku 1870, pro měšťanské a obecné školy z roku 1874. Vyučovací osnovy pro osmitřídní měšťanské školy vyšly pouze pro Čechy, a to v roce 1877.⁸⁸

Dalšími normami upravujícími školské záležitosti v tomto období byl zákon z roku 1888 o obstarávání náboženského vyučování a jeho nákladů⁸⁹ a řada zemských zákonů s bezprostřední vazbou na obdobné zákony říšské.⁹⁰

Říšský školní zákon z roku 1869 byl změněn *Taaffeho novelou* sankcionovanou císařem 2. května 1883.⁹¹ Novelou bylo změněno 17 paragrafů, většinou v reakčním smyslu. Nově zavedené úlevy ve školní docházce omezovaly na venkově návštěvu školy ve skutečnosti na šest let, na jednoho učitele mohlo připadnout až 160 žáků, bylo omezeno učivo reálií, tělocvik pro dívky byl prohlášen za nepovinný, školní samospráva byla omezena, interkonfesijnost školy narušena. K nejpotřebnějším vědomostem se počítalo náboženství, zatímco čtení, psaní, počty, vyučovací jazyk a vyučování reálií bylo omezeno na nejnutnější míru. Tělocvik pro dívky byl prohlášen za nepovinný a zvlášť negativní byly úlevy z pravidelné školní docházky, neboť novela povolovala dětem na venkově a dětem nemajetných obyvatel měst po dokončení šestileté docházky úlevy v pravidelné návštěvě školy. Spočívaly v omezení výuky jen na jistou část roku, nebo na polodenní vyučování, či výuku jen v některých dnech týdne. Obecní zastupitelstva dostaly dokonce právo žádat generální úlevy pro celé školní obce. Tím bylo pravidlo povinné školní docházky opuštěno. Ke kvalitě výuky nepřispívalo ustanovení, že při polodenním vyučování může na jednoho učitele připadat až 100 žáků. Interkonfesijnost školy byla vážně porušena ustanovením, že za odpovědného správce školy může být ustanoven jen

upravuje správa školství, změnil financování tak, že obec hradila věcná vydání, kdežto osobní náklady a potřeby na sbírky, učební pomůcky, školní knihovny a další hradil stát.

⁸⁷ Nařízení ministra záležitostí duchovních a vyučování z 20. 8. 1870 č. 105/1870 ř. z., kterým se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné. Zůstal v platnosti až do roku 1905.

⁸⁸ Nařízení MKV z 20. 8. 1870 č. 7078 Věstníku vládního u věcech škol obecných v Království českém (Věstník vl. ob. šk.) č. 30/1868–1870; č. 6549 z 18. 5. 1874 Věstník vl. ob. šk. č. 32/1874. Později byly osnovy inovovány min. nařízením č. 10618 z 8. 6. 1883 Věstník vl. ob. šk. č. 17/1883 (prováděcí předpis k zákonu č. 32/1874 ř. z.). Výnos ZŠR čes. z 15. 3. 1877 č. 115/1877 Věstník vl. ob. šk., příl. II.

⁸⁹ Zákon ze 17. 6. 1888 č. 99/1888 ř. z., jímž se mění zákon z 10. 6. 1872 č. 86/1872 ř. z., o tom, kdo jest povinen opatrovati vyučování náboženství na veřejných školách obecných a středních, též na vzdělavatelkách učitelských a vésti náklad na toto vyučování.

⁹⁰ Zákon z 24. 2. 1873 č. 16/1873 z. z. čes., jímž se upravuje zřizování a vydržování veřejných škol obecných. Zákon z 24. 1. 1870 č. 17/1870 z. z. čes., o dozoru ke školám; novelizován zákonem č. 46/1890 z. z. čes. Zákon z 19. 12. 1875 č. 86/1875 z. z. čes., o právních svazcích učitelstva. Zákon z 24. 1. 1870 č. 18/1870 z. z. mor., kterým se pořádají právní poměry učitelstva veřejných škol obecných v markrabství moravském. Zákon z 6. 11. 1901 č. 42/1901 z. z. slez., kterým se upravují právní poměry učitelstva na veřejných školách obecných ve vévodství Horním a Dolním Slezsku. Zákon č. 3 a 4/1906 z. z. mor., o dozoru ke školám (lex Perek). Zákon č. 18/1870 z. z. mor., o právních poměrech učitelstva. Zákon z 28. 2. 1870 č. 18/1870 z. z. slez., o dozoru ke školám. Zákon z 6. 11. 1901 č. 42/1901 z. z. slez., o právních poměrech učitelstva.

⁹¹ Zákon z 2. 6. 1883 č. 53/1883 ř. z., kterým se mění některá ustanovení zákona z 14. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z., tzv. školská novela Taaffeho, nazvaná podle ministerského předsedy Eduarda hraběte Taaffe. Prováděcími předpisy bylo nařízení MKV z 8. 6. 1883 č. 10618 Věstník vl. ob. šk., s. 135. Intimováno ZŠR mor. z 24. 6. 1883 č. 4803/1883.

takový učitel, který prokáže, že je způsobilý vyučovat náboženství. Silně byla ohrožena i občanská práva učitelů, neboť disciplinární právo nad učitelem bylo rozšířeno i na případy, kdy jeho chování škodilo výchovnému i učitelskému působení. Přínosnou změnou bylo doporučení zřizovat při jednotlivých školách opatrovny pro děti předškolního věku a učební kurzy pro mládež odrostlou školní docházkou. Pozornost byla věnována měšťanským školám, které byly trojtřídní připojené k pátému ročníku obecné školy, ale též úplně samostatné.

Původní ustanovení o jednorozhodných učebních kurzech bylo v roce 1903 doplněno a rozšířeno tak, že na základě povolení ZŠR mohly být zřizovány při měšťanských školách jako jejich čtvrté třídy. Jejich účelem mělo být prohloubení již nabytých vědomostí a příprava na vyšší odborná studia.⁹²

Od roku 1883 nastal také rozvoj *pokračovacích škol* (první pokračovací školy se objevují roku 1864), které se vyvinuly z nedělních pokračovacích hodin. Šlo o zvláštní kategorii škol, nezávislých na školách obecných. Byly buď hospodářské, průmyslové (živnostenské), nebo obchodní. Vyučovalo se obvykle ve všední den večer a v neděli dopoledne po dobu osmi měsíců.

V roce 1905 byly některé školské zákony na Moravě novelizovány tzv. *moravským paktem*.⁹³ Správa školství byla rozdělena podle národnostního klíče tak, že v národnostně smíšených obcích byly vytvářeny české a německé místní školní rady. V úřadování byla zavedena jazyková rovnoprávnost, zavedeno subvencování soukromých škol a uplatněna zásada, že děti mají chodit do takové školy, jejímuž jazyku rozumějí nezávisle na národnostním složení dané obce.

Vnitřní organizace národního školství byla upravena *definitivním školním a vyučovacím řádem* pro školy obecné a měšťanské z roku 1905, který nahradil prozatímní řád z roku 1870.⁹⁴ Délka školní docházky zůstala nezměněna (od 6 do 14 let) a též vyučovací předměty zůstaly tytéž jako v předchozí úpravě. Řád upravoval podmínky zřizování obecných a měšťanských škol, zápis dětí a jejich zařazování do tříd, pravidla školní docházky, kázeňská pravidla, způsob klasifikace, složení učitelského sboru a povinnosti jeho členů, též upravoval soukromé a domácí vyučování.

Církev se nadále snažila o dřívější absolutní vliv nad školami. Roku 1888 předložil poslanec říšské rady Aloys von Liechtenstein nový návrh zákona týkajícího se obecného školství, kterým chtěl znovu zavést spoluúčast církve při dozoru nad vyučováním, prosadit možnost dosazovat pouze katolické učitele, snížit povinnou školní docházku na šest let, vyloučit ze vzdělávacího obsahu kreslení, měřictví, přírodopis, tělocvik a dívčí ruční práce. V petici říšské radě učitelská veřejnost ostře protestovala s tím, že by církev získala ještě větší práva než v době konkordátu. Odpor veřejnosti způsobil, že tento návrh přijat nebyl.⁹⁵

⁹² Nařízení MKV z 26. 6. 1903 č. 22503, č. 28/1903 Věstník vl. ob. šk.

⁹³ Zemský zákon moravský z 27. 11. 1905 č. 1 až 4/1906 z. z. mor., tzv. moravský pakt (též. moravské vyrovnání) je souhrnný název pro čtyři zemské zákony přijaté roku 1905 na Moravě, jejichž účelem mělo být vytvoření rovnoprávného postavení moravských Čechů a Němců v zemi a vyřešit národnostní rozpory mezi oběma národy. Pro školství je rozhodný zákon č. 4/1906 z. z. mor., kterým se mění zákon o dozoru ke školám z 12. 1. 1870 č. 3/1870 z. z. mor., o dozoru ke školám a zákon z 24. 1. 1870 č. 17/1870 z. z. mor., o zakládání, vydržování a návštěvě veřejných škol národních. Zákon je běžně označován jako lex Perek.

⁹⁴ Nařízení MVDV č. 13200 z 29. 9. 1905 č. 159/1905 ř. z., kterým se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské; (přetištěno ve Věstníku MKV pod č. 49/1905). Prováděcím předpisem byl výnos MKV č. 13200 z 29. 9. 1905 č. 50/1905 Věstníku MKV, k provedení definitivního řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské. Nový školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné byl vydán výnosem MŠANO č. 105.513-I z 30. 7. 1937 č. 88/1937 Věstníku MŠANO.

⁹⁵ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky: vysokošk. příručka pro stud. Vys. škol připravujících učitele*. 2. Vydání. Praha: SPN, 1988. s 174-175. VESELÁ Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání. Spisy univerzity Masarykovy v Brně. Filozofická fakulta = Opera Universitatis Masarykianae Brunensis, Facultas philosophica*. Brno, 1992. s 48-49.

Světová válka stav rakouského školství podstatně zhoršila, namnoze uvedla do kritického postavení. Pravidelné vyučování bylo ztíženo tím, že budovy, zpravidla nejlepší, byly zabrány pro nemocnice, ubytování vojska, vojenské úřadovny a skladiště a nebylo možno zřizovat nové školy. Byl nedostatek papíru, učebnic i uhlí k vytápění učeben. Řady učitelů prořídly odvozy na frontu a náhrada za ně byla nezkušená a bez potřebného vzdělání. Úspěšná práce ve škole byla také znemožněna tím, že se mnoho času a energie věnovalo nekonečným sbírkám kovů, hadrů, papíru, bylin aj. Opakovaně byla nařizována revize všech učebnic a knih ve školních knihovnách. Rozšiřovaly se dětské choroby, klesala návštěva školy a poklesla i mravnost žáků. Rozmohly se potulky dětí, dětská zločinnost a krádeže.

V nové Československé republice měla zásadní význam pro úpravu školství ustanovení ústavní listiny z února 1920, totiž že veřejné vyučování nemá odporovat výsledkům vědeckého bádání (§ 119), dozor a řízení vyučování přísluší státní správě (§ 120), občané mohou ve školách volně užívat svůj jazyk (§ 131, 132).⁹⁶

Než bylo přikročeno k vydání nového všeobecného školského zákona, zůstal v platnosti říšský školský zákon z roku 1869 a jeho novela z roku 1883. Nejvýznamnějším právním předpisem v oblasti školství bezprostředně po vzniku republiky se stal zákon o *menšinových školách* přijatý 3. dubna 1919.⁹⁷ V každé obci, kde bylo sčítáno více než 40 dětí stejného jazyka jiného než úředního, měla být zřízena veřejná národní škola. Při počtu 400 žáků i veřejná škola měšťanská. Veškerá správa menšinových škol nepříslušela od 1. ledna 1921 místním, okresním ani zemským školním radám, nýbrž přímo MŠANO.

Jako naléhavé se jevilo a ihned po vzniku nové republiky bylo přikročeno k úpravě právních poměrů učitelů a odstraněny nejkřiklavější nespravedlnosti ve školství.⁹⁸ Tzv. rovnostním (paritním) zákonem ze dne 23. května 1919 byly nově upraveny služební příjmy a výslužné učitelů národních škol.⁹⁹ V zásadě byly učitelům přiznány tytéž požitky, jaké měli státní úředníci téhož vzdělání. Brzy na to 24. července 1919 vyšel zákon, kterým se se zpětnou platností od 1. listopadu 1918 rušil celibát literních a industriálních učitelek na školách. V případě mateřství se učitelkám přiznávala placená dovolená.¹⁰⁰ Jiné nespravedlnosti byly napraveny zákonem ze dne 9. dubna 1920 o právních svazcích učitelstva, týkající se jmenování učitelů, ustanovování definitivních učitelů, vlivu služebního stáří při obsazování míst.¹⁰¹

Pokus o úpravu správy školství, učiněný zákonem ze dne 9. dubna 1920, byl realizován jen částečně, neboť v platnost vstoupila jen ustanovení o místních školních radách a o místních školních výborech.¹⁰² O to naléhavěji byla pocítována nutnost sjednocení organizace obecných a občanských škol v českých zemích a na Slovensku. Stalo se tak tzv. *malým*

⁹⁶ Zákon z 29. února 1920 č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.

⁹⁷ Zákon z 3. 4. 1919 č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích; novelizován zákonem z 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství; zákonem z 9. 4. 1920 č. 295/1920 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích a zákonem z 20. 12. 1935 č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě.

⁹⁸ Zákon z 29. 1. 1919 č. 51/1919 Sb., jímž se poskytují drahotní příspěvky aktivním a penzionovaným učitelům veřejných, obecných a měšťanských škol, jakož i vdovám a sirotkům po těchto učitelích.

⁹⁹ Zákon z 23. 5. 1919 č. 274/1919 Sb. o úpravě služného a požitků odpočivných učitelů na veřejných obecných a občanských školách (paritní zákon); novelizován zákonem z 13. 7. 1922 č. 251/1922 Sb.

¹⁰⁰ Zákon z 24. července 1919 č. 455/1919, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice Československé.

¹⁰¹ Zákon z 9. dubna 1920 č. 306/1920 Sb., kterým se přechodně upravují právní svazky učitelstva na veřejných školách obecných a občanských; změněn zákonem z 24. června 1926 č. 104/1926 Sb., o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných a občanských škol (Učitelský zákon).

¹⁰² Zákon z 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství. Část zákona (§§ 17–32) vstoupila v účinnost 13. 11. 1920 nařízením vlády z 6. 11. 1920 č. 605/1920 Sb., o místních radách školních a o místních výborech školních (pro školy menšinové).

*školským zákonem z roku 1922.*¹⁰³ Organizace veřejných národních škol nedoznala změny, jen měšťanské školy byly přejmenovány na občanské (škola I. stupně). Tento název se však neujal a nadále se užívalo původního termínu škola měšťanská. Organizace obecné školy byla dána počtem žáků, který byl na třídu snížen s 80 na 60, na jednotřídkách na 50. Kde tedy nepřekročil počet dětí školou povinných číslo 50, zřídila se jednotřídka, když byl sčítán trvale větší počet žáků, zřídila se dvojtřídka atd. Při rostoucím počtu žactva se zřizovaly nejprve postupné třídy, později pobočky při jednotlivých třídách. Definitivní zřizování nových tříd bylo vázáno na tříletý průměr žactva. Malý školský zákon též zrevidoval a rozšířil vyučovací předměty (novými povinnými předměty byla občanská nauka a výchova, ruční práce, a nauka o domácím hospodářství), určil zásady pro obsazování učitelských míst a zrušil předpisy o úlevách v povinné osmileté školní docházce. Novými prvky malého školního zákona bylo vyslovení zásady vyučování v mateřském jazyku, společná školní výuka chlapců a děvčat a zrušení vyšších středních škol, které se transformovaly na měšťanské školy. Výuka náboženství zůstala svěřena církvím, ale děti bez vyznání ji již nemusely navštěvovat. Jelikož malý školský zákon nepřikročil k řešení základních otázek, zůstal až do roku 1948 jediným komplexním právním předpisem v českém školství říšský zákon z roku 1869.

Prováděcí předpis k malému školskému zákonu byl vydán až v roce 1925.¹⁰⁴ Rozděloval předměty výuky na povinné a nepovinné, zaváděl státní dozor nad vyučováním náboženství vykonávaný školními inspektory. Školní mládež nemohla být nucena k účasti při náboženských úkonech a od výuky náboženství mohly být děti zcela osvobozeny. Mezi povinné předměty obecné školy byla zařazena občanská nauka a výchova, ruční práce, povinný tělocvik pro dívky a nauka o domácím hospodářství. K nepovinným předmětům na školách s jinou vyučovací řečí patřil jazyk československý. Vládní nařízení dále podrobně pojednávalo o rozsahu a rozdělení učiva, o účasti školních lékařů při zdravotní péči o žactvo, o zřizování prozatímních tříd a jejich proměně v definitivní, o zrušování tříd, o smíšených školách občanských, o obsahování učitelských míst konkurzem nebo překládáním učitelů ad.

Služební poměry učitelstva byly upraveny učitelským zákonem z roku 1926 a prováděcím vládním nařízením ze dne 14. září 1928 ve formě učitelské pragmatiky.¹⁰⁵ Zákon rozeznával učitelské čekatele, výpomocné učitele, definitivní učitele a ředitele a upravoval jejich plat, služné, naturální příjmy aj. Pragmatika upravovala pravidla ustanovení učitelů, služební dobu, služební slib, kvalifikační požadavky, platový a kvalifikační postup, penzionování, zrušení služebního poměru, disciplinární provinění atd.

Po mnoha letech odborných diskuzí vydalo v roce 1930 a 1933 MŠANO mimořádně podrobné učební osnovy pro obecné a měšťanské školy.¹⁰⁶ Vytýčily cíl a účel výuky jednotlivých předmětů, postup při výuce, počet týdenních hodin jednotlivých předmětů pro jedno- až osmitřídní školy. Podrobné rozvržení učiva si učitel stanovil sám nebo učitelé školního okresu společně.

Na základě zákona z roku 1935 začaly být od poloviny 30. let ustavovány *újezdni (obvodní)*

¹⁰³ Zákon z 13. 7. 1922 č. 226/1922 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o obecných a občanských školách. Novelizován zákonem z 26. 6. 1937 č. 176/1937 Sb. a vládním nařízením z 16. 6. 1939 č. 176/1939 Sb., o nejvyšším počtu dětí ve třídě obecné nebo měšťanské školy.

¹⁰⁴ Vládní nařízení ze 4. 4. 1925 č. 64/1925 Sb., kterým se provádí zákon z 13. 7. 1922, č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. K zákonu a vládnímu nařízení vydalo MŠANO výnosem prováděcí pokyny č. 16.137-I z 15. 5. 1925 č. 71/1925 Věstníku MŠANO.

¹⁰⁵ Zákon z 24. června 1926 č. 104/1926 Sb., o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných a občanských škol (Učitelský zákon). Vládní nařízení z 14. 9. 1928 č. 162/1928 Sb., o služebním poměru učitelstva obecných a občanských škol.

¹⁰⁶ Výnos MŠANO č. 47415-I ze 4. 5. 1930 č. 41/1930 Věstníku MŠANO; modifikovány výnosem č. 67.311/33-I z 10. 7. 1933 č. 51/1933 Věstníku MŠANO. Výnos MŠANO č. 69.485-I z 9. 6. 1932 č. 31/1932 Věstníku MŠANO.

*měšťanské školy.*¹⁰⁷ Každé veřejné měšťanské škole byl přidělen obvod (přískolené území), který byl stanoven tak, aby dětem byla usnadněna pravidelná docházka a neměly do školy zpravidla dále než 5 km. Tak bylo umožněno, že děti z venkova, které se dosud učily v malotřídkách, dostaly možnost absolvovat plnohodnotnou školní docházku. Pokud přesahoval obvod veřejné měšťanské školy nebo souhrn obvodů několika takových škol zřízených v těžce školní obci území školní obce, tvořil souhrn místních obcí nebo jejich částí, přískolených k této měšťanské škole (měšťanským školám), školní újezd. Ve školní obci, kde byla újezdní měšťanská škola, se místo místní školní rady zřizovala újezdní školní rada.

Teprve v roce 1937 (s účinností od 1. února 1938) vydalo MŠANO *školní a vyučovací řád* pro školy obecné a měšťanské,¹⁰⁸ který nahradil starý rakouský školní řád z roku z roku 1905 a pozdější dílčí instrukce. Jeho 309 paragrafů bylo rozděleno do šesti hlav. Hlava I. se věnovala veřejným školám obecným (řešila jejich zřizování, školní povinnosti, přijímání žáků, zařazení do tříd, oddělení a skupin, dobu vyučování a dobu prázdnin, školní docházku, tělesnou a mravní výuku, vyučovací pomůcky, školní výlety, vysvědčení, správu školy, učitelské konference). Hlava II. pojednávala o veřejných školách měšťanských, hlava III. přinášela nová ustanovení o veřejných školách (třídkách) pomocných, hlava IV. jednala o vyučování soukromém a domácím a jak je možné jej provádět v rámci platných předpisů, obsahem hlavy V. byla péče o dítě (péče rodičovská, poručenských soudů, školy, zvláštní péče) a konečně hlava VI. obsahovala ustanovení společná, přechodná a závěrečná.

V době *nacistické okupace* byla česká škola vystavena přímému tlaku a zásahům. Byly provedeny změny učebních plánů a rozvrhů hodin. Od podzimu 1939 byla zavedena povinná výuka němčiny na měšťanských školách, od školního roku 1940/41 i na školách obecných. Na jaře 1941 byla provedena reorganizace českých škol, jejímž účelem byla jejich redukce. Na základě vládního nařízení s účinností od 1. září 1941 byly dosavadní pětileté obecné školy změněny na čtyřtřídní a trojtřídní měšťanské školy také na čtyřtřídní. Měšťanské školy byly prohlášeny za výběrové a do její první třídy mělo být přijato maximálně 35 % žáků obecných škol, kteří absolvovali čtvrtý ročník obecné školy. Výběr se prováděl podle pořadí žáků daného školním prospěchem.¹⁰⁹ Zároveň byly zrušeny jednotřídky s méně než 20 dětmi v obcích s převážně německým obyvatelstvem. Vzápětí bylo s okamžitou platností zakázáno užívat názvu měšťanská škola a místo toho bylo pro tuto školu zavedeno označení hlavní škola.¹¹⁰ Na odtrženém pohraničním území docházelo v období nacistické okupace k rušení všech českých středních a měšťanských škol a z velké části i obecných. V obecných školách německá správa nejprve omezila jejich počet zvýšením limitu počtu žáků z průvodních čtyřiceti na šedesát. V německých školách zůstal počet žáků nezměněn, maximálně čtyřicet pět ve třídě. České obecné školy, které zůstaly i po tomto administrativním omezení, byly většinou následně zrušeny všeobecným zákazem. České děti tak byly ponejvíce nuceny navštěvovat německé obecné školy, vyšší vzdělání v češtině jim bylo naprosto znemožněno. Např. ve vládním obvodu Opava nebyly ve školním roce 1939/1940 přijaty do měšťanských škol s výukou češtiny žádní žáci a počínaje rokem 1942/1943 zde zůstaly jen některé české obecné školy. Od března do srpna 1939 bylo zakázáno 30 učebnic a v padesáti byly provedeny příslušné korektury. Na počátku roku 1941 bylo zakázáno už 282 českých

¹⁰⁷ Zákon z 20. 12. 1935 č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě. Prováděcím předpisem bylo vládní nařízení z 24. června 1937 č. 153/1937 Sb., o újezdních školních radách.

¹⁰⁸ Výnos MŠANO č. 105.513-I. z 30. 7. 1937 č. 88/1937 Věstníku MŠANO.

¹⁰⁹ Vládní nařízení z 14. 8. 1941 č. 300/1941 Sb., o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem. Prováděcím předpisem byl výnos MŠANO č. 106000-I z 27. 8. 1941 č. 96/1941 Věstníku MŠANO.

¹¹⁰ Výnos MŠANO č. 105179/41-I/2 z 27. 8. 1941 č. 97/1941 Věstníku MŠANO.

učebnic.¹¹¹

K nacistickým zásahům do českého protektorátního školství patřilo i narušování normálního průběhu vyučovacího procesu. Od ledna 1943, kdy hitlerovské Německo vyhlásilo totální mobilizaci, byla školní mládež povolávána k trvalým službám v organizacích polovojského typu, jakými byly Technische Nothilfe a Luftschutz. Posléze byly celé třídy nasazeny ještě před maturitními zkouškami do výrobních podniků. Výnosem ministerstva školství z 21. srpna 1944 bylo od počátku školního roku 1944/1945 vyučování v osmých třídách všech českých středních škol zastaveno a žáci byli uvolněni pro válečně důležitou činnost. Totální mobilizace se vztahovala rovněž na učitele, kteří byli koncem roku 1944 nasazeni do výroby a stavebnictví.

Mimořádnou pozornost věnovali nacisté německému školství. Měli mimořádný zájem o výstavbu německých obecných škol a současně věnovali pozornost i měšťanským školám. Německé obecné a měšťanské školy vzrostly od školního roku 1938/1939 do konce války v počtu škol, tříd a žactva více než dvakrát. Německé školy v českých zemích organizačně stále spadaly pod protektorátní ministerstvo školství, které je financovalo. Ale jejich organizace, struktura, osnovy a vnitřní život se řídily říšským vzorem.

V okupovaných oblastech, jež se staly součástí Říše, byly zrušeny všechny české obecné a měšťanské školy v oblastech s německou většinou. Ponechány byly výjimečně pouze v těch okupovaných oblastech, kde Češi tvořili většinu. Ovšem i zde docházelo k jejich občasnému rušení, záměrnému nasazování německých učitelů, neovládajících češtinu, a jiným formám perzekuce. Změny se ale nevyhnuly ani systému německojazyčných obecných škol. Ty vytvářely poměrně hustou síť díky expoziturám (pobočkám) s ohledem na horské a podhorské podmínky. Tyto expozitury byly však nejpозději k 1. 4. 1941 zcela zrušeny, přičemž z části z nich byly vytvořeny samostatné školy s novými školními obvody. Podobně jako v protektorátu i na okupovaných územích došlo ke zrušení měšťanských škol a jejich nahrazení roku 1941 hlavními školami se čtyřmi nebo pěti postupovými ročníky.¹¹²

Po osvobození byla rozhodnutí protektorátních a okupačních úřadů anulována, zrušena byla vládní nařízení a výnosy bývalého MŠANO (MŠ), provedena revize učebnic a učebních pomůcek.¹¹³ Výnosem MŠO ze 7. června 1945 byly všechny německé školy s okamžitou platností prozatímně a výnosem MŠO z 16. října 1945 se zpětnou účinností od 5. května 1945, úplně zrušeny.¹¹⁴

V letech 1945–1947 zůstal v podstatě zachován dosavadní systém základního školství. Výrazným mezníkem ve vývoji školské soustavy se stalo vydání *školského zákona z 21. dubna 1948* s účinností od 1. září 1948.¹¹⁵ Základní zásadou nového školského zákona bylo zavedení jednotné školské soustavy. Školství bylo bezplatné, povinně státní, mimo režim školského zákona stály jen bohoslovecká učiliště, vysoké školy, pro které byl vydán zvláštní zákon a vojenské školy, které zůstaly v kompetenci ministerstva národní obrany. Soukromé školy byly zrušeny. Povinná školní docházka byla prodloužena o jeden rok z osmi na devět

¹¹¹ ŘEHÁČEK, Karel. Školství v říšské župě Sudety. In: KURAL, Václav – RADKOVSKÝ, Zdeněk (edd). *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem, 2002, s. 378–387. DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha, 1996, s. 38–83.

¹¹² Václav KURAL – Zdeněk RADVANSKÝ a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 388–389.

¹¹³ Revize učebnic a učebních pomůcek byla provedena výnosy MŠO z 11. 6. 1945 (č. 22/1945 Věstníku MŠO), výnosem MŠO z 21. 6. 1945 (č. 53/1945 Věstníku MŠO). Rušení právních předpisů z doby okupace bylo provedeno výnosem MŠO z 11. 6. 1945 (č. 23/1945 Věstníku MŠO), výnosem MŠO z 16. 7. 1945 (č. 49/1945 Věstníku MŠO) a zákonem z 2. 10. 1946 č. 195/1946 Sb., o použitelnosti předpisů z doby nesvobody. Zvýšení počtu dětí ve třídách měšťanských a obecných škol provedené okupačním MŠANO bylo zrušeno výnosem MŠO z 24. 8. 1945 (č. 68/1945 Věstníku MŠO).

¹¹⁴ Výnos MŠO č. 2641 pres. ze 7. 7. 1945 č. 18/1945 Věstníku MŠO; výnos MŠO č. 8551 pres. z 16. 10. 1945 č. 90/1945 Věstníku MŠO.

¹¹⁵ Zákon z 21. 4. 1948 č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství.

let. Obecná škola, tj. prvních 5 postupných ročníků, byla přeměněna na *školu národní* (škola I. stupně). Na ni navazovaly čtyři postupné ročníky *střední školy* (transformované školy měšťanské), tj. druhý stupeň povinné školní docházky (škola II. stupně). Na střední školy navazovaly gymnázia, odborné školy a vyšší odborné školy se čtyřmi postupnými ročníky. Zanikly jednorocní učební kurzy, které se přeměnily na čtvrté třídy středních škol. Zákon také změnil postavení malotřídních škol, neboť v nich již nebylo možné absolvovat celou povinnou školní docházku. Bylo stanoveno, že národní i střední školy s menším počtem tříd, než bylo předepsáno, se budou postupným slučováním rušit. Vzhledem k rozsahu změn prováděných školským zákonem vydalo MŠO podrobnější pokyny.¹¹⁶ Vzdělání bylo ideologizováno, zákon ukládal, aby výchova byla politická, národní a slovanská, avšak vyučování náboženství zatím nebylo omezeno. Na školách se zaváděla branná výchova, stát též zřizoval domovy a družiny mládeže jako výchovná a sociální zařízení a školská správa mohla zřídit sdružení rodičů a přátel školy, což na rozdíl od dosavadního stavu nebyl spolek, nýbrž korporace veřejného práva.

Prováděcím předpisem ke školskému zákonu bylo *vládní nařízení z 26. července 1948*, které stanovilo, že budování národních a středních škol bude plánovité podle podkladů okresních a zemských školních úřadů.¹¹⁷ Školní obvod měl být stanoven tak, aby cesta dětí do školy nebyla delší než 3 km u národní školy a 5 km u střední školy. Národní škola se zřizovala, když bylo v jejím obvodu podle průměru posledních tří školních roků nejméně dvacet dětí povinných školní docházkou, u střední školy to bylo 100 žáků. Pokud počet dětí v první třídě nebo na jednotřídní škole přesáhl třicet žáků, nebo v některé z vyšších tříd více než čtyřicet žáků, zřizoval zemský školní úřad další třídu. U středních škol se zřizovaly pobočné třídy, pokud počet žáků překročil více než čtyřicet.

Vládní nařízení též stanovilo, které předměty jsou povinné a nepovinné. Povinnými předměty na národní škole byl vyučovací jazyk, jazyk ruský, prvouka, vlastivěda, počty a měřictví, psaní, kreslení, ruční práce, hudební výchova a tělesná výchova. Na střední škole to byl vyučovací jazyk, jazyk ruský, občanská nauka, dějepis, zeměpis, přírodopis, chemie, fyzika, matematika, kreslení, rýsování, nauka o domácnosti, hudební výchova a tělesná výchova. Na středních školách se též zaváděla povinná tělesná práce v některém hospodářském oboru v rozsahu do čtyř týdnů v posledním postupném ročníku. Náboženská výchova byla povinná, pokud rodiče své děti z její výuky neodhlásili. Nepovinnými předměty mohly být od třetího ročníku střední školy další živý jazyk, psaní strojem a těsnopis.

Výnosem MŠO ze dne 30. července 1948 byl vydán Organizační řád pro národní školy.¹¹⁸ Tento předpis mimo jiné umožňoval pro žáky, kteří se ve výuce opozdí, zřizovat žákovské skupiny pro podpůrné vyučování, upravoval vyučování ručním pracím a zřizování zájmových kroužků. Výnosem MŠO ze dne 9. srpna 1948 byli učitelé na veřejných školách dnem 1. září 1948 převedeni do státní služby.¹¹⁹ Výnosy MŠO ze dne 31. července 1948 byly vydány učební plány a učební osnovy pro národní a střední školy podle kterých se vyučovalo od počátku školního roku 1948/1949.¹²⁰

Po pěti letech byl *24. dubna 1953 vydán další školský zákon*,¹²¹ který zcela transformoval a změnil školskou soustavu a bývá považován za nejhorší v novodobé historii našeho školství. Do vzdělání a výchovy vnášel ideologické pojetí. Škola, označovaná v zákoně také jako

¹¹⁶ Výnos MŠO č. A-117 000-II z 2. 6. 1948 č. 81/1948 Věstníku MŠO.

¹¹⁷ Vládní nařízení z 26. 7. 1948 č. 196/1948 Sb., kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních. Dalším prováděcím předpisem bylo vládní nařízení z 10. května 1949 č. 129/1949 Sb., o zřizování, organizaci a činnosti sdružení rodičů a přátel školy.

¹¹⁸ Výnos č. A-166 000-II z 30. 7. 1948 č. 102/1948 Věstníku MŠO.

¹¹⁹ Výnos č. 12 120 z 9. 8. 1948 č. 106/1948 Věstníku MŠO, Směrnice k převzetí učitelstva do státní služby.

¹²⁰ Vyšly jako přílohy Věstníku MŠO ročník IV. (1948).

¹²¹ Zákon z 24. 4. 1953 č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů (účinný od 7. 5. 1953; zrušen 28. 12. 1960).

„socialistická škola“, měla především vychovávat pro socialistickou společnost „všestranně rozvitě a dokonale připravené nové socialistické občany“, měla být „spjatá s velkými úkoly socialistického budování“. Z důvodů potřeby pracovních sil pro „budování socialismu“ byla povinná školní docházka opět zkrácena na osm let. Dosavadní třístupňová škola, tvořená školou národní, střední a gymnáziem, se změnila na školu jedinou. Vznikly tak *osmileté střední školy*, které poskytovaly žákům základní všeobecné vzdělávání. Takové vzdělání poskytovalo i prvních osm postupných ročníků jedenáctileté střední školy. V obcích, kde nebylo možné nebo praktické zřídit úplnou osmiletou školu, zůstala národní škola s 1. – 5. třídou.

Školský zákon provedlo vládní nařízení ze 7. května 1953.¹²² Umožňovalo pro školní rok 1953/1954 ponechat 4. postupný ročník dosavadních středních škol jako jednoroční kurs a zároveň žákům 3. ročníku ukončit povinnou školní docházku a pokračovat v 9. ročníku jedenáctileté střední školy nebo jiné školy.

V roce 1955 bylo přijato usnesení Ústředního výboru KSČ nazvané O zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství, které konstatovalo, že osnovy a učebnice pro osmiletky i jedenáctiletky nevyhovují ve výběru a uspořádání učiva. To bylo příliš rozsáhlé, obtížné a nedostatečně přizpůsobené věku dětí. Na všech stupních škol měl být kladen důraz na polytechnickou výchovu. Po zhodnocení současného stavu se mělo okamžitě přistoupit k práci na nových osnovách a učebnicích.¹²³

Další legislativní změny ve školství byly předznamenány usnesením komunistické strany z dubna 1959 o spojení školy se životem a o prohloubení komunistické výchovy. Usnesení deklarovalo princip nového výchovně vzdělávacího systému, totiž spojení vyučování s výrobní prací žáků. Závody se staly vedle školy významným činitelem výchovy a podle směrnic ministerstva školství a kultury (dále jen „MŠK“) se zástupce patronátního závodu stal členem pedagogické rady a výboru Sdružení rodičů a přátel školy. Školní docházka byla opět prodloužena na devět let a byl deklarován cíl do roku 1970 poskytnout většině mládeže plné středoškolské vzdělání.¹²⁴

Nový školský zákon z roku 1960 byl v preambuli uveden podobnými ideologickými postuláty jako jeho předchůdce: údajně stálý růst výrobních sil umožnil příznivé podmínky pro výchovu a vzdělávání, výchova a vyučování měly být založeny na vědeckém světovém názoru marxismu-leninismu, veškerá učební a výchovná práce školy se měla realizovat s polytechnickým vyučováním, pracovní výchovou a společensky užitečnou výrobní prací. Zákon určil, že školy a výchovná zařízení tvoří jednotnou školskou soustavu, v níž jednotlivé stupně a druhy škol na sebe organicky navazují a jež umožňuje získat i nejvyšší vzdělání.¹²⁵ Tato soustava poskytovala dětem do šesti let předškolní výchovu v jeslích a v mateřských školách, mládeži od šesti let do patnácti let vzdělání v základních devítiletých školách, případně v jiných školách, mládeži od patnácti let střední a vyšší vzdělání v různých typech škol a mládeži s úplným středním vzděláním vysokoškolské vzdělání na školách vysokých. Povinná školní docházka tedy v této době trvala proti předcházejícímu krátkému období opět devět let. Základní vzdělání poskytovala nyní *základní devítiletá škola* (dříve osmiletá střední škola), případně škola pro mládež vyžadující zvláštní péči a školy hudební a taneční. Součástí základní devítileté školy byly školní družiny pro žáky prvních pěti ročníků a školní klub pro

¹²² Vládní nařízení ze 7. 5. 1953 č. 32/1953 Sb., o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona.

¹²³ Usnesení Ústředního výboru Komunistické strany Československa z 13. 6. 1955. In: TRAJER Josef (ed.). *Stranícké a státní dokumenty o škole*. Praha, 1970, s. 53–70.

¹²⁴ Usnesení Ústředního výboru Komunistické strany Československa O těsném spojení školy se životem a dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR, projednané na zasedání ve dnech 22.–23. dubna 1959 (Rudé právo 24. 4. 1959, č. 112, s. 1–5).

¹²⁵ Zákon z 15. 12. 1960 č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon); účinný od 28. 12. 1960, zrušen 1. 9. 1984.

žáky posledních čtyř ročníků. V místech, kde neexistovala možnost zřídit všech devět ročníků, se mohly zřizovat školy jen s nižšími ročníky. Dosavadní národní školy se tímto proměnily v základní devítileté školy s nižšími ročníky, tj. první stupeň s 1. – 5. třídou (s názvem „Základní devítiletá škola 1. až 5. ročník v ...“). Pracujícím bylo umožněno získávat nové vzdělání studiem při zaměstnání na všech školách a v kurzech (podnikové technické školy, podnikové instituty, večerní školy, lidové akademie aj.). Žákům, kteří splnili povinnost školní docházky, avšak nedosáhli vzdělání, které poskytovala základní devítiletá škola, mohla být povolena další docházka do této školy až do věku šestnácti let.

V pořadí třetí poválečná právní úprava školství se zabývala též mimoškolní výchovou a spoluprací školy a veřejnosti. Úkol mimoškolní výchovy byl spatřován v zabezpečení aktivního odpočinku a účasti dětí a mládeže na politickém, hospodářském a kulturním životě společnosti. Mimoškolní výchovu měla organizovat škola ve spolupráci s Československým svazem mládeže, jeho Pionýrskou organizací a za účasti dalších společenských organizací. Školy a výchovná zařízení měly při výchově a vzdělávání mládeže spolupracovat nejen se společenskými organizacemi a odborovým hnutím, ale také s družstvy a závody. Velká pravomoc byla zákonem dána národním výborům, které ve svém obvodu školy zřizovaly, řídily a kontrolovaly.

Vzhledem k náročnosti přechodu z osmileté na devítiletou školní docházku vydalo MŠK v roce 1959 a 1960 ještě dvě instrukce pro zajištění přechodu na devítiletou školní docházku ve školním roce 1959/1960 a 1960/1961.¹²⁶ Některé vybrané osmiletky byly na devítiletky přeměněny již ve školním roce 1958/1959, neboť pro žáky osmých tříd, kteří nepokračovali ve studiu nebo nenastoupili do pracovního poměru, se zřídily 9. třídy. Pro žáky, kteří absolvovali jen osm tříd, byly od školního roku 1969/1970 zavedeny vyrovnávací třídy (tzv. jednoroční kurzy), které nahrazovaly 9. třídu (zanikly školním rokem 1983/1984). Přechod na novou organizaci škol si vyžadoval postupnou úpravu organizace vyučování, učebních plánů a osnov, což bylo provedeno instrukcí MŠK od školního roku 1960/1961.¹²⁷

Ke školskému zákonu z roku 1960 byla následující rok vydána řada prováděcích předpisů, především směrnice MŠK k provedení některých ustanovení školského zákona a směrnice MŠK o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona.¹²⁸ Směrnice podrobně upravovaly podmínky, za jakých se školy a zařízení zřizovaly, jejich názvy a pravomoci jednotlivých stupňů národních výborů vůči školám. Ještě v roce 1961 byly vydány organizační předpisy pro základní devítileté školy.¹²⁹ Stanovily pravidla evidence a zápisu dětí do školy, pravidla pro přestupy žáků mezi školami, docházku do školy, pro školní družiny, školní kluby aj. Další prováděcí předpisy ke školskému zákonu pak upravovaly specifické stránky školního vzdělávání a vyučování.¹³⁰

Školský zákon z roku 1960 a na něj navazující předpisy znamenaly pozitivní změnu. Zůstal sice nadále zachován postulat jednotné školy, ale byly rozšířeny osnovy vzdělávání a plány vzdělávání byly obohaceny o nepovinné a volitelné předměty.

Novou etapu vývoje jednotné povinné školy zahájilo usnesení ÚV KSČ o školství z 22. října 1964,¹³¹ které stanovilo požadavek do pěti let vypracovat, ověřit a postupně uskutečňovat takovou koncepci výchovné a vzdělávací práce, která by byla v souladu s požadavky rozvoje

¹²⁶ Instrukce MŠK z 31. 1. 1959 č. 19/1959 Věstníku MŠK a instrukce MŠK ze 4. 4. 1960 č. 29/1960 Věstníku MŠK.

¹²⁷ Instrukce MŠK z 30. 4. 1960 č. 39/1960 Věstníku MŠK.

¹²⁸ Směrnice MŠK z 3. 1. 1961 č. 1 a 2/1961 Věstníku MŠK.

¹²⁹ Instrukce MŠK z 21. 7. 1961 č. 61/1961 Věstníku MŠK.

¹³⁰ Např. vládní usnesení z 30. 8. 1961 č. 106/1961 Sb., kterým se stanoví zásady pro zabezpečení práce žáků a studentů ve výrobě; směrnice MŠK ze 17. 7. 1961 č. 59/1961 Věstníku MŠK, o zřizování, organizaci a činnosti sdružení rodičů a přátel školy.

¹³¹ Usnesení ÚV KSČ z 22. 10. 1964 K úkolům dalšího rozvoje školství a k výchově mládeže na školách (Rudé právo 23. 10. 1964, č. 295, s. 1–2).

socialistické společnosti a lépe připravovala mládež pro další studium a povolání. Progresivním požadavkem bylo uskutečnit od 1. září 1965 opatření k diferenciaci výuky na základě zájmů, nadání a schopností starších žáků.¹³²

Změny ve školství přineslo plénum ÚV KSČ konané 3. – 4. července 1973. Přijalo dokument Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství, v němž byly shrnuty všechny plánované změny. Její definitivní podobu potvrdil dokument Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy, který přijalo červnové zasedání ÚV KSČ v roce 1976. Podstatou změn bylo vytvořit podmínky pro postupné zavádění úplného středoškolského vzdělání pro všechnu mládež.¹³³

Další školskou reformu kodifikoval zákon z 21. června 1978, který nabyl účinnosti 1. září 1978.¹³⁴ Jako účel zákona bylo deklarováno vytvořit ve školské soustavě veškeré mládeži podmínky pro postupné zavádění středního vzdělání a úplného středního vzdělání. Do školské soustavy byly zařazeny nové druhy škol – základní školy vedle základních devítiletých škol a střední odborná učiliště. Základní škola (škola I. a II. stupně) poskytovala základy všeobecného polytechnického vzdělání a připravovala žáky pro studium na všech druhích středních škol. Základní škola měla osm ročníků; tvořil ji první stupeň s 1. až 4. ročníkem a druhý stupeň s 5. až 8. ročníkem. V místech, kde nebyly podmínky pro zřízení všech osmi ročníků základní školy, mohla být zřízena základní škola jen s ročníky prvního stupně. Žáci, kteří ukončili poslední ročník takové školy, pokračovali v povinné školní docházce na základní škole se všemi ročníky. Základní devítiletá škola poskytovala základní všeobecné a polytechnické vzdělání a také ona mohla být zřízena jen s nižšími ročníky (do pátého ročníku). Základní devítiletá škola poskytovala základní vzdělání, které žáci získali ukončením devátého ročníku; získali je též žáci, kteří úspěšně ukončili osmý ročník základní devítileté školy a byli přijati do prvního ročníku střední školy. Povinná školní docházka pro žáky základní školy trvala deset let, povinná školní docházka pro žáky základní devítileté školy trvala devět let.

Zvláštními instituty, o kterých školský zákon také pojednával, byla provozní praxe žáků středních škol a společensky prospěšná práce žáků starších patnácti let.

K provedení školského zákona z roku 1978 bylo přijato několik právních předpisů, především ještě téhož roku vyhláška ministerstva školství (dále jen „MŠ“) o základní škole.¹³⁵ Vyhláška stanovila, že základní škola se zřizuje vždy, jestliže je v jejím obvodu nejméně 150 žáků nebo nejméně třicet žáků pro základní školu s ročníky prvního stupně. Na základní škole bylo umožněno zřizovat specializované třídy pro žáky s poruchami čtení, psaní a jinými. Pro žáky, kteří se ve zvládnutí učiva v 5. až 8. ročníku vážně opožděvali, se zřizovaly zvláštní doučovací skupiny.

Pátý poválečný školský zákon z 22. března 1984¹³⁶ zrušil základní devítileté školy, základy vzdělání poskytovala a přípravu pro studium na všech druhích středních škol nadále zajišťovala základní škola. Měla osm ročníků, první až pátý tvořil první stupeň, pátý až osmý druhý stupeň. Nadále bylo možno zřizovat neúplnou základní školu jen s ročníky prvního

¹³² Opatření realizována např. směrnicí MŠK z 31. 5. 1965 č. 46/1965 Věstníku MŠK, pokyny pro poloodborné a pro diferencované vyučování na základních devítiletých školách. Experimentální formy diferenciaci vyučování na základních devítiletých školách ve školním roce 1965/66; Uveřejněno ve Věstníku MŠK sešit 23/1965, s. 222. Směrnice MŠK z 22. 11. 1965 č. 95/1965 Věstníku MŠK, pro zavádění rozšířeného vyučování jazykům na vybraných základních devítiletých školách.

¹³³ Zasedání ústředního výboru KSČ ve dnech 3. a 4. července 1973. Praha, 1973, s. 8–45, 47–76. Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva. Praha, 1976.

¹³⁴ Zákon z 21. 6. 1978 č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol. Účinné od 1. 9. 1979, zrušeno ke dni 1. 9. 1984.

¹³⁵ Vyhláška MŠ z 30. 8. 1978 č. 93/1978 Sb., o základní škole.

¹³⁶ Zákon z 22. 3. 1984 č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon). Byl zrušen až školským zákonem č. 561/2004 Sb. s účinností od 1. 1. 2005.

stupně. Zůstala povinná desetiletá školní docházka. Nedílnou součástí výuky na středních školách bylo praktické vyučování ve formě odborného výcviku a praxe. Dobrovolná byla společensky prospěšná práce v době mimo vyučování.

K provedení školského zákona byla vydána vyhláška MŠ z 15. listopadu 1984.¹³⁷ Upravovala plnění povinné školní docházky, organizaci výchovně vzdělávací činnosti v základní škole, pravidla hodnocení, klasifikaci a chování žáků (školní řád).

Poslední školský zákon přijatý před listopadem 1989 zůstal v platnosti až do konce roku 2004. V tomto období byl celkem osmnáctkrát novelizován a svou strukturou a obsahem postupně přestával vyhovovat požadavkům na fungování a rozvoj vzdělávací soustavy. Podstatně byl novelizován *zákonem ze dne 3. května 1990*.¹³⁸ Novela reagovala na novou společensko-politickou situaci a zakotvila řadu ustanovení, zejména že základní škola poskytuje mravní, estetickou, a ekologickou výchovu žáků a umožňuje též náboženskou výchovu. Jednotná škola zavedená Nejedlého školskou reformou byla zrušena, povinná školní docházka byla opět prodloužena na povinných devět roků.¹³⁹ Byla zavedena možnost diferenciací výuky tím způsobem, že od pátého ročníku se vyučování mohlo rozlišit podle zájmů a schopností žáků. Zákon dále umožnil zavedení právní subjektivity škol, vznik nestátního soukromého a církevního školství, které bylo považováno za rovnocenné státním ústavům ad.

V roce 1995 bylo přistoupeno k další zásadní novelizaci *zákonem ze dne 22. června 1995*.¹⁴⁰ Byla bez výjimky potvrzena devítiletá školní docházka, kterou zavedla již novela školského zákona z roku 1990, tehdy ale bylo možno končit v osmé třídě, neboť nebyl stanoven konečný termín, ke kterému musí žáci povinnou školní docházku ukončit. Základní škola se opět členila na první pětiletý stupeň a druhý čtyřletý stupeň (dosud to byl první stupeň zahrnující 1. až 4. ročník a druhý stupeň zahrnující 5. až 9. ročník) a byla umožněna i jiná organizace výuky. Nově byly upraveny podmínky pro praktické vyučování, zakotveno vyšší odborné vzdělávání a vyšší odborné školy a školy praktické (speciální) jako moderní prvek ve vzdělávacím systému, zrušeno pomaturitní studium a stanovena povinná dokumentace všem školám, podléhající schválení MŠMT. Málotřídní školy byly stále povoleny, zákon už však nespecifikoval povinný počet ročníků.

Výraznou změnu řízení a organizace školství znamenalo přijetí *zákona ze dne 13. prosince 1990*¹⁴¹ zejména zavedením odvětvového řízení školství, svěřením nejvýznamnějšího podílu správních funkcí vůči školám a školským zařízením ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy, převedením významné části zřizovatelských funkcí ze státu na obce, definováním pojmu školské samosprávy, ustavením České školní inspekce jako samostatného orgánu státní správy přímo řízeného ministerstvem atd. Předškolní zařízení, školy a školská zařízení jim sloužící zřizovaly obce, které jim hradily investiční výdaje a některé neinvestiční náklady. Speciální základní školy při zdravotnických zařízeních, základní umělecké školy, pomocné školy, zvláštní školy a další specializované školské podniky zřizovaly a spravovaly nově vybudované školské úřady, působící v rámci existujících okresů a podléhající přímo MŠMT. Ty také zajišťovaly financování. K jejich dalším zásadním úkolům patřilo definovat síť škol a zařazovat do ní školy zřizované obcemi. Vznik a působení školských úřadů bylo hodnoceno kladně, neboť byla posílena odbornost při řízení škol a školských zařízení.

¹³⁷ Vyhláška MŠ z 15. 11. 1984 č. 123/1984 Sb., o základní škole.

¹³⁸ Zákon z 3. 5. 1990 č. 171/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon). Prováděcím předpisem byla vyhláška z 14. 6. 1991 č. 291/1991 Sb., o základní škole.

¹³⁹ Bylo zavedeno přechodné období, kdy bylo možno ukončovat základní školu v 8. i v 9. ročníku. Toto přechodné období bylo stále prodlužováno a bylo ukončeno až novelizujícím zákonem č. 138/1995 Sb. s účinností od 27. 7. 1995.

¹⁴⁰ Zákon z 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb., o soustavě základních škol, středních škol (školský zákon).

¹⁴¹ Zákon z 13. 12. 1990 č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství. Zrušen k 1. 1. 2005.

Prováděcí předpis k zákonu ze dne 13. prosince 1990 byl vydán jako *vyhláška ze dne 14. června 1991*.¹⁴² Obsahovala řadu ustanovení o řízení výchovně vzdělávací činnosti v základní škole, pravidla hodnocení, klasifikaci a chování žáků. Podrobně upravovala podmínky zápisu do 1. ročníku, docházku do školy, vyučování mimořádně nadaných žáků ve vyšších ročnících, zřizování speciálních tříd pro žáky se sluchovým, zrakovým, tělesným a mentálním postižením, a s lékařskou diagnózou autismus, zřizování vyrovnávacích tříd a doučovacích skupin pro žáky, kteří nezvládli učivo a zřizování tříd s rozšířeným vyučováním některých předmětů. Počet žáků ve třídách byl stanoven maximálně na 30, přičemž ředitel školy mohl v souladu s učebním plánem dělit třídy na skupiny. Ředitel dále vydával řád školy, schvaloval řád odborných pracoven, laboratoří, tělocvičen a hřišť, zřizoval pedagogickou radu jako svůj poradní orgán. Škola organizovala školu v přírodě, lyžařské kursy a plavecký výcvik žáků. V letech 1999–2000 probíhala debata o celkovém směřování českého školství, jejímž vyvrcholením bylo v roce 2001 vydání tzv. *Bílé knihy*.¹⁴³ Jedním z výsledků byla přeměna všech základních škol a školských zařízení na příspěvkové organizace s platností od 1. ledna 2003.¹⁴⁴

Následující *školský zákon ze dne 24. září 2004* zrušil tři zákony upravující příslušné oblasti školství,¹⁴⁵ nahradil a sjednotil stávající roztržštěnou a nedostatečnou právní úpravu v oblasti školství, stal se komplexní právní normou, která postihla oblast školství od předškolního vzdělávání, přes základní a střední vzdělávání, až po vyšší odborné vzdělávání včetně vzdělávání zájmového, základního uměleckého a jazykového. Zůstalo zachováno tradiční rozdělení školských institucí na školy a školská zařízení, bylo umožněno zřídit školskou právnickou osobu, plnit povinnou školní docházku individuálním domácím vzděláváním a byly zavedeny přípravné třídy základní školy pro děti sociálně a komunikačně nezralé. Na rozdíl od předchozí právní úpravy byla výslovně upravena práva a povinnosti dětí, žáků, studentů a jejich zákonných zástupců, např. právo na informace o vzdělávání, právo vyjadřovat se ke všem rozhodnutím, která se jich týkají, právo na žákovskou samosprávu apod. Jednoznačně byla stanovena odpovědnost územních samosprávních celků ve školství za konkrétní oblasti vzdělávání, vytváření podmínek pro plnění povinné školní docházky, zřizování škol a školských zařízení a pro jejich financování. Školský zákon byl pak ještě doplněn zákonem o pedagogických pracovnících, který vymezil postavení a působnost učitelů, ředitelů škol, vychovatelů, nároky na jejich vzdělání a další předpoklady pro výkon funkce.¹⁴⁶

Prováděcí vyhláška ke školskému zákonu ze dne 18. ledna 2005 podrobně upravovala organizaci vyučování, průběh zápisu k povinné školní docházce, počty žáků ve školách a třídách (od deseti žáků ve školách tvořených jednou třídou až po průměrně sedmáct žáků na třídu ve školách s plným počtem tříd, nejvýše však třicet žáků ve třídě), poskytování učebnic a školních potřeb, organizaci přípravných tříd a kurzů pro získání základního vzdělání, hodnocení výsledků vzdělávání žáků aj. Další prováděcí vyhláška pojednávala o podrobnostech organizace školního roku.¹⁴⁷

¹⁴² Vyhláška MŠMT z 14. 6. 1991 č. 291/1991 Sb., o základní škole.

¹⁴³ *Národní program rozvoje vzdělání v České republice. Bílá kniha*. Praha 2001.

¹⁴⁴ Zákon z. 31. 5. 2002 č. 284/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

¹⁴⁵ Zákon z 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) nahradil zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství a zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních. V platnosti zůstal zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením.

¹⁴⁶ Zákon z 24. 9. 2004 č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů.

¹⁴⁷ Vyhláška z 18. 1. 2005 č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky. Vyhláška z 29. 12. 2004 č. 16/2005 Sb. o organizaci školního roku.

Zásadním výchovným a vzdělávacím dokumentem se stal Národní program vzdělávání, který zpracovalo MŠMT a rámcové vzdělávací programy jako základní pedagogický dokument vymezující státem stanovený povinný rámec vzdělávání.¹⁴⁸

2.4.6. Školy středního všeobecného vzdělávání

Jednoduchými předchůdci gymnázií bývaly ve středověku partikulární a klášterní školy. Počátek vlastních gymnázií je spojen s působením jezuitského řádu od druhé poloviny 16. století, později i piaristů, jejichž střední školství napodobilo jezuitské. Po zrušení řádu jezuitů byla v roce 1773 všechna jejich gymnázia převedena pod státní dozor. Funkce ředitele gymnázia se ujímal krajský hejtman, vlastním správcem byl prefekt, vrchním dozorcem direktor. V roce 1775 piarista Gratian Marx vydal pro gymnázia učební osnovu, podle které se stala vesměs pětitřídními školami se třemi třídami gramatickými a dvěma humanitními. Němčina zůstávala vyučovacím jazykem ve dvou nejnižších třídách, ve vyšších třídách se vyučovalo latinsky. Zároveň se zaváděl systém třídních učitelů. Ten, kdo absolvoval všech pět tříd, mohl pokračovat na dvouleté filozofické škole (v té době jen v Praze a Litomyšli). Císař Josef II. pak nechal zavést v humanitních třídách ještě řečtinu. Úlohu právního nástroje této velké středoškolské reformy sehrál dvorní dekret z 10. srpna 1776 Nové zřízení nižších latinských škol.¹⁴⁹

Podle návrhu piaristy Františka Langa prošlo gymnaziální školství další reformou počátkem 19. století. Dne 21. května 1804 byl pro gymnázia vydán disciplinární řád a 16. 8. 1805 studijní řád. Souborné vydání všech gymnaziálních předpisů vyšlo v roce 1808 ve Sbírce nařízení a předpisů ke zřízení a vedení gymnázií (gymnazijní kodex).¹⁵⁰ Zavádělo se šest gymnaziálních tříd (někdy pět), další dva filozofické ročníky zůstaly, ale kdo chtěl, mohl absolvovat ještě ročník třetí. Po roce 1805 vznikaly kromě průmyslových škol také tzv. reálné školy, které se soustředily na výuku hospodářské administrativy. Toto zřízení trvalo až do roku 1849.

Moderní základy středního školství (škol III. stupně) a gymnázií zvlášť stanovil organizační nástin pedagogů Františka Exnera a Hermanna Bonitze z roku 1848, který byl realizován postupně. Celý jej panovník František Josef I. kodifikoval až v císařském nařízení z 16. září 1849.¹⁵¹ Oba tvůrci se inspirovali pruským modelem a radikálně změnili podobu všeobecných středních škol. Dosavadní šestitřídní klasická *gymnázia* prodělala radikální reformu. K šesti humanitním třídám se připojily dvě třídy filozofické, takže gymnázium sestávalo z již osmi tříd, čtyř nižších a čtyř vyšších. Minimální stáří studenta bylo stanoveno na devět let. Mělo „*zjednávatí žákům vyšší všeobecné vzdělání společným, vzájemným působením všech nauk, hlavně však filologie staroklasické, a tím způsobem připravovati ke studiím universitním*“.¹⁵² Podstatnou novinkou bylo zavedení maturitní zkoušky, která měla prokázat duševní zralost studenta k akademickému studiu. Vyučovací řeč zůstávala německá, teprve od roku 1860 nastal velký rozvoj českých gymnázií, kterých bylo v roce 1848 pouhých dvaadvacet. Stalo se tak po nařízení ministerstva kultu a vyučování z 8. srpna 1859, v němž se dovolovalo, aby na

¹⁴⁸ Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy z 13. 12. 2004 č. 31504/2004-22, kterým se vydává Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Změněno opatřením z 16. 12. 2009.

¹⁴⁹ Dvorní dekret z 10. 8. 1776 č. 1820. Theresianisches Gesetzbuch, 7. Band, s. 541-549.

¹⁵⁰ Sammlung der Verordnungen und Vorschriften über die Verfassung und Einrichtung der Gymnasien. I. vyd., Vídeň 1808 (tzv. gymnazijní kodex, poslední vydání 1847).

¹⁵¹ Nařízení z 16. 9. 1849 č. 393/1849 ř. z., kterým min. vyučování zavádí výuku na gymnáziích a reálkách podle principů obsažených v Nástinu jejich organizace.

¹⁵² J. ŠAFRÁNEK, c. d., s. 5055 a s. 349-353; O. KÁDNER, c. d., s. 104; J. HANZAL, c. d., s. 239-149; Z. VESELÁ, c. d., s. 31-32.

gymnáziích v krajích, kde převažuje neněmecké obyvatelstvo, se upustilo se od zásady, že má převládat němčina jako jazyk vyučovací.¹⁵³

Období přechodné krize si prožilo gymnaziální vzdělávání po zveřejnění dislokačního plánu (tzv. Gautschovy ordonance) 10. srpna 1887. Ministr vyučování Paul Gautsch jím hodlal omezit příliv studentů ze sociálně slabších vrstev a převést je zejména k čím dál více žádanějšímu odbornému vzdělání. Ministerstvo zamítalo žádosti o založení nových gymnázií, odebíralo státní subvence již existujícím. Jelikož se úsporná opatření týkala hlavně jazykově českých škol, vyvolala realizace plánu bouři nacionálního odporu.

Výuka od roku 1848 doznala také některých změn; na základě ministerského nařízení z 12. srpna 1871 se rozšířila o zeměpis a dějepis a nařízením ze 17. června 1891 o kreslení a krasopis a konečně podle nařízení ze dne 17. února 1897 i o tělocvik. Koncem 19. století tedy povinné předměty na gymnáziích byly tyto: náboženství, jazyky český/německý, latinský a řecký, zeměpis a dějepis, matematika, přírodopis, fyzika, filozofická propedeutika, krasopis, kreslení a tělocvik. Mezi volitelné pak náležely zpěv, těsnopis, němčina, hudba. Tato gymnázia se později nazývala klasická. Zákonem z roku 1887 se minimální věk uchazeče o studium na gymnáziu zvýšil na deset let.¹⁵⁴

Druhý typ středních škol po roce 1848 kromě gymnázií reprezentovaly *reálky*. Začaly se zřizovat výjimečně již po roce 1805, nejstarší reálka vznikla roku 1833 v Rakovníku. Jednalo se o dvou až tříleté školy připravující na praktická povolání. Roku 1869 byly rozšířeny na sedmitřídní a v roce 1872 na nich byla zavedena maturita.¹⁵⁵ Svoji moderní podobu získaly vydáním zvláštních zemských zákonů o reálných školách.¹⁵⁶ Reálky podle zmíněných norem poskytovaly vyšší všeobecné vzdělání se zaměřením na moderní jazyky a přírodovědné obory, aby absolventi byli schopni bez problémů přecházet na vysoké školy tohoto zaměření (technické, zemědělské apod.). Povinnými předměty byly náboženství, čeština/němčina, druhý zemský jazyk (pokud jím byly němčina), francouzština, případně angličtina, dějepis, nauka o ústavě, zeměpis a statistika, matematika, deskriptivní geometrie, fyzika, přírodopis, lučba (chemie), měřičské rýsování, kreslení, krasopis, tělocvik. Maturitní zkoušku museli absolventi skládat od roku 1872.¹⁵⁷ Při reálkách se mohly zakládat odborné kurzy hospodářské, průmyslové nebo obchodní.¹⁵⁸

Na Moravě vznikaly po vzoru dolnorakouského školství specifické tzv. zemské reálky, a to na základě zemského zákona z roku 1869.¹⁵⁹ Měly dva stupně, čtyřtřídní *nižší reálku* (*Unterrealschule*) a navazující trojtřídní *vyšší reálku* (*Oberrealschule*). Reálku mohl zřídit každý, komu ministerstvo schválilo stanovy školy. Země Moravská pak nesla personální náklady, zatímco věcné náklady nesla příslušná města, která také vybírala školné a působila při obsazování profesorských míst. Počátkem 20. století existovalo šestnáct zemských reálek, postupně však byla polovina z nich během první republiky postátněna.

Paleta středních škol se počátkem 60. let 19. století rozšířila o třetí typ střední školy – *reálné gymnázium*. Šlo o kompromis mezi klasickým gymnáziem a reálkou. První vzniklo v Táboře

¹⁵³ Nařízení min. z 8. 8. 1859 č. 150/1859 ř. z., kterým se mění císařské rozhodnutí z 9. 12. 1854, podle něhož na všech gymnáziích s výjimkou Lombardska a Benátska se má používat němčina jako vyučovací jazyk.

¹⁵⁴ Zákon z 3. 6. 1887 č. 70/1887 ř. z., o věku, jehož jest třeba, aby žák přijat byl do gymnasia.

¹⁵⁵ Nařízení min. z 9. 5. 1872, kterým se vydává předpis pro maturitní zkoušku na reálkách, Verordnungsbl. č. 39/1872.

¹⁵⁶ V Čechách se tak stalo zákonem ze 13. 9. 1874 č. 56/1874 z. z. čes., o reálních školách, jenž byl nepatrně novelizován zákonem č. 46/1886 z. z. čes. a č. 56/1895 z. z. čes.; na Moravě zákonem z 30. 4. 1869 č. 27/1869 z. z. mor., novelizovaný zákonem z 27. 7. 1895 č. 62/1895 z. z. mor., zákonem z 24. 7. 1900 č. 60/1900 z. z. mor. a zákonem ze 4. 5. 1906 č. 40/1906 z. z. mor.; ve Slezsku pak zákonem č. 12/1870 z. z. slez. z 15. 2. 1870, novelizovaný zákony z 9. 8. 1899 č. 50/1899 z. z. mor., zákonem z 24. 7. 1900 č. 30/1900 z. z. mor. a zákonem z 8. 8. 1914 č. 34/1914 z. z. slez.)

¹⁵⁷ Na základě min. nařízení z 9. 5. 1872, Verordnungsbl. č. 39/1872.

¹⁵⁸ O. KÁDNER, c. d., s. 104; J. ŠAFRÁNEK, c. d., s. 58-62, k reálkám TÝŽ, s. 353-357.

¹⁵⁹ Viz poznámka č. 73

v roce 1862 na náklady města. Většinou se jednalo o osmitřídňé ústavy, vzácně o čtyřtřídňé (tzv. nižší gymnázia). Oproti tomu na Moravě a ve Slezsku vznikala reálná gymnázia provizorně jako čtyřtřídňé školy a jejich výskyt byl velmi ojedinělý až do roku 1872, kdy ministerstvo kultu a vyučování vydalo výnos o jejich zakládání.¹⁶⁰ Oproti klasickým gymnáziím se jeho studenti učili kreslení a po ukončení druhého ročníku se reálné gymnázium větvilo: ti, kdo chtěli pokračovat na vyšším gymnáziu, se učili řečtinu, u ostatních studentů řečtinu nahradila francouzština. Nicméně rozvoj tohoto typu střední školy záhy ustrnul, ostatně ani rakouská vláda mu dlouho nepřála. K jeho dalšímu rozvoji došlo až počátkem 20. století v důsledku široce pojaté středoškolské reformy ministra vyučování Gustava Marcheta.¹⁶¹ Ta se však vůbec netýkala reálků z důvodu jejich podřízenosti zemskému zákonodárství. Nově pojatá reálná gymnázia vznikala na základě nařízení ministra z 8. srpna 1908.¹⁶² Tyto osmitřídňé školy umožňovaly všeobecné vzdělání při zdůraznění souvislosti kultury domácí s kulturou evropskou na základě hlubšího historického základu, osvětlující vztah moderní doby k antice pomocí latiny. Latina, tak jako v gymnáziích klasických, zůstala povinným vyučovacím předmětem a učební plán se velmi blížil plánu klasických gymnázií, ale řečtinu zde nahradila francouzština a navíc se učila chemie a deskriptivní geometrie. První gymnázia tohoto typu vznikla v Berouně a Mělníce (1910). Tento typ reálného gymnázia byl nazván typem A a zejména po roce 1918 se velmi rozšířil a představoval dominantní typ střední školy; velká část z nich vznikla přeměnou z reálků. Typ A se poměrně rychle stal páteří gymnaziálního vzdělání, a to na úkor gymnázií klasických, jejichž počet neustále klesal.

Zároveň s ním vznikl i typ B: *reformní reálná gymnázia*, která zahrnovala dva stupně. V prvních čtyřech třídách tohoto typu se používal shodný učební plán jako u reálků, ale ve vyšších čtyřech ročnících se učila italština nebo francouzština, antické jazyky se omezovaly na latinu, neučila se deskriptivní geometrie a chemie byla sloučena s fyzikou. Po roce 1918 existovalo již jen několik málo reformních reálných gymnázií. Poté nastal jejich rozvoj, ale když ministerstvo v roce 1927 zásadně změnilo jejich učební osnovu, zájem o ně výrazně klesl. Počátkem školního roku 1920/1921 bylo v Brně založeno a MŠANO povoleno Spolkové židovské reformní reálné gymnázium Brno (*Judisches Vereins-Reform-Realgymnasium Brünn*) jako jediná střední škola na Moravě a ve Slezsku určená pro žáky izraelského náboženského vyznání, kterou navštěvovali zájemci z celé republiky, ale i z Polska a Rakouska. Od prvního ročníku se na ní vyučovala novohebrejšтина. Výuka probíhala nejprve v němčině, po několika letech v češtině.

V roce 1908 dalo ministerstvo kultu a vyučování souhlas se vznikem *gymnázia tzv. děčinského typu*. Šlo o unikátní kombinaci gymnázia s osmitřídňé reálkou a později dokonce s reálným gymnáziem, takže v sobě sjednocovalo všechny typy všeobecného středoškolského vzdělání. Realizace středoškolské reformy se nakonec promítla i do vzniku tzv. *valašskomeziříčského typu*, tedy reálně gymnaziálního vzdělání specializovaného pro vzdělání dívek.

¹⁶⁰ Nař. min. č. 1063 ze 17. 4. 1872, týkající se provedení § 4 zemského zákona o reálkách (týkal se mj. Moravy a Slezska). Verordnungsbl. č. 32/1872.

¹⁶¹ Rakouský ministr kultu a vyučování, Gustav Marchet, je právem spojován se zásadní reformou středního školství. Rakouská vláda začala řešit problém úplné reformy středního školství vyhlášením vídeňské lednové ankety 21. ledna až 25. ledna 1908 pod vedením ministra vyučování dr. G. Marcheta. Diskutovalo se o zastaralém obsahu výuky na gymnáziích, jaké předměty se budou vyučovat, jaká bude jejich hodinová dotace. Dále byly na programu otázky maturitních zkoušek. Nařízením ministerstva z období 1908-1910 byly zjednodušeny a upraveny maturitní zkoušky a klasifikace a zrovnoprávněny maturitní zkoušky na všech typech středních škol. Nově se hodnotila úroveň středoškolského vzdělání, ne vědomosti pro studium na vysoké škole.

¹⁶² Nařízení min. č. 34.180 z 8. 8. 1908, týkající se zřízení osmitřídňých reálných gymnázií a reformních reálných gymnázií, Verordnungsbl. č. 47/1908. K rozdělení na typ A a B viz J. Šafránek, c. d., s. 363-370; Z. Veselá, c. d., s. 61-66.

Jako zvláštní typ střední školy existovalo od počátku 20. století také *šestitřídní dívčí lyceum*,¹⁶³ které mělo být jakousi dívčí reálkou s tím, že povinným jazykem, kromě vyučovacího, se stala francouzština. Pripouštělo se také lyceum na základě dívčí měšťanky (tříleté), takže dívky mohly nastoupit rovnou do 4. třídy lycea. Podobně jako chlapecké reálky, měla lycea připravit dívky na studium na vysoké škole. Příliš velkého rozšíření ale nedoznala, před první světovou válkou existovalo jen devět českých lyceí. Po roce 1912 se vydáním nového statutu, který mimo jiné umožnil přičleňování různých kurzů, více přiblížily ostatním středním školám. Krátce po vzniku republiky byla zrušena a přeměněna na reálná nebo reformně reálná gymnázia.¹⁶⁴ Podstatnější však bylo, že dívky mohly konečně bez omezení navštěvovat všechny veřejné střední školy již od konce roku 1918.¹⁶⁵

Snaha o reformu střední školy vedla k jistým změnám na všech typech gymnázií a reálek. První společná změna se týkala zavedení povinné němčiny (respektive češtiny u německojazyčných škol), což byl důsledek zákona o státním jazyku.¹⁶⁶ Státní jazyk se stal povinným předmětem na všech středních školách včetně učitelských ústavů, jazyk národních menšin buď povinným, nebo nepovinným podle rozhodnutí ministra školství. Dále v roce 1927 ministerstvo školství snížilo počet vyučovacích hodin a provedlo úpravy rozvržení výuky cizích jazyků, což mělo vést k vytvoření společného čtyřtřídního základu u klasických a reálných gymnázií. Ministerstvo v roce 1930 vytvořilo dvoutřídní společný základ pro všechny tyto střední školy.¹⁶⁷ Během následujících dvou let se pak tento dvoutřídní základ rozšířil na další dvě třídy ve formě dvou větví: latinské větve a francouzské větve,¹⁶⁸ čili se podařilo víceméně sjednotit celé nižší střední všeobecné školství (tj. první čtyři roky studia). Teprve počínaje pátou třídou docházelo k rozsáhlé diferenciaci učiva podle jednotlivých typů středních škol: gymnázia, reálného gymnázia, reformního reálného gymnázia a reálky. Tato organizační středoškolská reforma 1930–1932 byla doplněna vnitřní reformou, tedy vydáním nových řádů (školního, zkušebního aj.) a také vznikly moderně pojaté osnovy (1933).

V rámci středoškolské reformy se také změnila pravidla pro zkoušky dospělosti na všeobecně vzdělávacích středních školách. Přesně předepisovala povinné předměty pro maturity, které mohly proběhnout ve třech obdobích: letním, podzimním a zimním.¹⁶⁹ Dílčí reforma výuky proběhla v roce 1936 v reálných a reformních reálných gymnáziích, kde v 7. a 8. třídě byly povoleny výběrově zaměřené větve (buď deskriptivní geometrie, nebo cizí jazyk) za předpokladu, že je ve třídě více než třicet žáků.¹⁷⁰ Během třicátých let se radikálně snížil počet dosud sedmitřídních reálek v důsledku jejich přeměny v osmitřídní reálná gymnázia. Příčinou byly mimo jiné hospodářská krize a restrikce veřejných zaměstnanců.

¹⁶³ Podle ministerského nařízení č. 34.551 z 11. 12. 1900, týkající se dívčích lyceí, Verordnungsbl. č. 65/1900. Zde i provizorní statut a učební plán. J. Šafránek, c. d., s. 378–382.

¹⁶⁴ Min. výnos č. 109 624 z 31. 10. 1922 č. 153/1922 Věstníku MŠANO, o zrušení lyceí.

¹⁶⁵ Min. výnos č. 160 z 19. 11. 1918 č. 2/1918–19 Věstníku MŠANO, přijímání dívek za veřejné žákyně středních škol.

¹⁶⁶ Zákon z 8. 6. 1923 č. 137/1923 Sb., kterým se upravuje vyučování jazyku státnímu, jakož i jazykům národních menšin na školách středních a ústavech učitelských.

¹⁶⁷ Min. výnos č. 71 214-II ze 17. 6. 1927 č. 69/1927 Věstníku MŠANO, o změně osnov na středních školách; výnos č. 87 128-II z 16. 6. 1930 č. 65/1930 Věstníku MŠANO, jímž se vyhláší normální přehled hodin třídy I. a II. gymnasií, reálných gymnasií, reformních reálných gymnasií, vyšších reálných gymnasií a reálek.

¹⁶⁸ Min. výnos č. 82 618-II z 11. 6. 1931 č. 56/1931 Věstníku MŠANO, jímž se vyhláší normální přehled hodin III. třídy reformních reálných gymnasií a reálek; min. výnos č. 55 475-II ze 4. 5. 1932 č. 26/1932 Věstníku MŠANO, jímž se vyhláší normální přehled hodin třídy III. a IV. gymnasií, reálných gymnasií, vyšších reálných gymnasií a IV. třídy reformních reálných gymnasií a reálek.

¹⁶⁹ Nařízení min. č. 183 328-II z 12. 1. 1931 č. 19/1931 Věstníku MŠANO, jímž se vydávají nové předpisy o zkouškách dospělosti na gymnáziích, reálných gymnáziích, vyšších reálných gymnáziích, reformních reálných gymnáziích a reálkách.

¹⁷⁰ Min. výnos č. 26 545-III ze 4. 5. 1936 č. 50/1936 Věstníku MŠANO, o povolování elektivních větví v VII. a VIII. třídě reálných gymnázií a reformních reálných gymnázií.

Střední školy, zejména právě gymnázia a reálky, těžce postihla německá okupace. Státní tajemník Úřadu říšského protektora Karl Hermann Frank 15. srpna 1940 nařídil, že české střední školy musejí být výrazně redukovány. Pokyn k redukci českých středních škol vydal posléze i říšský protektor Konstantin von Neurath 27. června 1941. Do konce roku 1942 bylo uzavřeno 70 % všech českých středních škol. Dne 6. srpna 1941 pak vyšlo nařízení o změně v organizaci českých středních škol.¹⁷¹ Z dosavadního systému (klasické gymnázium, reálné gymnázium, reformní reálné gymnázium a reálky) zůstaly pouze dva typy škol, a to reálné gymnázium (tzv. normální typ střední školy) a gymnázium (tzv. zvláštní typ střední školy), přičemž na gymnázia nesměly být přijímány dívky. Z německojazyčných reálek a reálných gymnázií vznikaly vyšší školy (*Oberschule für Jungen/Mädchen*); vnitřní struktura těchto škol dál odpovídala reálným gymnáziím. Měnily se také výukové plány a navíc na základě požadavku říšského protektora byl na nich vyhlášen numerus clausus, tedy množství omezení, a to v počtu čtyřicet žáků prvních tříd na veškerých typech středních škol. Z obecných škol smělo být na střední školy přijato pouhých 10 % žáků. Paralelní třídy byly zrušeny.¹⁷² Výnosem z 21. srpna 1944 se všechny maturitní ročníky středních škol nasazovaly k německým pomocným pracovním jednotkám.¹⁷³

Ještě horší situace zavládla na okupovaných územích připojených k Německé říši. Vzápětí po příjezdu německých vojsk došlo k okamžitému zrušení všech českojazyčných středních i odborných škol. České děti mohly po absolvování obecné školy v Sudetech nastoupit pouze na německou střední nebo odbornou školu, kde docházelo k jejich cílené germanizaci. Ovšem čeští studenti v systému německých škol v okupovaných územích byli výjimkami a od roku 1942 bylo studium Čechů na říšských školách zakázáno.¹⁷⁴

Po druhé světové válce byly všechny násilné změny anulovány. Kromě toho bylo dekretem prezidenta republiky na státních středních školách zcela zrušeno placení školného.¹⁷⁵

Již zmíněný školský zákon č. 95/1948 Sb. znamenal také rozhodující mezník pro střední školství. Školy třetího stupně pro mládež starší patnácti let byly rozděleny do dvou skupin – na povinné a výběrové. První skupinu zastupovaly základní odborné školy, druhou skupinu jednak odborné školy se studijní dobou kratší než čtyřletou, jednak vyšší střední školy se studijní dobou nejméně čtyřletou (vyšší odborné školy a gymnázia). Vyšší odborné školy měly zpravidla čtyři ročníky (s možností prodloužení studia na pět let) a gymnázia čtyři ročníky.¹⁷⁶ Gymnázium tak zůstalo jediným typem střední školy všeobecného vzdělání. Latina se na něm ještě vyučovala, řečtina však již nikoli.

Vládní nařízení č. 197/1948 Sb.¹⁷⁷ stanovilo společné povinné předměty. Na středních školách počínaje třetím ročníkem se mohlo vyučovat nepovinně dalšímu živému jazyku, psaní na stroji a těsnopisu. Součástí školní výchovy se stala v posledním ročníku střední školy také tělesná práce, vykonávaná zpravidla v některém hospodářském podniku v délce maximálně čtyř týdnů. V případě gymnázií se vyučovací předměty dělily na povinné a nepovinné. Povinné předměty byly buď společné pro všechny žáky, nebo volitelné. Společnými

¹⁷¹ Min. nařízení č. 98 445-I z 6. 8. 1941 č. 86/1941 Věstníku MŠANO, o změně v organizaci středních škol s českým vyučovacím jazykem, a to s platností od školního roku 1941/1942.

¹⁷² J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 53-57. Podrobně k tématu viz Tomáš PASÁK, Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace. In: In memoriam Zdeňka Fialy. Z pomocných věd historických. Praha 1978, s. 215-257.

¹⁷³ Výnos min. školství č. 70 752-II z 22. 9. 1944 č. 171/1944 Věstníku MŠANO pak přiznával dospělost všem žákům VII. tříd středních škol, kteří byli povoláni pracovním úřadem.

¹⁷⁴ Nařízení říšského min. pro vědu, školství a osvětu z 1. 5. 1942. Václav KURAL – Zdeněk RADVANOVSKÝ a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 390-391.

¹⁷⁵ Dekret prezidenta republiky z 21. 9. 1945 č. 85/1945 Sb., kterým se ruší školné na státních středních školách.

¹⁷⁶ Podrobnosti k provedení zákona na gymnáziích a reálných gymnáziích vydalo ministerstvo školství a osvěty 28. 7. 1948 č. 109/1948 Věstníku MŠO.

¹⁷⁷ Vládní nařízení z 26. července 1948 č. 197/1948 Sb., o výchovných a vzdělávacích oborech na gymnáziích.

povinnými předměty zůstaly vyučovací jazyk, ruština, další živý jazyk, občanská nauka, filozofie, dějepis, zeměpis, přírodopis, chemie, fyzika, matematika, výtvarná výchova, hudební výchova a tělesná výchova. Volitelnými povinnými předměty byly latina, deskriptivní geometrie a rozšířená výtvarná výchova; nepovinnými pak latina a deskriptivní geometrie (pro žáky, kteří si je nezvolili za povinné), náboženství a další jazyk. Pro děti, které rodiče neodhlásili od náboženské výchovy, byl tento předmět povinný i na středních školách. Tento zákon zároveň zrušil veškeré školní fondy a nadace, které existovaly zejména při středních školách. Střední školy zřizoval a jejich obvod stanovil zemský školní úřad na návrh okresního školního úřadu podle celkového plánu pro vybudování sítě škol národních a středních. Od roku 1949 převzal správu gymnázií a středních škol příslušný krajský národní výbor.

Nový školský zákon č. 31/1953 Sb. znamenal radikální změnu v systému středního školství. Nově zřizovaná *jedenáctiletá střední škola* poskytovala v prvních osmi ročnících základní všeobecné vzdělání a v posledních třech ročnících vyšší všeobecné vzdělání. Byla přípravou především pro vysokoškolské studium. Poslední tři ročníky byly výběrové a mohli sem být přijati absolventi prvních osmi ročníků *jedenáctileté střední školy* nebo absolventi osmileté střední školy. Zřizování škol i správa příslušelo ministerstvu školství. Dosavadní národní školy, střední školy a gymnázia se počátkem školního roku 1953/1954 transformovaly do systému všeobecně vzdělávacích škol.¹⁷⁸

V některých městech působily v letech 1958–1961 pokusné *dvanáctileté střední školy*, kde se mělo vyzkoušet uvažované prodloužení základního vzdělání z osmi na devět let.¹⁷⁹ V září 1958 se jednalo o prvních patnáct pokusných škol v celém Československu, později přibývaly další. Dále se zde zkoušela a později byla zavedena i na ostatních středních všeobecně vzdělávacích školách diferenciací v nově zaváděném předmětu základy výroby (10.–12. ročník). Některé školy tak byly zaměřeny na výuku průmyslových oborů (strojírenství, textilní průmysl apod.), jiné na výuku zemědělství, a to včetně praxe v podnicích a družstvech.

Novou úpravu školského systému provedl zákon č. 186/1960 Sb. z 15. prosince 1960 o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon), kterým se rušily *jedenáctiletky*, a namísto nich se ustavovaly střední všeobecně vzdělávací školy (pokusné *dvanáctiletky* však působily ještě jeden rok).¹⁸⁰ Základní a střední vzdělání bylo tedy opět odděleno. Studium na střední všeobecně vzdělávací škole bylo určeno mládeži starší patnácti let a trvalo jen tři roky.

Další výraznější změnu stávající školské soustavy přinesl zákon o gymnáziích z roku 1968,¹⁸¹ který za účelem zvýšení úrovně středoškolského stupně vzdělání obnovil gymnázia. Z politického hlediska šlo o jeden z posledních dozvuků Pražského jara. Namísto dosavadní tříleté docházky ji prodloužil na původní čtyři roky. Vznikala počínaje školním rokem 1968/1969 přeměnou z dosavadních středních všeobecně vzdělávacích škol, přičemž zřizovatelem zůstávaly krajské národní výbory.

Vyhláškou z roku 1969¹⁸² se výuka na těchto školách začala specializovat. Studium na gymnáziu se od prvních ročníků členilo na větev humanitní a větev přírodovědnou.¹⁸³ Na

¹⁷⁸ Školský zákon provedlo vládní nařízení ze 7. 5. 1953 č. 32/1953 Sb., o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona. Transformace do *jedenáctiletek* podrobně popisuje Základní směrnice o zřizování, organizaci a správě škol z 12. 6. 1953, Věstníku MŠO č. 72/1953, zejm. příloha č. 6.

¹⁷⁹ Instrukce MŠK čj. 17998/59-I/2 z 6. 5. 1959 č. 37/1959 Věstníku MŠK, změna organizace vyučování na výběrových třídách všeobecně vzdělávacích škol, článek II.

¹⁸⁰ Podrobnosti přeměn stanovila Instrukce MŠK o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona z 3. 1. 1961, Věstník MŠK č. 1/1961.

¹⁸¹ Zákon z 19. 12. 1968 č. 168/1968 Sb. o gymnáziích. Později byl nahrazen výše zmíněnými zákony o soustavě základních a středních škol č. 63/1978 Sb. a č. 29/1984 Sb.

¹⁸² Vyhláška MŠ z 29. 7. 1969 č. 103/1969 Sb., o organizaci gymnázií a studia na nich.

¹⁸³ Učební plány pro oba typy gymnázií byly vydány 31. července 1969 a zveřejněny ve Věstníku MŠMK č. 17/1969.

obou větvích mohly krajské národní výbory se souhlasem ministerstva školství ČSR zřizovat třídy se speciálním zaměřením podle požadavků na přípravu absolventů gymnázií jak pro studium na vysokých školách, tak i pro jejich uplatnění v praxi. V druhé polovině sedmdesátých let se začaly při některých gymnáziích zřizovat třídy s pedagogickým zaměřením, které měly v upraveném učebním plánu psychologii a pedagogiku.¹⁸⁴

Závažnou změnu v organizaci výuky znamenalo zavedení nových učebních plánů pro gymnázia,¹⁸⁵ jejichž součástí se opět staly povinné volitelné předměty odborné výchovy v experimentálních třídách gymnázií (základy techniky, základy výroby aj.), které se vyučovaly ve 3. a 4. ročníku gymnázií. Později se z této volitelné skupiny odborných předmětů začala skládat povinná maturitní zkouška.¹⁸⁶ Studenti gymnázií tak získali úplné střední odborné vzdělání. Koncem sedmdesátých let došlo k ještě jedné změně, a to v oblasti správy středních škol, které podle zákona od 1. září 1978¹⁸⁷ zřizovaly krajské národní výbory namísto dosavadního ministerstva školství.

V pořadí čtvrtý školský zákon z roku 1984 nepřinesl pro gymnázia ani většinu středních škol výraznější změny s výjimkou již zmiňované povinnosti absolventů osmileté základní školy studovat další dva roky na některé střední škole.¹⁸⁸

Po společenských změnách koncem roku 1989 došlo ke zrušení tzv. jednotné školy. V oblasti středního školství novela školského zákona č. 171/1990 Sb. z 3. května 1990 povolila vznik víceletých gymnázií. Gymnázia tedy měla nejméně čtyři a nejvýše osm ročníků, přičemž do osmiletého gymnázia se nastupovalo po absolvování páté třídy základní školy. První až čtvrtý ročník osmiletého gymnázia mohl být zřízen i při základní škole.¹⁸⁹ Další změnu přinesl rok 1995, kdy zákon určil dobu trvání studia na gymnáziích na čtyři, šest a osm let.¹⁹⁰

Koncem devadesátých let začal proces zásadních změn v organizaci škol, která se musela přizpůsobit novým společenským podmínkám. Začala tzv. optimalizace škol, fakticky jejich slučování či rušení v důsledku převisu nabídky a rapidně klesajícího zájmu žáků.¹⁹¹ Druhá vlna optimalizace středních škol začala po roce 2002 obvykle v souvislosti s převodem zřizovatelského práva středních škol na kraje a jejich snahou ušetřit provozní výdaje kvůli prudce klesající populační křivce.

Zatím poslední zásadní změnou středoškolské výuky je tzv. kurikulární reforma podle školského zákona z roku 2004.¹⁹² Ta mimo jiné zakotvuje namísto rigidně svázaných osnov pouze tzv. rámcové vzdělávací programy, závazné pro přípravu školního vzdělávacího programu, který připravuje konkrétní škola. Vzdělávací dokumenty tak vznikají na dvou úrovních.

V neposlední řadě tento školský zákon zrušil výčet povolených typů středních škol, díky tomu mohla mimo jiné vznikat *lycea* také jako samostatné školy, nikoli jen lyceijní studijní

¹⁸⁴ Směrnice MŠ č. 23 185/74-24 z 30. srpna 1974 č. 22/1974 Věstníku MŠ, o zřizování tříd gymnázií s pedagogickým zaměřením (zde otištěn i učební plán).

¹⁸⁵ Výnos MŠ č. 22 836/79-210 z 26. 7. 1979 č. 15/1979 Věstníku MŠ, jímž se vydávají učební plány pro gymnázia.

¹⁸⁶ Na základě směrnice MŠ č. 13 612/83-210 z 14. 4. 1983 č. 6/1983 Věstníku MŠMK, o maturitních zkouškách v experimentálních třídách.

¹⁸⁷ Zákon z 26. 6. 1978 č. 77/1978 Sb., o státní správě ve školství. Zákon platil až do roku 1990, kdy střední školy zřizovalo opět ministerstvo (viz zákon č. 564/1990 Sb.), a to do roku 2000. Dnem 1. ledna 2001 byl zahájen proces přechodu „státních“ škol, do působnosti krajů (viz zákon č. 132/2000 Sb.).

¹⁸⁸ Podrobnosti viz vyhláška MŠ z 15. 11. 1984 č. 124/1984 Sb., o středních školách.

¹⁸⁹ Podrobnosti viz prováděcí vyhláška ze 7. 8. 1991 č. 354/1991 Sb., o středních školách.

¹⁹⁰ Zákon z 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb., novela školského zákona.

¹⁹¹ Příkaz z 13. března 1997 č. 4/1997 Věstníku MŠMT, k provádění programu optimalizace sítě středních a vyšších odborných škol a školských zařízení.

¹⁹² Zákon z 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

programy, které existovaly na různých středních školách již od konce 20. století.¹⁹³ Po roce 2004 však nastal jejich mohutný rozvoj, a to jak na státních a soukromých školách, tak především na školách s alternativní pedagogikou (zejm. typu Montessori, Waldorf). Lycea v sobě kombinují všeobecné střední vzdělání s odborným vzděláním, přičemž zhruba dvě třetiny výuky zahrnují všeobecné (gymnaziální) předměty, jednu třetinu pak předměty odborné. Studium v lyceu je čtyřleté, ukončované maturitou, umožňující přístup na vysoké školy. Specializace začínala od třetího ročníku studijního programu lycea. Absolvováním odborných předmětů ovšem student nezíská výuční list nebo jinou profesní kvalifikaci. Na druhou stranu jde o prestižní, náročné školy, respektive studijní obory, zaměřené vyloženě na další vysokoškolské studium. Střední škola tak po roce 2004 dostala poměrně velkou volnost ve způsobu výuky. Dále tento zákon zavedl nové pojetí maturitní zkoušky. Po několika odkladech byla tzv. státní matura zavedena na všech typech středních škol od roku 2011.¹⁹⁴ Společná část je předepsána všem středním školám včetně čtyřletých odborných učilišť bez rozdílu.

2.4.7. Školy středního odborného vzdělávání

2.4.7.1. Všeobecné odborné školství

Kořeny odborného školství sahají až do dob tereziánsko-josefínských reforem, kdy se začal projevovat nedostatek technicky vzdělaných odborníků, jenž se prohluboval spolu s postupující industrializací. První pokus o jeho zákonnou organizaci obsahuje nařízení z 10. února 1804,¹⁹⁵ podle něhož začaly vznikat reálky. V těch však převládalo teoretické vyučování a praktické předměty z nich byly v roce 1867 vypuštěny.

Velký podíl na zakládání českých odborných středních škol měla Jednota pro povzbuzení průmyslu. První česká průmyslová škola vznikla v roce 1835 na Zbraslavi coby škola nedělní, později večerní, a to právě z popudu jmenované Jednoty. Podrobnější normu pro zakládání a vedení odborných škol stanovilo císařské rozhodnutí z 2. března 1851 o organizaci technických škol.¹⁹⁶ Vznikl tak systém nižších reálek, dvouletých až tříletých, a navazujících tříletých vyšších reálek, které přijímaly šestnáctileté studenty. Jejich podpora ze strany státu však nebyla významná. Když z učebních osnov reálek v roce 1867 zmizela výuka živnostensko-technická a reálky se přiblížily humanitně orientovaným gymnáziím, stalo se zakládání průmyslových škol s denní výukou nutností. Vláda začala tento typ škol podporovat až od konce 60. let 19. století. Zpočátku se zakládaly školy jen pro jedno odvětví. Teprve v roce 1875 vydalo ministerstvo kultu a vyučování návrh na novou organizaci středních odborných škol¹⁹⁷ a správa těchto škol byla roku 1882 převedena z ministerstva obchodu pod ministerstvo kultu a vyučování.

Reforma odborných škol začala v druhé polovině sedmdesátých let 19. století podle pruského vzoru. Začaly vznikat víceoborové státní průmyslové školy v hlavních zemských městech a průmyslových centrech a zároveň došlo na jejich rozdělení do dvou základních typů: čtyřleté

¹⁹³ Jako první schválilo ministerstvo školství učební plány pro obory s platností od 1. září 1999: ekonomické lyceum (29. 6. 1999, č. j. 18 605/99-23), technické lyceum (7. 7. 1999, č.j. 24 959/99-23), pedagogické lyceum (25. 8. 1999, č.j. 27 374/99-23).

¹⁹⁴ Vyhláška ze 40. 6. 2009 č. 177/2009 Sb., o bližších podmínkách ukončování vzdělávání ve středních školách maturitní zkouškou.

¹⁹⁵ Nařízení císařské č. 21/1804 z 10. 2. 1804, budoucí zřízení všech německých škol, jmenovitě triviálních, hlavních a reálných. In. Politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer, Wien 1807.

¹⁹⁶ Nařízení císařské z 2. 3. 1851 č. 70/1851 ř. z., jímžto se ustanovuje, jak se má spořádati vyučování technické.

¹⁹⁷ DUMREICHER ARMAND VON, *Auszug aus einem Exposé über die Organisation des gewerblichen Unterrichts in Österreich*. Wien 1875.

vyšší školy¹⁹⁸, které předpokládaly absolvování měšťanské nebo jiné nižší střední školy a dvouleté nižší školy (též *mistrovské*), které se zaměřovaly především na praktickou přípravu pro živnostenské a průmyslové závody. Mistrovské školy se dělily do pěti hlavních skupin: stavební, umělecké, strojírenské, chemické a textilní. Byly určeny pro zvýšení kvalifikace pracujících, kteří absolvovali osmiletou povinnou výuku (obecná škola nebo měšťanka). V zásadě platilo, že každá škola, ať již vyšší či nižší, měla svůj vlastní statut a schválené učební osnovy a také samostatné kuratorium (školní výbor) pro její správu.

Nejnižší stupeň odborného školství – *pokračovací školy* – vznikal nejčastěji jako školy s vlastní správou řízenou školním výborem, nebo při měšťanských školách, případně obecných či odborných školách formou pokračovacích kurzů. Byly zaměřeny většinou průmyslově (tj. živnostensky) nebo hospodářsky (tj. zemědělsky). Kořeny tohoto typu škol sahají až k tereziánskému školnímu řádu z roku 1774, podle nějž se při triviálních školách mohly zakládat nedělní (opakovací) školy. První opakovací školy, průmyslové nebo nedělní školy pro živnostníky, začaly vznikat již v roce 1854 a zvláště po vydání živnostenského řádu z roku 1859, který stanovil, že živnostenská společenstva mají dbát na zakládání odborných škol. Často je zakládala města a spojovala je s reálkami. Opakovací školy zanikly školním rokem 1871/72.

Zásadní organizační mezník v dějinách průmyslového pokračovacího školství znamenal rok 1883. Novelu školského zákona a nepřímo i živnostenského zákona z roku 1883 daly podnět právě k zakládání odborných učebních kurzů při měšťankách.¹⁹⁹ Pokračovací školy zpočátku málokdy měly vlastní učitelský sbor, učili na nich učitelé z měšťanek, obecných nebo vyšších odborných škol. Bývaly obvykle dvouleté nebo tříleté pro děti ve věku 14–16 let. Pokračovací školy na rozdíl od kurzů mohly však být zřízeny i při jiné škole než měšťanské, většinou však existovaly samostatně. Nezřídka vznikaly také pokračovací kurzy pro dívky při dívčích měšťankách. Ministerstvo kultu a vyučování pro ně vydalo podrobné organizační zásady a učební osnovy.²⁰⁰ V zásadě platilo, že pokračovací školy se dělily na dvě skupiny: a) všeobecné, b) odborné (specializované). Stát platil obvykle třetinu nákladů těchto škol, ostatní výdaje kryly obce, okresy, země, živnostenská společenstva a podnikatelé. Pokračovací školy byly vyňaty z působnosti školních rad všech stupňů a podřízeny politické správě. V roce 1883 se tak vytvořila základní soustava odborného školství: 1. úplné školy odborné nižší a vyšší, 2. neúplné školy odborné, 3. školy pokračovací.

V roce 1885 tuto soustavu doplnily ještě *všeobecné školy řemeslnické*²⁰¹, které neměly připravit děti pro konkrétní živnost jako školy odborné a pokračovací, ale dát obecnou průpravu dětem školou povinným, které absolvovaly pět tříd obecné školy (tedy dětem od 12 let) jako předstupeň pro budoucí učení u mistra. Byly, dvoj- až trojtřídní a kromě obecných předmětů odpovídajících měšťanské škole se zaměřovaly hlavně na výuku praktické zručnosti. Později, zejména po pokusu o jejich reformu po roce 1905, se někdy spojovaly s pokračovacími školami, ostatní byly po roce 1918 postupně zrušeny, protože nesplnily očekávání a také v důsledku úpadku některých řemesel a jejich nahrazení tovární

¹⁹⁸ Výnos min. z 21. 6. 1877, čj. 7403, vzorový učební plán pro vyšší odborné školy, Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 1, 1883, s. 196.

¹⁹⁹ Zřizovat tyto kurzy při měšťanských, ale i obecných školách umožnil již § 10 novely č. 53/1883 ř. z. Podobně tento paragraf rozvedlo nařízení min. č. 1985 z 10. 4. 1885 č. 10/1885 Věstník vl. ob. šk., o tom, jak se mají zařizovati učební kurzy spojené dle § 10 zákona daného dne 2. května 1883, ř. z. č. 53 se školami obecnými.

²⁰⁰ Nařízení min. č. 3674 z 24. 2. 1883 č. 16/1883 Věstník vl. ob. šk., všeobecné zásady v příčině zařízení průmyslových pokračovacích škol. Zásady podrobně rozvedlo nařízení min. č. 6495 z 5. 4. 1883 č. 20/1883, Věstník vl. ob. šk. Změna v reorganizaci a nová učební osnova škol zveřejněna min. nařízením č. 41575 ze 17. 3. 1903, Verordnungsbl. 1903, s. 163n; výnos též přetištěn v publikaci Zákony školské III. Praha, b. d. [1904], s. 841-861.

²⁰¹ DUMREICHER ARMAND VON, Referat über die Organisierung allgemeiner Handwerkerschulen. Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 4, 1885, s. 6-8.

velkovýrobou. Změnily se v osvědčené typy dvouletých mistrovských škol stavebních, strojnických aj., do nichž se přijímali žáci od sedmnácti let věku po řádném ukončení učebního poměru.²⁰²

Další novely živnostenského řádu, zejména pak novela z roku 1907,²⁰³ výrazně přispěly k dalšímu zakládání pokračovacích škol. Po roce 1907 se tento typ škol objevuje i v celé řadě větších venkovských obcí, nejen ve městech. Pokračovací škola se stala již od roku 1897 povinnou školou pro učně, kteří neabsolvovali jiné, minimálně rovnocenné vzdělání.²⁰⁴ Od roku 1908 z hlediska pravomoci spadalo odborné školství pod nově vytvořené ministerstvo veřejných prací, po roce 1918 se vrátilo pod pravomoc ministerstva školství. Starší české pojmenování průmyslová škola pokračovací nahradil od začátku šk. roku 1911/12 povinně název *živnostenská škola pokračovací* kvůli sjednocení s německým termínem *gewerbliche Fortbildungsschule*.²⁰⁵ V roce 1910 se rakouský stát rozhodl podpořit další segment odborného školství, který byl poměrně rozšířen zejména v českých zemích. Šlo o vznik soustavy státních textilních škol, které se dělily na následující kategorie: 1. všeobecná tkalcovská škola (jednoletá), 2. speciální školy pro tkalce, pletaře, tkalce pásu (jednoletá), příp. s obchodním oddělením či různými kurzy.²⁰⁶

Situace středního odborného školství během první republiky se zlepšovala převzetím mnoha středních odborných škol do státní správy a sjednocením organizace a učebních osnov. Dále byly zejména do roku 1922 založeny průmyslové odborné školy, jejichž nedostatek se již dlouhodobě pociťoval (pro drogisty, umělecká řemesla, elektrotechnické, stavební, textilní aj.). Následně se zřizovatelé škol zaměřili na zlepšení pedagogické úrovně odborných škol s důrazem na praktickou výuku. Vzhledem k početnému zastoupení textilního průmyslu v českých zemích stát přistoupil v roce 1926 k jednotné organizaci státních textilních škol. Rozdělil je na dvouroční odborné školy přádelnické, tkalcovské, pletařské a stávkářské a odbornou školu pro chemický průmysl textilní, dále na dvouroční vyšší školy těchto oborů a konečně speciální kurzy k těmto školám přičleněné. Odborné školy (nižší) přijímaly žáky od 14 let a vychovávaly mistry a technické úředníky; vyšší školy přijímaly absolventy nižších odborných škol téhož odvětví nebo absolventy měšťanky, případně řemeslnické školy a vychovávaly obvykle vedoucí podnikové úředníky a samostatné podnikatele.²⁰⁷

Zatímco první světová válka přivedla zánik mnoha pokračovacích škol, od dvacátých let nastal jejich netušený rozkvět. V roce 1919 stát zvýšil subvence z jedné třetiny na dvě třetiny nákladu, nedělní vyučování zrušil zcela (fakticky však pokračovalo do 20. let) a večerní omezil nejprve do 19. a později jen do 18. hodiny.²⁰⁸ Výuka trvala obvykle osm hodin týdně – často však mnohem méně – po dobu sedmi měsíců (říjen – duben). K osamostatňování některých škol pak přispělo zřízení fondu živnostenských pokračovacích škol v roce 1926.²⁰⁹ Pokračovací kurzy při měšťankách nebo obecných školách se podle tzv. malého školského

²⁰² Výnos min. z 19. 6. 1920 čj. 37 432, předpisy o přijímání žáků do mistrovských škol, Věstník MŠANO č. 66/1920.

²⁰³ Novela živnostenského řádu z 5. 2. 1907 č. 26/1907 ř. z.

²⁰⁴ Novela živnostenského řádu z 23. 2. 1897 č. 63/1897 ř. z., konkrétně § 99b.

²⁰⁵ Výnos min. veřejných prací č. 762-XXIa z 18. 10. 1910. Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 29, 1911, s. 85.

²⁰⁶ Vzorový řád pro státní textilní školy, Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 29, 1911, s. 102-125.

²⁰⁷ Výnos min. z 28. 5. 1920 čj. 31 218 č. 55/1919 Věstníku MŠANO, předpisy o přijímání do vyšších škol průmyslových. Aktualizace viz výnos min. z 27. 6. 1926 čj. 71 063-III, č. 55/1926 Věstníku MŠANO, kterým se zavádí organizace a učební osnovy státních škol textilních.

²⁰⁸ Výnos min. 38 683 z 2. 11. 1919 č. 128/1919 Věstníku MŠANO, o úpravě vyučovací doby na živnostenských školách pokračovacích.

²⁰⁹ Vyhláška ministra školství a národní osvěty v dohodě s ministrem průmyslu, obchodu a živností z 11. 12. 1926 č. 258/1926 Sb., o zřízení fondu živnostenských pokračovacích (učňovských) škol a jeho stanovách (změna vyhláškou z 21. 8. 1935 č. 197/1936 Sb.).

zákona č. 226/1922 Sb. staly povinnými nejen pro učně, ale pro veškerou mládež ve věku 14–16 let, která nenavštěvovala živnostenské pokračovací školy nebo jiné odborné a vyšší školy, prováděcí předpis k této části zákona však nebyl nikdy vydán. Proto ministerstvo v rámci snahy o reformu pokračovacího školství zveřejnilo v roce 1927 postup pro jejich reorganizaci²¹⁰ a v roce 1930 alespoň směrnice pro dobrovolnou návštěvu těchto kurzů.²¹¹ Výsledkem částečné reformy bylo dále založení ústavů pro vzdělávání učitelů pokračovacích škol v roce 1931.²¹² Druhým jevem, jenž vycházel z úsporných opatření v době hospodářské krize, bylo ve třicátých letech postupné zřizování obvodových živnostenských pokračovacích škol, do nichž se začleňovaly školní obvody rušených malých škol tohoto typu zejména na venkově s nedostatečným pedagogickým a materiálním zajištěním.

V období první republiky se řada živnostenských pokračovacích škol dočkala nových účelových budov, které často získaly čestný název Masarykova škola práce. Unikátní systém všeobecné výuky, odborné výuky a výuky pro pracující vybudovala obuvnická firma Baťa ve Zlíně. Zasahoval všechny stupně vzdělání – od mateřského, přes obecné až po umělecké a celoživotní vzdělávání, a to při aplikaci velmi moderních metod edukace.²¹³

Velké změny čekaly živnostenské pokračovací školy během německé okupace. Nejprve došlo v roce 1941 k přejmenování těchto škol na živnostenské školy²¹⁴ s tím, že jejich název se doplňoval buď označením všeobecná nebo podle oboru, a v následujícím roce na *učňovské školy* (*Berufsschule*).²¹⁵ Ve stejném roce se v případě německých živnostenských škol zavedla tříletá povinnost školní docházky kvůli sjednocení poměrů s Německou říší.²¹⁶ Od školního roku 1943/1944 pak vstoupila v platnost podle vládního nařízení o úpravě výcviku k povolání nová organizace těchto škol, podle níž existovaly napříště jen dva typy: *učňovská škola* a *závodní učňovská škola*, které se dále členily podle oborů.²¹⁷ Okupanti se tímto opatřením snažili podporovat odborné učňovské školy s výcvikem přímo v podnicích, nejlépe pak v podnicích válečného průmyslu, zatímco většina všeobecných (tj. nespecializovaných) učňovských škol musela ukončit svoji činnost. Zároveň se jejich správa z větší části přesunula z ministerstva školství na zemské úřady.²¹⁸

Také na okupovaných územích došlo v letech 1941 a 1943 ke stejným změnám v organizaci odborných škol jako na území protektorátu. V tzv. Sudetech byl nejrozšířenějším typem školy živnostenská pokračovací škola (*Gewerbliche Fortbildungsschule*). Vedle nich existovaly nižší odborné školy pro výuku řemesel (*Berufsschule*), střední a vyšší zemědělské školy (*Ländliche Berufsschulen*, *Landfrauenschulen*) a školy pro výuku domácích prací (*Fachliche Fortbildungsschule für Frauenberufe*).²¹⁹ Během války se rovněž i zde projevil tlak nacistů

²¹⁰ Výnos min. z 10. 5. 1927 č. 56 000-III, č. 54/1927 č. 72/1930 Věstníku MŠANO, jímž se upravuje postup při zřizování a reorganizaci živnostenských škol pokračovacích.

²¹¹ Výnos č. 81 192-I z 24. 7. 1930 č. 72/1930 Věstníku MŠANO, o pokračovacích kurzech pro mládež škole odrostlou.

²¹² Výnos č. 71 387-III z 22. 5. 1931 č. 53/1931 Věstníku MŠANO, o zakládání a organizaci ústavů pro vzdělávání učitelů škol živnostenských a pokračovacích.

²¹³ KONČITÍKOVÁ Gabriela. *Podnikové vzdělávání Baťa*. Zlín-Žilina, 2015.

²¹⁴ Výnos min. školství č. 29 500/41-II/1 z 13. 3. 1941 č. 38/1941 Věstníku MŠANO, o změně názvu živnostenských pokračovacích škol.

²¹⁵ Výnos min. školství č. 121 000-III z 9. 11. 1942 č. 115/1942 Věstníku MŠANO, o změně českého názvu živnostenských škol.

²¹⁶ Tato povinnost se vztahovala na ty, kdo nenavštěvovali školu jiného typu. Výnos min. z 6. 6. 1941 č. 67 012/41, č. 61/1941 Věstníku MŠANO, o zavedení tříleté povinnosti tříleté docházky na německých živnostenských školách.

²¹⁷ Výnos č. 54 588-III z 19. 6. 1943 č. 106/1943 Věstníku MŠANO, pojmenování a organizace učňovských škol; vládní nařízení z 3. 7. 1943 č. 200/1943 Sb., o úpravě výcviku k povolání.

²¹⁸ Nařízení z 15. 1. 1943 č. 24/1943 Sb., o přesunu některých věcí samostatných učňovských škol z působnosti ministerstva školství na zemské úřady.

²¹⁹ Václav KURAL – Zdeněk RADVANOVSKÝ a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 390.

dostat co nejvíce německých (ale i českých) dětí do učňovských škol. Pokud děti po ukončení povinné osmileté školní docházky nenavštěvovaly střední nebo odbornou školu, byly podle říšského zákona z roku 1938 povinny navštěvovat učňovskou školu.²²⁰ Převážná část dorůstající české mládeže se však vracela do osvobozené republiky bez jakékoli kvalifikace, protože některé landráty udělovaly těmto dětem tzv. trvalou dovolenou od povinné docházky po 15. roku věku.²²¹

Po druhé světové válce došlo k zásadnímu přebudování někdejších pokračovacích škol, z nichž se stávaly instituce s denním studiem namísto škol s jednodenním nebo jen večerním vyučováním. Předělem v tomto procesu transformace se stal konec roku 1946. Tehdy byly od 1. ledna 1947 učňovské školy nejprve přejmenovány na *základní odborné školy*²²² a následně se zvyšovala učební doba nejméně na 16 hodin týdně, pokud škola již dříve neposkytovala takový rozsah výuky.²²³ Posledním mezníkem v přeměně většinou bývalých pokračovacích škol, které byly obvykle správou spojeny s jinou školou (např. měšťanskou nebo odbornou), na moderní učňovské školy s vlastní správou, se stal zákon o jednotném školství č. 95/1948 Sb. Stanovil, že tyto školy jsou povinné pro mládež, která nenavštěvuje jiný typ školy 3. stupně určený pro děti po patnáctém roce věku. Zákon o jednotném školství rozdělil odborné školy do dvou stupňů: nižšího učňovského (s názvem *základní odborné*) a výběrového. Výběrové mohly mít délku studia méně než čtyřletou (s názvem *odborné*), nebo nejméně čtyřletou (s názvem *vyšší odborné*). Výběrové odborné školy tak byly zákonem poprvé zrovnoprávněny se všeobecně vzdělávacími středními školami. V roce 1949 získaly právo zakládat odborné školy také národní podniky.²²⁴

Na základě školského zákona z roku 1948 se také mohly zřizovat kurzy pro pracující, a to nejméně desetiměsíční (minimálně dvanáct hodin týdně). To umožnilo nekvalifikovaným pracovníkům získat během zaměstnání výuční list nebo maturitu. Od roku 1952 na základě vládního usnesení z 22. ledna 1952 se z těchto kurzů zřizovala samostatná gymnázia pro pracující a pedagogická gymnázia pro pracující. Tyto dva typy škol se hned následujícího roku, po vydání školského zákona č. 31/1953 Sb., transformovala do *středních škol pro pracující*.²²⁵ Byly postaveny na roveň středním školám a základní formou zůstalo večerní vyučování v šestnácti vyučovacích a čtyřech cvičných hodinách týdně po dobu tří let. Střední školy pro pracující byly zrušeny až v roce 1984.²²⁶ Studium při zaměstnání na gymnáziích nebo středních odborných školách a učilištích však zůstalo zachováno.

Jednostranné zaměření na industrializaci a kolektivizaci podle sovětského vzoru během padesátých let 20. století se odrazilo také v celé řadě radikálních a velmi kontroverzních změn v oblasti odborného školství, zejména učňovského, které bylo na několik let vytrženo ze soustavy jednotného vzdělávání. Tuto novou etapu zahájil zákon o pracujícím dorostu z roku

²²⁰ Říšský zákon č. 105/1938 RGBl. I (Reichsgesetzblatt) o povinné školní docházce v Německé říši, který byl na okupované oblasti aplikován nařízením o prozatímní regulaci učňovského školství z 31. 5. 1940, RGbl. I 1940, s. 832.

²²¹ MAINUŠ, František. *České školství v pohraničí za nacistické okupace se zvláštním zřetelem k severní Moravě a Slezsku*, Slezský sborník 57, 1959, s. 297.

²²² Výnos č. A-253 369-IV z 13. 12. 1946 č. 247/1946 Věstníku MŠO, učňovské školy – změna názvu. Vzorový statut základních odborných škol byl vydán výnosem z 20. 12. 1946 č. A-269 160-IV, č. 2/1947 Věstníku MŠO.

²²³ Výnos č. A-39 739-IV z 8. 7. 1947 č. 125/1947 Věstníku MŠO, jednotná úprava rozsahu vyučování na ZOŠ.

²²⁴ Viz § 36 školského zákona č. 95/1948 Sb. a nařízení vlády z 6. 12. 1949 č. 257/1949 Sb., o zřizování a provozu výběrových a povinných odborných škol při státních a národních podnicích.

²²⁵ Viz § 42 školského zákona č. 95/1948 Sb. a směrnice min. školství z 27. 7. 1950 č. 79/1950 Věstníku MŠVU, pro zřizování kurzů pro pracující osoby při školách III. stupně. Oběžník min. školství z 11. 6. 1952 č. 93/1952 Věstníku MŠVU, o studiu pracujících na školách III. stupně při zaměstnání. Základní směrnice o zřizování, organizaci a správě středních škol a pedagogických škol pro pracující a kurzů při těchto školách, č. 91/1953 Věstníku MŠO.

²²⁶ Podle školského zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol se střední školy pro pracující rušily dnem 31. srpna 1984; studující v těchto školách pokračovali ve studiu na středních odborných učilištích.

1950.²²⁷ Podle něj se zřizovalo při ministerstvu práce Ústředí pracujících dorostu, které mělo mimořádnou pravomoc v oblasti učňovského školství, dosud spravovaného ministerstvem školství. S údajně jednotným řízením učňovské mládeže pro potřeby socialistického průmyslu došlo podle výše uvedeného zákona k zakládání *středisek pracujících dorostu*. Základní odborná škola spolu s učňovskou dílnou a internátem se stala součástí těchto centrálně řízených středisek. Direktivní způsob řízení se ještě více prohloubil po vydání zákona o státních pracovních zálohách koncem roku 1951.²²⁸ Tím se některé dosavadní základní odborné školy, tedy učňovské školství, transformovaly do sítě škol s názvem *učiliště státních pracovních záloh*. Vznikaly postupně v letech 1951-1953. Šlo především o školy připravující učně pro praxi v tehdy preferovaných odvětvích (hornictví, těžký průmysl apod.). Tyto školy pak podléhaly nově zřízenému ministerstvu pracovních sil. Tím se v učňovském školství vytvořila velmi složitá situace, protože vedle učilišť státních pracovních záloh pro preferované obory existovaly ještě střediska pracujících dorostu, se základními odbornými školami, které vychovávaly žáky v nepreferovaných a nevýrobních odvětvích. V neposlední řadě podle zákona o pracovních zálohách vznikaly ještě školy závodního výcviku (též závodní školy práce) s šestiměsíční až dvanáctiměsíční učební dobou pro žáky, přicházející do podniku rovnou ze základní školy, či zaměstnance, kteří neabsolvovali žádné učiliště. Mimo tuto síť se ustavovaly navíc specializované *odborné školy pro vzdělání mistrů odborného výcviku* (též průmyslové školy pracovních záloh), tj. učiliště pro mistry, kteří na těchto učňovských školách vyučovali.²²⁹

Jelikož aplikace sovětského modelu se neosvědčila, začalo v roce 1954 docházet k jeho demontáži, nejprve v oblasti nepreferovaných oborů, tedy mimo učiliště státních pracovních záloh. Vládní nařízení z 6. dubna 1954²³⁰ zrušilo existenci středisek pracujících dorostu i základních odborných škol. Učňové se napříště měli vzdělávat jen v učňovských školách, zpravidla zřizovaných při podnicích, které poskytovaly nejméně jednoroční výuku. Zmatek v síti učilišť a odborných škol se ministerstvo školství snažilo odstranit ústní meziresortní dohodou, podle níž se od roku 1955 pro označení odborných škol, na nichž je studium ukončeno maturitou nebo závěrečnou zkouškou s obhajobou diplomové práce, bude užívat název *střední odborná škola*; pro všechny ostatní odborné školy se bude užívat název *nižší odborná škola*.²³¹

Učiliště státních pracovních záloh pro preferovaná odvětví zůstala zachována až do roku 1958, kdy nový zákon o učebním poměru zcela změnil podobu učňovského, tedy nižšího odborného školství a zůstal v platnosti v souběhu vždy s platným školským zákonem až do roku 1984.²³² Výchova učňovské mládeže od 15 let věku měla probíhat již jen v odborných učilištích, případně v učňovských střediscích. Učňovský zákon rovněž zavedl učební poměr, obvykle tříletý (výjimečně i jednoletý) jako jediný způsob přípravy mládeže k získání dělnické kvalifikace. Dosud roztržštěný státní dozor nad výchovou učňů se zvláštní vyhláškou opět centralizoval pod ministerstvo školství, přičemž bezprostřední dozor vykonávaly odbory

²²⁷ Zákon z 12. 5. 1950 č. 96/1950 Sb., o pracujícím dorostu.

²²⁸ Zákon z 19. 12. 1951 č. 110/1951 Sb., o státních pracovních zálohách. Termín učiliště státních pracovních záloh se sice v zákoně přímo nevyskytuje, ale začalo se ho používat.

²²⁹ Vládní nařízení z 15. 7. 1953 č. 71/1953 Sb., o odborných školách pro vzdělání mistrů výrobního výcviku. Tyto školy byly zrušeny až zákonem 89/1958 Sb.

²³⁰ Vládní nařízení z 6. 4. 1954 č. 19/1954 Sb., o náboru a přípravě mládeže pro povolání mimo učiliště státních pracovních záloh.

²³¹ Nedatovaná zpráva ve Věstníku MŠ, sešit 28 z 10. 10. 1955, s. 240.

²³² Zákon z 12. 12. 1958 č. 89/1958 Sb., o výchově dorostu k povolání v učebním poměru. Zákon byl zrušen až k 1. 9. 1984 v souvislosti s účinností školského zákona č. 29/1984.

školství krajských národních výborů, s krátkodobou výjimkou zemědělských a lesnických škol.²³³

Nový školský zákon z roku 1960²³⁴ v oblasti učňovského školství již zásadní změny nepřinesl. Výuka se měla odehrávat buď v odborných učilištích, nebo v nižších učňovských školách. V oblasti mimoučňovského vzdělávání zákon nově rozlišoval čtyřletou *střední odbornou školu* poskytující úplné střední odborné vzdělání a nižší *odbornou školu* s dvou- až tříletým studiem. Dále byly zavedeny *podnikové technické školy* s dvou až čtyřletým studiem pro absolventy učilišť a dvouleté *podnikové instituty* pro absolventy odborných škol za účelem prohloubení znalostí pracujících. V roce 1973 pak mohly vznikat i internátní střední školy pro pracující; byly dvouleté a zaměřovaly se na přípravu vyspělých dělníků pro studium na vysoké škole. Zrušil je školský zákon z roku 1984.²³⁵

V šedesátých letech se změnil způsob výuky na odborných učilištích a učňovských školách zavedením tzv. souvislého pětiletého studia. Tato forma zahrnovala obvykle tříletý učební poměr v odborném učilišti, na něj navazující dvouleté studium, zakončené všeobecně vzdělávací maturitou, vše podle jednotné vzdělávací osnovy.²³⁶

Počátkem sedmdesátých let 20. století se v některých učňovských školách začaly organizovat speciální třídy pro vietnamské žáky v souvislosti s mezinárodní dohodou a následným usnesením předsednictva vlády ČSR č. 205 z 25. července 1973. Studium po skončení jazykové přípravy bylo podobné jako u českých žáků dvouleté až tříleté a končilo závěrečnou učňovskou zkouškou. Třídy měly mít deset až dvacet vietnamských žáků.²³⁷

Dalším zásadním zlomem ve vývoji československé soustavy odborných škol se stala aplikace zákona č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol. Vedle stávajících tříletých odborných učilišť a učňovských škol mohla nově vznikat i čtyřletá střední odborná učiliště poskytující maturitní studium. Tento typ studia mohly poskytovat dokonce i některá vybraná odborná učiliště a učňovské školy. Tím bylo učňovské a odborné vzdělávání fakticky zrovnoprávněno. Zákon připouštěl dosud nejvíce typů středních odborných škol a učilišť:

- 1) *střední odbornou školu* (čtyřletou s maturitou),
- 2) *odbornou školu* (dvou až tříletou bez maturity),
- 3) *odborné učiliště* (dvou až tříleté se závěrečnou učňovskou zkouškou a odborným výcvikem),
- 4) *učňovskou školu* (obvykle dvou až tříletá bez odborného výcviku).

Zákon z roku 1978 fakticky již však směřoval k výraznému zjednodušení soustavy odborného školství, protože příslušné národní výbory musely nejpozději od začátku školního roku 1983/1984 zřizovat pouze střední odborná učiliště, zatímco odborná učiliště a učňovské školy (včetně podnikových) musely do této doby zaniknout, respektive se transformovat ve čtyřletá učiliště.²³⁸ Další novinkou v případě učilišť bylo důsledné oddělení teoretického vyučování, které měla poskytovat škola, a praktické výuky, pro jejíž zajištění se podle zmíněného zákona z roku 1978 namísto učňovských středisek zakládaných podle § 24 zákona č. 89/1958 Sb. (učňovského zákona) zřizovala *střediska praktického vyučování*; ta existují v naší vzdělávací soustavě dodnes. Směr sjednocování a zvyšování nároků odborné výuky potvrdil školský

²³³ Vyhláška ministerstva školství a kultury z 27. 1. 1959 č. 36/1959 Ú. 1., o státním dozoru na výchovu učňů. Dozor nad zemědělskými a lesnickými školami předalo ministerstvo zemědělství ministerstvu školství k 1. 9. 1961 podle školského zákona z 15. 12. 1960 č. 186/1960 Sb.

²³⁴ Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon).

²³⁵ Vládní nařízení z 24. 5. 1973 č. 58/1973 Sb., o internátních středních školách pro pracující.

²³⁶ Směrnice ministerstva školství a kultury č. 39 948/65-II/4 z 3. 11. 1965 č. 86/1965 Věstníku MŠK.

²³⁷ Nedatované pokyny čj. 30 412/74-260 k organizaci odborné přípravy občanů Vietnamské demokratické republiky v ČSSR v zařízeních pro výuku učňů, Věstník MŠMT 1975, s. 27 (bez poř. č.).

²³⁸ Organizační podrobnosti obsahuje vyhláška z 21. 5. 1979 č. 61/1979 Sb., o zřizování, zrušování, organizaci a řízení středních odborných učilišť.

zákon z roku 1984,²³⁹ podle kterého mohla existovat už jen *střední odborná učiliště a střední odborné školy*. Ministerstvo školství v prováděcí vyhlášce k tomuto zákonu přesně vymezilo povolené typy středních odborných škol.²⁴⁰

Turbulentní změny v oblasti odborného školství nastaly až v důsledku politických změn v roce 1989. Docházelo k postupné decentralizaci odborných škol a rozšíření jejich spektra. Politická atmosféra směřovala k likvidaci řady učilišť a preferování všeobecného středního vzdělání nebo středního odborného vzdělání s maturitou. Velká transformace odborného školství se nejprve dotkla podnikových učilišť. Všechny státní podniky byly povinny do 30. června 1991 učiliště vyčlenit ze své majetkové podstaty a převést právo hospodaření na příslušné ministerstvo. Učiliště, případně i střediska praktického vyučování, zároveň získala právní subjektivitu.²⁴¹

Kategorie odborných škol se v roce 1995 rozšířila o zcela nové typy – vyšší odborné školy a praktické školy pro hendikepované.²⁴² *Vyšší odborné školy* (dále jen „VOŠ“) vytvořily mezistupeň mezi středními odbornými školami a vysokými školami. Vyšší odborná škola poskytuje všeobecné, specifické odborné vzdělání, náročnou praktickou přípravu a ukončuje se absolutoriem; denní studium trvá nejméně dva a nejvíce tři roky, dálkové studium trvá nejméně tři a nejvíce čtyři roky. Na vyšších odborných školách, veřejných i soukromých, se platí školné.²⁴³ V poměrně krátké historii VOŠ jsou patrné dvě tendence. Z hlediska zaměření oboru se více než polovina škol zaměřuje na zdravotnictví, pedagogiku a sociální péči. Z genderového hlediska na VOŠ vždy převládaly dívky. Mimo jiné to bylo dáno tím, že v letech 2004–2017 musely zdravotní sestry vystudovat tři roky vysoké školy nebo VOŠ. Teprve v souvislosti s jejich akutním nedostatkem v českém zdravotnictví byla tato povinnost zrušena.²⁴⁴

Zároveň s umožněním vzniku VOŠ bylo v roce 1995 zrušeno pomaturitní studium a nahrazeno dvouletým nástavbovým studiem.²⁴⁵

Zásadní změny v organizaci škol, které se musely přizpůsobit novým společenským podmínkám, přinesla tzv. optimalizace škol,²⁴⁶ fakticky jejich slučování či rušení v důsledku převisu nabídky a rapidně klesajícího zájmu žáků. Přestože byl tento proces zahájen oficiálně na základě příkazu ministra školství až v roce 1997, již před tímto rokem proběhly v tomto směru některé dílčí pokusy. Jistou předzvěstí tohoto trendu „polyfunkční školy“ byl nový typ školy: *gymnázium a střední odborná škola*, kterou umožnila vyhláška z roku 1991.²⁴⁷ Optimalizace v 90. letech 20. století nejvíce postihla do roku 1989 protěžovanou síť středních

²³⁹ Zákon ze 4. 4. 1984 č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon).

²⁴⁰ Vyhláška z 15. 11. 1984 č. 124/1984 Sb., o středních školách. Jednalo se o následující typy škol: střední průmyslová škola, střední zemědělská škola, střední lesnická škola, střední rybářská škola, střední zdravotnická škola, střední ekonomická škola, střední hotelová škola, střední škola sociálně právní, střední knihovnická škola, střední pedagogická škola, střední uměleckoprůmyslová škola, střední uměleckořemeslná škola, střední výtvarná škola, konzervatoř, hudební a taneční škola.

²⁴¹ Zákon z 27. 11. 1990 č. 522/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.

²⁴² Zákon z 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.

²⁴³ Podrobnosti organizace rozvedla vyhláška z 27. 9. 1996 č. 265/1996 Sb., kterou se stanovují podrobnosti o organizaci studia a jeho ukončování ve vyšších odborných školách, později nahrazená vyhláškou č. 10/2005 Sb., o vyšším odborném vzdělávání (aktuální znění viz vyhláška č. 279/2016 Sb.).

²⁴⁴ Zákon ze 4. 2. 2004 č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských povolání a jeho aktualizace zákonem z 8. 6. 2017 č. 201/2017 Sb. Zdravotním sestrám postačuje vystudovat čtyři roky střední zdravotnické školy.

²⁴⁵ Nástavbové studium je určeno pro uchazeče, kteří získali střední vzdělání s výučním listem v příbuzném oboru vzdělání v délce tří let denní formy výuky.

²⁴⁶ Příkaz z 13. 3. 1997 č. 4/1997 Věstníku MŠMT, k provádění programu optimalizace sítě středních a vyšších odborných škol a školských zařízení.

²⁴⁷ Vyhláška ze 7. 8. 1991 č. 354/1991 Sb. o středních školách.

odborných učilišť. Následně ve školním roce 1993/1994 vznikly jako experiment integrované střední školy,²⁴⁸ které nabízely žákům zároveň středoškolské a učilištní obory, často společně s tzv. centry odborné přípravy (praktická výuka). Součástí nabídky integrovaných středních škol byl integrovaný první ročník, společný pro všechny, po jehož ukončení se žáci mohli rozhodnout, který obor budou studovat dále. Většinou se však neosvědčily a od školního roku 1998/1999 byly zařazeny do sítě škol jako jeden subjekt se dvěma součástmi – střední odbornou školou a středním odborným učilištěm. Integrovaný první ročník postupně do počátku 21. století zanikl. Počet středních škol poklesl v období 1995/1996 až 2004/2005 v důsledku optimalizace jejich sítě o 453.

Počátkem nového století došlo v důsledku zavedení krajského zřízení ke změně správy odborných škol. Zatímco do roku 1990 podléhaly obvykle krajským národním výborům, poté resortním ministerstvům, od školního roku 2000/2001 přešla většina těchto škol opět pod správu nově zřízených krajských úřadů.²⁴⁹ Krajské úřady pak následně zahájily další vlnu optimalizace, tedy slučování škol, často bez ohledu na jejich diametrálně odlišné zaměření. Důvodem byl často prudce klesající počet žáků.

Zatím poslední školský zákon z roku 2004²⁵⁰ v organizaci odborných škol přinesl zásadní změnu v tom smyslu, že vůbec poprvé nedefinoval typy škol, ale pouze typy vzdělávání. V oblasti středního školství tak rozlišuje: *střední vzdělání* (jedno- až dvouleté), *střední vzdělání s výučním listem* (dvou- až tříleté) a *střední vzdělání s maturitní zkouškou* (čtyřleté). Pro absolventy středního vzdělání s výučním listem pak povoluje rovněž nástavbové studium, a to dvouleté v denním programu, nebo víceleté při distanční formě studia. Zároveň zákon zavedl pro učňovské i maturitní obory novou možnost tzv. zkráceného studia.²⁵¹ U vyšších odborných škol zůstalo předepsáno studium tříleté, s výjimkou zdravotnických oborů (až tři a půl roku).

Školský zákon z roku 2004 rovněž vůbec poprvé v dějinách českého školství namísto rigidně svázaných učebních osnov zavedl volnější a přizpůsobitelné rámcové vzdělávací programy, podle nichž si konkrétní škola vytváří vlastní školní vzdělávací programy. Poměrně zásadní změnou se ukázala být tzv. státní maturita zavedená na všech typech středních škol od roku 2011.²⁵² Společná část je předepsána všem středním školám bez rozdílu.

2.4.7.2. Zemědělské a lesnické školství

Počátky hospodářského (zemědělského) školství spadají již do první poloviny 18. století. Další pokusy o jeho rozvoj se odehrály koncem 18. století v souvislosti se snahou rakouského státu o zlepšení hospodaření.

Únorový patent (Schmerlingova ústava) z roku 1861 přikázal péči o zemědělství a tím pádem i o zemědělské školství jednotlivým zemím monarchie. Významným mezníkem se stal rok 1864, kdy český sněm vydal Základní pravidla ku zřizování hospodářských škol v Čechách;

²⁴⁸ Na základě rozhodnutí ministerstva hospodářství z 1. 9. 1993 čj. 140 070/93-75, o zřízení integrovaných středních škol (nepublikováno). Viz KOFROŇOVÁ Olga, VOJTĚCH Jiří Vojtěch. Integrované střední školy – nové instituce ve středním odborném školství. *Pedagogika*, roč. XLVI, 1996, s. 365-375.

²⁴⁹ Kompetence ve správě školství změnily dva zákony: zákon z 13. 4. 2000 č. 132/2000 Sb., o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze, a zákon z 31. 5. 2002 č. 284/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

²⁵⁰ Zákon z 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

²⁵¹ Zkrácené studium pro získání středního vzdělání s maturitní zkouškou lze absolvovat za 1–2 roky a je určené uchazečům, kteří již úspěšně složili maturitní zkoušku, ovšem v jiném oboru vzdělávání. Zkrácené studium pro získání středního vzdělání s výučním listem trvá v denní formě 1–2 roky a je určeno pro uchazeče, kteří již získali maturitní vysvědčení či výuční list, ovšem v jiném oboru vzdělávání.

²⁵² Vyhláška z 10. 6. 2009 č. 177/2009 Sb., o bližších podmínkách ukončování vzdělávání ve středních školách maturitní zkouškou.

na Moravě tamní sněm podobné usnesení přijal až v roce 1883.²⁵³ Obě usnesení navrhovala, odhlédnuto od pokračovacích škol, následující soustavu zemědělského školství: školy rolnické (nižší), vyšší hospodářské a vysoké. Tento návrh v roce 1868 v podstatě převzalo i vídeňské ministerstvo orby. K zakládání hospodářských pokračovacích škol při měšťanských školách vyzvala zemská školní rada již v roce 1875.²⁵⁴ V Čechách získala roku 1885 péče o rozvoj hospodářského školství dokonce podobu zvláštního zemského zákona.²⁵⁵ Ten již rozlišoval dvouletou zemskou vyšší *hospodářskou školu*, dále tříletou *střední hospodářskou školu* (pro majitele větších statků), dvouletou *rolnickou školu* (většinou pro zaměstnance velkostatků) a konečně pětiměsíční *zimní hospodářskou školu* (jedno až dvoutřídní, obvykle pro držitele malých statků).

Hospodářské pokračovací školy, tedy nejnižší stupeň zemědělského školství, fungovaly na stejném principu jako školy průmyslové, s odpolední či večerní výukou. Rozvoj pokračovacího hospodářského školství nastal až v osmdesátých letech, když kurzy při měšťankách pozbyly významu poté, co stát umožnil vznik hospodářských pokračovacích škol také při obecných školách na venkově.²⁵⁶ Pokračovací školy hospodářské však z hlediska správy podléhaly ministerstvu orby, od roku 1920 ministerstvu zemědělství.²⁵⁷ V roce 1907 místodržitelství pro Království české vyhlásilo novou soustavu zemědělských škol: královské české akademie hospodářské (dvouleté), zemské střední hospodářské školy (tříleté), rolnické školy (dvouleté), zimní hospodářské školy (pětiměsíční), hospodyňské školy (jednoleté) a letní hospodyňské kurzy při zimních hospodářských školách.²⁵⁸ Někdejší hospodářské střední školy tímto opatřením získaly do názvu navíc výraz zemské.

Specifický směr zemědělského školství vytvářely *dívčí hospodyňské školy* určené převážně pro rolnické ženy. Ustavovaly se z kurzů při měšťanských školách, první vznikla již v roce 1884 v Kroměříži, a bývaly často spojovány se zimními hospodářskými školami ve formě letních hospodyňských kurzů/škol. První stanovy hospodyňských škol vyšly pro Čechy v roce v roce 1887.²⁵⁹ Šlo o zpravidla jednoleté školy/kurzy které přijímaly dívky od 15. roku a jejich posláním bylo připravit je k vedení zemědělské domácnosti. Kromě jednoduchého účetnictví se na nich vyučovalo polní hospodářství, mlékařství, zelinářství či zahradnictví, vedení domácnosti, ženské ruční práce, zdravotvěda apod. Hospodyňské školy zemědělského zaměření, které zůstaly po roce 1918 československou specialitou, existovaly později ve dvojí podobě: vyšší *hospodyňské školy* dvouleté, jež navazovaly na jednoleté nižší *hospodyňské školy*, které byly organizovány různě podle místní potřeby. Vyšší školy poskytovaly vzdělání pro vedení větších usedlostí a zejména vzdělávaly učitelky nižších škol; studium se ukončovalo maturitou. Obvykle bývaly přičleněny k vyšším hospodářským školám společnou

²⁵³ Jednací protokoly, stenografické zprávy a projednávané návrhy a zákony českého zemského sněmu, 1864, usnesení z 13. 4. 1864. *Usnešení sněmu Markrabství moravského v zasedáních roku 1880-1883*. Kniha pátá. Brno, 1884, č. 602 z 19. 10. 1883.

²⁵⁴ Výnos ZŠR č. 6875 z 5. 4. 1875 č. 14/1875 Věstník vl. ob. šk., o zřízení hospodářských pokračovacích škol.

²⁵⁵ Vyhlášení c. k. místodržitele pro Čechy z 20. 9. 1885 č. 44/1885 z. z. čes., jež se týče stanov zimních škol hospodářských, škol rolnických, středních škol hospodářských a vyšších hospodářských ústavů v Čechách.

²⁵⁶ Hospodářské (zemědělské) kurzy se zřizovaly na základě nařízení ministerstva orby č. 8364 z 23. 9. 1882, které rozvedlo výnosy ZŠR (české) č. 92 z 22. 1. 1887 o zřizování hospodářských škol pokračovacích (Věstník vl. ob. šk. č. 3/1887) a č. 9121 z 5. 4. 1895, učebná osnova pro hospodářské kurzy pokračovací (Věstník vl. ob. šk. č. 27/1895).

²⁵⁷ Zákon z 9. 4. 1920 č. 281/1920 Sb., jímž se upravuje správa zemědělského školství a dozor na ně.

²⁵⁸ Vyhlášení c. k. místodržitele pro království České z 21. 6. 1907 č. 61/1907 z. z. čes., jež se týče nových stanov královských českých akademii hospodářských, stanov hospodyňských škol a stanov letního hospodyňského kurzu při zimních hospodářských školách a opětného prohlášení stanov zemských středních hospodářských škol, rolnických a zimních hospodářských škol v království Českém.

²⁵⁹ Znění z roku 1887 publikováno beze změn ve vyhlášení místodržitele č. 61/1907z. z. čes.. (viz předchozí poznámka).

správou. U nižších hospodyňských škol se jejich účel od dob monarchie nijak nezměnil, ale došlo u nich částečně ke specializaci (např. školy mlékařské).

Na Moravě byla tato soustava podobná jako v Čechách, nebyla však centrálně zajištěna formou zákonného opatření a nešlo tedy o unifikovanou soustavu. V roce 1883 byla vyhlášena jen soustava nižšího rolnického školství, kterou doplnily roku 1885 zimní hospodářské školy.²⁶⁰ Podstatný rozdíl oproti Čechám spočíval v zavedení jednoletých i dvouletých rolnických škol, které vzdělávaly velkou část malého a středního rolnictva, zatímco české rolnické školy vzdělávaly spíše zaměstnance velkostatků. Moravský zemský výbor upravil organizaci a statut zimních hospodářských škol v letech 1892 a 1906.²⁶¹ Šlo o zpravidla dvousemestrální školy, každý semestr trval sedm měsíců, první byl zaměřen spíše na teorii, druhý na praxi podle typu zemědělské výroby v oblasti, kde škola působila. Toto regionální zaměření se uplatňovalo i u jiných nižších zemědělských škol a vznikaly tak specializované školy (např. vinařská). Od konce 19. století až do roku 1910 probíhal proces převzetí moravského nižšího zemědělského školství do přímé zemské správy, což se týkalo nejen škol rolnických, ale i hospodářských a hospodyňských.

Po vzniku republiky bylo třeba sít hospodářských škol sjednotit. Nejprve byla v roce 1920 jejich správa podřízena ministerstvu zemědělství.²⁶² Dosavadní tříleté střední hospodářské školy se v roce 1922 změnily ve čtyřleté vyšší *hospodářské školy* a namísto zaměstnanců velkostatků začaly zároveň vychovávat střední rolnický stav. Zimní školy hospodářské se transformovaly v jednoleté *odborné školy hospodářské*, rolnické školy dvouleté zůstaly.²⁶³ Později do této soustavy přibýly ještě jednoleté hospodářské školy, vesměs určené pro nezemědělce a drobné malozemědělce, zejména na Slovensku. Další skupinu tvořily *školy zahradnické* a *ovocnářsko-vinařské*. Šlo buď o tříleté školy vyšší, které přijímaly absolventy měšťanek či nižších škol hospodářských, nebo jednoleté a dvouleté školy nižší, přijímající absolventy obecné školy minimálně ve věku šestnácti let a s dvouletou praxí v oboru.

Jednotné učební plány a osnovy byly zavedeny také na lesnických školách, které mají svůj počátek již v 18. století. Tehdy vznikaly ojediněle jako školy soukromé díky vydání tereziánského lesního řádu (1757). Teprve vznikem prvních veřejných *lesnických škol* v padesátých letech 19. století (Úsov na Moravě, Bělá pod Bezdězem²⁶⁴) se začala budovat síť odborných vzdělávacích zařízení, a to buď jako obvykle dvouleté *nižší* školy, které připravovaly personál pro práci v lesních revírech, nebo tříleté vyšší školy. Po vzniku Československa podobně jako na zemědělských školách, i na *vyšších lesnických školách* došlo k prodloužení výuky na čtyři roky a především – v souvislosti s pozemkovou reformou – k jejich úplnému zestátnění. Vyšší školy vychovávaly úředníky pro vlastní hospodářství v polesí, případně samostatnou správu lesa menší rozlohy. Přijímali se na ně absolventi nižších škol, studium končilo maturitou. Reforma lesnického školství z roku 1919 způsobila rychlý zánik revírnických škol, které byly sloučeny s vyššími školami. Nižší lesnické školství se po této reformě dělilo na dva hlavní typy: jednoroční *školy pro lesní hajné*, jež se zaměřovaly na praktický výcvik pro hájenskou službu a dvouleté *dřevařské školy*, které vychovávaly manipulanty a zřízence pro dřevařský obchod a průmysl.

²⁶⁰ Usnesení moravského zemského sněmu z 19. 10. 1883, týkající se nového zřízení rolnických škol na Moravě; usnesení moravského zemského sněmu z 10. 12. 1885, týkající se organizačního plánu zimních hospodářských škol (včetně přílohy č. 71), Sněmovní list o sezeních moravského sněmu zemského, Brno 1883 a 1885.

²⁶¹ Výnos č. 62/1892 z. z. mor. ze 7. 5. 1892 a 46/1906 z. z. mor. z 31. 5. 1906, jež se týká zavedení organizace zimních hospodářských škol.

²⁶² Zákon z 9. 4. 1920 č. 281/1920 Sb., jímž se upravuje správa zemědělského školství a dozor na ně.

²⁶³ Výnos ministerstva zemědělství z 10. 10. 1922 čj. 65 173-1.

²⁶⁴ Obě tyto školy byly německé, první lesnická škola s českým vyučovacím jazykem vznikla roku 1885 v Písku.

Rozmach hospodářských pokračovacích škol nastal zejména po roce 1920. S podporou ministerstva zemědělství se na venkově zakládaly na základě zákona č. 75/1920 Sb.²⁶⁵ *lidové školy hospodářské* pro absolventy národních škol, se kterými se obvykle spojovaly. Školy byly dvouleté pro mládež ve věku čtrnácti až šestnácti let, koedukační. Výjimečně se mohl zřídit i třetí ročník. V období okupace se od školního roku 1943 měnily názvy některých zemědělských škol podle německého vzoru.²⁶⁶

Po válce, v roce 1945, vydalo ministerstvo školství a osvěty prozatímní statut lidových škol zemědělských.²⁶⁷ Další změny nastaly u vyšších hospodyňských škol, které se ze tříletých ústavů počátkem školního roku 1946/1947 změnilly na čtyřleté, podobně jako vyšší ovocnické, vinařské a zahradnické školy.²⁶⁸ Krátce nato se některé vybrané zahradnické školy měnily v základní odborné školy zahradnické, všechny ostatní se rušily.²⁶⁹

Poměrně turbulentní změny v odborném školství po roce 1948 se nevyhnuly ani zemědělskému školství, zvláště s ohledem na skutečnost, že mělo zajišťovat kádry pro kolektivizované zemědělství, tedy jednotná zemědělská družstva a státní statky. Zemědělské a lesnické školy se vymykaly soustavě ostatních odborných škol. Ještě k 1. září 1948 výnosem ministra školství vznikly jednoroční rolnické školy, které mohli navštěvovat žáci a žákyně s nejméně jednoroční zemědělskou praxí a současnou návštěvou lidové školy zemědělské.²⁷⁰ Podle zmíněného zákona č. 95/1948 Sb. a následně vydané směrnice²⁷¹ se rušily lidové školy hospodářské a měnily se buď v *základní odborné školy zemědělské a hospodyňské*, nebo – pokud byly přiřčeny k zemědělským školám vyššího typu (kromě hospodyňských) – na základní školy rolnické. Dosavadní lidové školy zemědělské spojené s hospodyňskými školami se transformovaly do *základních odborných škol rolnických* (diferencovaných pro venkovskou ženu). Mnoho z nich však během této transformace, nebo již během okupace, zaniklo. Analogicky se nižší lesnické školy (hájenké, dřevařské) změnilly v *základní odborné školy lesnické*.

V roce 1949 ministerstvo zemědělství změnilo organizaci dosavadního zemědělského školství tak, že zavádělo čtyřleté *vyšší rolnické školy*, na které se měli přijímat především absolventi nižších zemědělských škol. Toto uspořádání se však s obtížemi uvádělo do života, a tak vládní usnesení z 3. 6. 1952 zavádělo od školního roku 1952/1953 ucelený systém zemědělských škol: vyšší rolnické školy byly přejmenovány na *zemědělské/lesnické technické školy*, namísto nižších odborných škol se zřizovaly jedno- až dvouleté *zemědělské mistrovské školy*²⁷² a *zemědělské účetnické školy*. Pracovníky v praxi měla školit střediska pracujícího dorostu. Vládní usnesení spíše prohloubilo organizační zmatek v oblasti zemědělských škol, navíc jejich řízení až do roku 1960 připadlo ministerstvu zemědělství, respektive ministerstvu lesů a

²⁶⁵ Zákon z 29. 1. 1920 č. 75/1920 Sb., jímž se zatímne upravuje organizace hospodářských škol lidových. Inspektoři těchto škol byli ustaveni vládním nařízením z 16. 10. 1924 č. 214/1924 Sb., kterým se zřizují inspektoři škol hospodářských.

²⁶⁶ Výnos min. z 8. 2. 1946 č. 15 517-IV, č. 28/1943 Věstníku MŠANO, o novém názvu některých zemědělských škol.

²⁶⁷ Výnos min. z 18. 8. 1945 č. A-74 928-IV, č. 66/1945 Věstníku MŠANO.

²⁶⁸ Výnos min. z 12. 6. 1946 č. A-135 959-VII, č. 140/1946 Věstníku MŠO, reorganizace vyšších hospodyňských škol; výnos min. z 12. 6. 1946 č. A-135 960-VII, č. 141/1946 Věstníku MŠO, reorganizace vyšších ovocnických, vinařských a zahradnických škol.

²⁶⁹ Výnos min. z 27. 8. 1948 č. A-173 536-IVa, č. 130/1948 Věstníku MŠO, přeměna učňovských škol zahradnických na základní odborné školy zahradnické.

²⁷⁰ Výnos MŠO z 5. 8. 1948 č. A-167 553-IVa, zápis do nižších rolnických škol; výnos z 12. 8. 1948 č. A-162 411-IVa, učební plán jednoroční rolnické školy (Věstník MŠO č. 126 a 127/1948).

²⁷¹ Výnos MŠO č. A-92 243-IVa z 10. 8. 1948 č. 122/1948 Věstníku MŠO, změna názvu povinných odborných škol zemědělské a hospodyňského směru.

²⁷² Jednoleté mistrovské školy se dělily na pěstitelské, chovatelské, drůbežářské, včelařské, mechanizační, pícninářské a rybářské, zatímco dvouleté školy na mechanizační, zahradnicko-ovocnářské, vinařské, chmelařské, pro pěstování přadných rostlin, pro pěstování teplomilných rostlin.

dřevařského průmyslu.²⁷³ Ve spojitosti s kolektivizací se rovněž v souvislosti s uvedeným vládním usnesením z roku 1952 zřizovaly speciální školy pro soukromé rolníky a nové družstevníky: *družstevní školy práce*, původně dvouleté, od školního roku 1953/1954 tříleté. Jejich úkolem bylo mimo jiné získávat je pro myšlenku kolektivizace vesnice, a zajistit jejich odborné zaškolení. Fungovaly vždy v období vegetačního klidu, účast byla dobrovolná.²⁷⁴ Na rozdíl od závodních škol práce je řídil okresní národní výbor a vydržovaly se na úkor státního rozpočtu. V roce 1954 a 1956 pak v Brně a v Praze vznikly specializované jednoleté školy pro předsedy jednotných zemědělských družstev.²⁷⁵ Během roku 1954 se začal ustavovat nový typ školy, tzv. *zimní školy zemědělské mládeže*, které se zřizovaly v každém okrese především při stávajících zemědělských školách (tj. bez vlastní správy), zejména při mistrovských školách.²⁷⁶ Byly určeny pro mládež, která neměla po absolvování povinné školní docházky zájem o vzdělávání v učňovských školách. Dvouleté školy se zřizovaly při nejméně 15 žácích, učilo se od 15. listopadu do 30. dubna. Tento typ škol skončil v roce 1958.²⁷⁷

V roce 1956 převzalo ministerstvo zemědělství řadu bývalých učilišť pracovních záloh a změnilo je na *učňovské školy zemědělské*. O necelé dva roky na základě zákona o učebním poměru se všechny tyto školy transformovaly do *zemědělských odborných učilišť*.²⁷⁸ Zemědělské mistrovské a účetnické školy většinou zanikly po roce 1960 v souvislosti se zaváděním nových forem studia, poslední pak zanikly s koncem školního roku 1970/71, kdy se změnila opět v dvouleté odborné školy zemědělské a lesnické.²⁷⁹ Jejich úkolem bylo připravovat žáky pro nižší technické funkce, ovšem za podmínky alespoň dvouleté praxe v zemědělství, respektive v lesní výrobě.

Teprve v důsledku nového školského zákona č. 186/1960 Sb. se podařilo překonat organizační zmatek padesátých let, zemědělské školy se zařadily do soustavy ostatních odborných škol a byly přejmenovány na *střední zemědělské/lesnické technické školy*. Jejich další organizační vývoj se od vývoje ostatních odborných škol nelišil (viz kapitola 2.4.7.1. Všeobecné odborné školství).

2.4.7.3. Obchodní školství

Potřeby obchodního školství již od poloviny 19. století pokrývala soukromá obchodní učiliště. Postupně se utvořil systém škol, který odrážel rozdělení obchodních škol podle kategorií obchodu, a to na a) vyšší obchodní školy (trojtřídní), b) nižší obchodní školy (dvouleté) a c) pokračovací školy obchodní, určené pro kupce. Německé obchodní školy měly značný náskok před českými, přičemž hlavními iniciátory byla obchodní grémia. Nejstarším předchůdcem pozdějších obchodních akademií se stala německá nedělní obchodní škola pro učně obchodních živností, založená roku 1850 pražským grémiem obchodníků. O šest let později stejná instituce založila tříletou německojazyčnou vyšší obchodní školu (*Prager Handelsakademie in Prag*) podle vzoru akademie v Lipsku. Měla poskytovat vzdělání zejména synům obchodníků a kupců. Na Moravě měla stejné cíle Německá škola obchodního grémia v Brně (*Deutsche Gremial- Handelsschule in Brünn*), založena roku 1868. První vyšší

²⁷³ Vládní nařízení z 23. 12. 1952 č. 108/1952 Sb., o změně působnosti v oboru škol zemědělských, škol lesnických a vysokých škol zemědělských.

²⁷⁴ Zřizovány na základě výnosu min. zemědělství z 18. 10. 1954 čj. 225 460/54, o organizaci, provozu a řízení družstevních škol práce.

²⁷⁵ Výnos min. zemědělství z 25. 9. 1954 čj. 213 703/54 (Brno); výnos min. zemědělství z 14. 5. 1956 čj. 130 479/56 (Praha).

²⁷⁶ Výnos min. zemědělství z 27. 8. 1954 čj. 176 828/54-228, Věstník MŠ 1954, s. 290-291 (bez poř. č.).

²⁷⁷ Výnos min. zemědělství z 2. 7. 1958 čj. 811-139.667/1958, č. 141/1958 Věstníku ministerstva zemědělství, o zrušení zimních škol zemědělské mládeže.

²⁷⁸ Zákon z 12. 12. 1958 č. 89/1958 Sb., o výchově dorostu k povolání v učebním poměru.

²⁷⁹ Výnos MŠMK z 27. 5. 1969, čj. 19228/69-II/4, č. 11/1969 Věstníku MŠMK, o zřizování odborných škol zemědělských a lesnických.

školou obchodní s českým vyučovacím jazykem se stala Československá obchodní akademie v Praze, založená roku 1872 jako dvoutrídni, později čtyřtrídni. Jako první mimopražská obchodní škola v Čechách vznikla Obchodní akademie v Chrudimi (1882), založená městem. Tyto typy škol spravovala samosprávná kuratoria. Poté došlo k postupnému rozvoji tohoto typu škol, přestože v Rakousku neexistoval zákon, který by obchodní školství upravoval, takže tyto školy vznikaly jen na základě všeobecných paragrafů císařského nařízení z 27. června 1850, č. 309/1850 ř. z., jímžto se vydává prozatímní zákon o vyučování soukromém, který dělil soukromé školy jednak na gymnázia a reálky, jednak na všechny ostatní. Učební plány i organizace těchto škol se tudíž dost lišily a jen některé dostaly právo veřejnosti (Chrudim a dvě školy v Brně). Vydřžovaly je veřejnoprávní korporace, tedy obchodní grémia, okresy, města apod.²⁸⁰ Výraznějším mezníkem ve vývoji obchodních akademií se stal školní rok 1905/06, odkdy bylo prodlouženo tříleté studium na čtyři roky.²⁸¹ V roce 1918 existovalo v českých zemích devět *obchodních akademií* s českým vyučovacím jazykem. Již zákonem č. 292/1920 Sb.²⁸² začal stát postupně postátňovat profesorské sbory obchodních učilišť, aby se školného mohlo užívat k udržování budov. Mnohé dosavadní dvouleté obchodní školy se změnily ve čtyřleté obchodní akademie. Zásadní přelom ve vývoji těchto škol znamenal až zákon č. 73/1922 Sb.²⁸³ Zákon definoval tyto školy jako ústavy zaměřené na výuku kupeckého počtářství, účetnictví a obchodního práva. Podle zmíněné normy mohly být tyto školy postátněny. Mezi veřejné školy zákon počítal čtyřleté obchodní akademie, dvouleté veřejné obchodní školy a samostatné veřejné jednorocní kurzy. V roce 1921 dostaly obchodní akademie provizorní učební osnovu.²⁸⁴ Poté, co byla zákonem č. 461/1919 Sb. z 23. července 1919 zřízena Vysoká škola obchodní, bylo zapotřebí na obchodních akademiích zavést maturitní zkoušky, aby absolventi získali přístup na tuto školu. Zkoušky se zaváděly ještě téhož roku jako nepovinné.²⁸⁵ Děly se do čtyř skupin, z každé si kandidát zvolil jeden předmět: 1. obchodní nauky, 2. němčina, 3. jiný cizí jazyk, 4. volitelné předměty. Zároveň jako nejnižší stupeň obchodního školství existovalo mnoho *dvouletých kupeckých pokračovacích škol*, které mají svůj původ již v poslední čtvrtině 19. století. K jejich velkému rozvoji došlo zejména po vydání nařízení o organizaci pokračovacího školství z roku 1883.²⁸⁶ První učební osnovu z roku 1889, podle níž se učilo pouze šest až osm hodin týdně, nahradila osnova z roku 1910 sice s osmihodinovou výukou týdně, ale již tříletou výukou. Tyto školy se často spojovaly s obchodními akademiemi. Vychovávaly nižší zaměstnance bank, obchodů, sekretářky či praktikanty. Od živnostenské novely z roku 1907 nahrazovalo vysvědčení z této školy výuční list v obchodní živnosti. V roce 1923 se reorganizovaly na dvoutrídni školy obchodní.²⁸⁷ Nakonec se kupecké školy pokračovací od školního roku 1937/38 změnily na

²⁸⁰ Na základě směrnice MŠ č. 13 612/83-210 z 14. 4. 1983 č. 6/1983 Věstníku MŠMK, o maturitních zkouškách v experimentálních třídách.

²⁸¹ Verordnungsbl. 1905, s. 624 (bez ozn.).

²⁸² Zákon z 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství.

²⁸³ Zákon z 15. 2. 1922 č. 73/1922 Sb., kterým se upravuje vyučování obchodním naukám, moderním jazykům, krasopisu, těsnopisu a psaní strojem.

²⁸⁴ Výnos MŠANO č. 34 000 ze 7. 5. 1921 č. 74/1921 Věstníku MŠANO, jímž zavádí se na obchodních akademiích provizorní učební osnova. Nahrazen min. výnosem č. 49 448-III z 5. 5. 1931 č. 47/1932 Věstníku MŠANO, normální učební osnova a výnosem MŠANO č. 38 224 z 2. 5. 1922 č. 83/1922 Věstníku MŠANO, vyučování a pedagogická správa na veřejných učilištích obchodních. Tím také obchodní školy obdržely učební osnovu.

²⁸⁵ Vládní nařízení z 26. 8. 1919 č. 494/1919 Sb., jímž se zavádí fakultativní zkouška dospělosti pro ty absolventy obchodních akademií, kteří chtějí být přijati co řádní posluchači vysoké školy obchodní.

²⁸⁶ Nařízení min. z 24. 2. 1883 č. 3674, č. 16/1883 Věstník vl. ob. šk., všeobecné zásady v příčině zařízení průmyslových pokračovacích škol.

²⁸⁷ Výnos min. veřejných prací č. 345/2-XXIa z 23. 5. 1910, který zároveň vydal učební osnovy kupeckých škol, Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 28, 1910, s. 555-560. Nový výnos o organizaci a

odborné pokračovací školy pro živnosti obchodní. V září 1939 byly pak připojovány k živnostenským pokračovacím školám.

Nacistická okupace postihla i studenty obchodního školství. Na obchodních akademiích se až do roku 1942 sice studium ničím neomezovalo, ale s platností od školního roku 1942/1943 se už nesměly otevírat pobočné třídy, od dalšího školního roku pak abiturientské kurzy a došlo k radikálnímu omezení počtu studujících dívek. V roce 1943 se obchodní akademie s českým vyučovacím jazykem transformovaly podle výnosu z 29. ledna 1943 do *vyšších obchodních škol*, zatímco dosavadní veřejné obchodní školy se změnilly na obchodní školy.²⁸⁸ Od léta 1944 se na všechny studenty nejvyšších ročníků vztahovalo nucené pracovní nasazení, a to ještě před vykonáním maturit. Všechny obchodní školy s výjimkou učňovských dal ministr školství v rámci této fáze totální války na podkladě vládního nařízení č. 177/1944 Sb. uzavřít.²⁸⁹

V průběhu několika poválečných let nedošlo v organizaci akademií s výjimkou drobných změn učebních plánů k závažným změnám. Až po roce 1948 se podoba tohoto typu odborných škol výrazně změnila. Na základě školského zákona č. 95/1948 Sb. a výnosu ministerstva školství²⁹⁰ byly obchodní akademie přejmenovány s platností od školního roku 1949/1950 na *vyšší hospodářské školy*, obchodní (dvouleté) školy při obchodních akademiích se změnilly na *hospodářské školy*. K 31. 12. 1950 byla zrušena i samosprávná kuratoria těchto škol.²⁹¹ Podle nového školského zákona č. 31/1953 Sb., počínaje školním rokem 1953/1954, se název vyšších hospodářských škol opět měnil, a to na hospodářské školy, zatímco bývalé dvouleté obchodní školy byly zcela zrušeny.²⁹² Podle školského zákona č. 186/1960 Sb. se dosavadní hospodářské školy změnilly počínaje školním rokem 1961/1962 ve *střední ekonomické školy*.²⁹³ Docházka zůstávala stále čtyřletá, ale mohly se na nich otvírat i nižší formy odborného studia, obvykle dvouleté až tříleté. Až po roce 1989 byly dosavadní střední ekonomické školy přejmenovány od školního roku 1991/1992 zpět na obchodní akademie.²⁹⁴

2.4.7.4. Pedagogické školství

Počátky pedagogického školství spadají do 18. století, protože podle Všeobecného školního řádu z roku 1774 normální školy v posledních třídách připravovaly studující na výkon učitelského povolání. Od roku 1775 se ve městech zřizovaly kurzy pro přípravu učitelů, tzv. praeparandy: pro učitele triviálních škol trvaly tři měsíce, pro učitele hlavních škol šest měsíců. Učitelem se nemohl stát nikdo bez řádného vysvědčení o odborné zkoušce. Ministerský výnos č. 6111 ze 17. září 1848 zaváděl v souladu s potřebou vzdělaného učitelstva jednoroční vzdělavatelské kurzy při tzv. vzorných školách, které byly podle min. nařízení č. 4829 z 13. července 1849 rozšířeny na dvouleté. První kurz byl otevřen v roce 1849 v Praze. Tyto kurzy připravovaly pro výkon povolání na obecných školách až do šedesátých let 19. století.

správě kupeckých škol pokračovacích vydalo ministerstvo školství pod čj. 24 701-III 17. 4. 1923, Věstník MŠANO č. 66/1923.

²⁸⁸ Výnos min. č. 4459-III z 29. 1. 1943 č. 27/1943 Věstníku MŠANO, o přejmenování veřejných obchodních učilišť s českým vyučovacím jazykem.

²⁸⁹ Vládní nařízení z 22. 8. 1944 č. 177/1944 Sb., o zmocnění ministrů a vedoucího pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu k mimořádným opatřením k provedení totálního válečného nasazení. Vlastní uzavření obchodních škol se uskutečnilo na základě výnosu MŠ č. 69 837/1944-III/1 z 22. 8. 1944 o uzavření obchodních škol. Tento výnos nebyl publikován ve Věstníku MŠANO.

²⁹⁰ Výnos MŠVU č. 143 213-II, z 10. 12. 1949 č. 167/1949 Věstníku MŠVU.

²⁹¹ Výnos MŠVU č. 101 917-II z 23. 12. 1950 č. 9/1951 Věstníku MŠVU, zastavení činnosti kuratorií škol na výběrových školách III. Stupně.

²⁹² Seznam odborných škol s novými názvy viz Věstník MŠO 1953, s. 272-273 (bez poř. č.).

²⁹³ Podrobnosti viz Instrukce MŠK č. 1/1961 Věstníku MŠK, o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona z 3. 1. 1961.

²⁹⁴ Vyhláška ze 7. 8. 1991 č. 354/1991 Sb., o středních školách.

Moderní čtyřleté *učitelské ústavy ku vzdělání učitelů*, veřejné i soukromé, začaly vznikat až na základě zákona č. 62/1869 ř. z., o obecném školství. Paragrafy č. 26–42 a 67–73 se týkaly zřizování právě tohoto typu škol, u kterých se mohly zakládat i tzv. cvičné školy. Organizační statut učitelských ústavů vyšel v roce 1874,²⁹⁵ druhý pak v roce 1886,²⁹⁶ který poté platil pro většinu éry těchto ústavů (s drobnými úpravami). Vyučovalo se náboženství, pedagogika, vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis, matematika s geometrií, přírodopis, přírodopyt, hospodářství, psaní, kreslení, hudba a zpěv, housle, klavír, varhany, tělocvik, němčina a ruční práce, od roku 1891 ještě nauka o hygieně školní a od roku 1914 občanská nauka.

Po vzniku Československé republiky ministerstvo školství názvy ústavů změnilo pro učitele na *ústav učitelský*, v případě ústavů pro učitelky pak na *zemský ústav učitelský*.²⁹⁷ Zároveň byly učitelské ústavy dvěma zákony z roku 1919 postaveny na roveň středním školám a zařazeny do jejich struktury. Od té doby mohli učit na učitelských ústavech pouze učitelé se zkouškou učitelské způsobilosti pro střední školy.²⁹⁸ Během první republiky sílily hlasy po radikální reformě vzdělávání učitelů, zejména ve smyslu jejich povinného vysokoškolského vzdělání, nebo alespoň prodloužení stávajícího čtyřletého studia. K takové reformě nakonec nedošlo, ale od roku 1930 se alespoň zřizovaly jednoleté státní pedagogické akademie pro absolventy středních škol.

Počátkem první republiky se rovněž ustavily dva odborné učitelské ústavy s dvouletým studiem. Jednak to byly *ústavy pro vzdělávání učitelek domácích nauk*, které se zpravidla zřizovaly při ženských učitelských ústavech. Přijímaly se do nich nejméně sedmnáctileté dívky, které absolvovaly měšťanku, nebo nižší střední školu s dvouletou školou odbornou pro ženská povolání.²⁹⁹ Druhý typ představovaly *ústavy pro vzdělávání učitelek škol mateřských*, které vznikly roku 1914 z bývalých kurzů.³⁰⁰ Přijímaly se do nich dívky s obdobným vzděláním již od věku šestnácti let.

Zásadním způsobem se změnilo postavení učitelských ústavů během německé okupace, vyplývající ze snahy Němců co nejvíce ovlivnit podobu výchovy českých dětí. Vládním nařízením č. 320/1941 Sb.³⁰¹ se měnila některá ustanovení o učitelských ústavech. V podstatě šlo o změnu celého systému vzdělávání na těchto školách: s platností od školního roku 1941/1942 se studium prodlužovalo na pět let, byly stanoveny povinné předměty s důrazem na němčinu, tělesnou výchovu a pedagogiku (v německém duchu) a povinnost spojit ústav s internátem.

Učitelské ústavy existovaly až do roku 1948, zákon o jednotné soustavě školství č. 95/1948 Sb. s nimi již nepočítal.³⁰² Zanikly na základě dekretu prezidenta republiky z 27. 10. 1945 č. 132/1945 Sb., o vzdělání učitelstva, podle něhož museli učitelé všech stupňů škol nabýt vzdělání výhradně na vysokých školách. Učitelské ústavy byly většinou přeměněny

²⁹⁵ Nařízení min. č. 7114 z 26. 5. 1874 č. 38/1874 Věstníku vl. ob. šk., organizační statut pro ústavy učitelské.

²⁹⁶ Nařízení min. č. 6031 z 31. 7. 1886 č. 50/1886 Věstníku vl. ob. šk., změněný organizační statut pro ústavy ku vzdělávání učitelů.

²⁹⁷ Nařízení min. č. 18 509 z 23. 5. 1919 č. 66/1919 Věstníku MŠANO.

²⁹⁸ Zákon z 23. 5. 1919 č. 275/1919 Sb., o platech zatímních a suplujících profesorů státních středních škol; Zákon ze 7. 10. 1919 č. 541/1919 Sb., jímž upravují se poměry státních zaměstnanců, jakož i zaměstnanců v podnicích a fondech státem spravovaných.

²⁹⁹ Nařízení min. č. 29 387 z 14. 11. 1919 č. 149/1919 Věstníku MŠANO, organizační statut dvouletého ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk.

³⁰⁰ Nařízení min. č. 6031 z 31. 7. 1886, organizační statut učitelských ústavů (VIII. Vzdělávací kurzy pro učitelky mateřských škol), Verordnungsbl. č. 50/1886; novelizováno nařízením min. č. 3632 z 3. 7. 1914, týkající se vzdělávacích ústavů pro učitelky mateřských škol, Verordnungsbl. č. 32/1914; novelizováno nařízením min. č. 167 279/36-II z 15. 3. 1937 č. 43/1937 Věstníku MŠANO, jímž se vydává organizační statut ústavů pro vzdělávání učitelek mateřských škol.

³⁰¹ Vládní nařízení z 11. 8. 1941 č. 320/1941 Sb., kterým se mění některá ustanovení o učitelských ústavech.

³⁰² Zrušeny výnosem MŠO č. A-49 550/48-III/1. Výnos nebyl publikován ve Věstníku MŠO.

v gymnázia, v Brně se nakrátko staly základem pedagogické fakulty dnešní Masarykovy univerzity.

Nicméně již dva roky po zániku učitelských ústavů byl dosavadní systém vysokoškolské výuky učitelů zcela změněn vládním usnesením z 30. května 1950, jímž se zřizovala *pedagogická gymnázia pro vzdělávání učitelů* prvního stupně (národních škol). Čtyřletá pedagogická gymnázia byla vlastně všeobecně vzdělávacími školami, učební plán se od gymnázií lišil jen zvýšeným počtem hodin věnovaným výtvarné, hudební a tělesné výuce.

Další velkou změnu přinesl školský zákon z roku 1953.³⁰³ Ten zřizoval čtyři typy pedagogických škol. První skupinu tvořily tříleté *pedagogické školy pro vzdělávání učitelek mateřských škol*, druhou skupinu čtyřleté *pedagogické školy pro vzdělání učitelů národních škol* (pro školy I. a II. stupně). Do těchto dvou skupin pedagogických škol mohli být přijati absolventi osmiletých škol nebo osmého ročníku jedenáctiletých středních škol. Do třetí skupiny náležely dvouleté *vyšší pedagogické školy* pro vzdělání učitelů šestého až osmého ročníku středních škol. V poslední skupině zůstávaly vysoké školy pedagogické pro vzdělání učitelů devátého až jedenáctého ročníku jedenáctiletých středních škol, učitelů pedagogických škol a odborných škol. Do škol třetí a čtvrté skupiny mohli přecházet absolventi jedenáctiletých škol, pedagogických škol a odborných škol. Stávající pedagogická gymnázia pro vzdělání učitelek mateřských škol se přeměnila na *pedagogické školy* pro vzdělání učitelek mateřských škol. Dosavadní pedagogická gymnázia pro vzdělání učitelů národních škol a výchovné větve vyšších sociálních škol se změnila na pedagogické školy pro vzdělání učitelů národních škol. Z dosavadních pedagogických fakult se staly vyšší pedagogické školy nebo vysoké školy pedagogické.³⁰⁴ Tento experiment podle sovětského vzoru se neosvědčil, a tak vláda vydala roku 1959 nařízení,³⁰⁵ jímž se zřizovalo dvacet pedagogických institutů, vysokých škol pro vzdělávání učitelů škol 1. a 2. stupně. Šlo tedy o návrat k vysokoškolské výchově učitelů základních škol. V roce 1964 byly pedagogické instituty zrušeny a byly obnoveny pedagogické fakulty.³⁰⁶ Pedagogické školy, od roku 1976 střední pedagogické školy,³⁰⁷ se od počátku šedesátých let věnovaly v důsledku vzniku pedagogických institutů již jen výchově učitelek pro mateřské školy a vychovatelů ve školních a mimoškolních zařízeních. Poslední ročník absolventů učitelského studia pro národní školy totiž na pedagogických školách maturoval v roce 1961.

2.4.7.5. Sociální, zdravotnické a ženské školství

Školy sociální péče patří mezi vůbec nemladší typy vzdělávacích ústavů, vznikly teprve ve 20. století. První dvouletá *vyšší škola sociální péče* u nás vznikla zásluhou Alice Masarykové od školního roku 1918/1919 v Praze. Tento typ školy se ustavil jako dvouletý vzdělávací ústav, do něhož se přijímaly absolventky středních škol, nejméně dvacetileté, jen výjimečně mladší. Studium trvalo obvykle dva a půl roku a přibližně polovina předmětů byla zaměřena na zdravotnictví, polovina na sociální péči. Studium se ukončovalo udělením diplomu. Šlo o jedinou vyšší školu tohoto typu v meziválečném Československu. Od roku 1936 se

³⁰³ Zákon z 24. 4. 1953 č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů.

³⁰⁴ Vládní nařízení ze 7. 5. 1953 č. 32/1953 Sb., o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona.

³⁰⁵ Vládní nařízení z 31. 7. 1959 č. 57/1959 Sb., o pedagogických institutech. Bylo zrušeno vládním nařízením z 30. 8. 1962 č. 87/1962 Sb., o pedagogických institutech. Pedagogické instituty podle tohoto vládního nařízení zůstaly vysokými školami pro vzdělávání učitelů škol 1. a 2. stupně.

³⁰⁶ Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění z 12. 8. 1964 č. 166/1964 Sb., o pedagogických fakultách; platné bylo do 30. 6. 1992. Podle § 6 tohoto zákonného opatření byly pedagogické instituty v Karlových Varech, v Liberci, v Pardubicích, v Jihlavě, v Gottwaldově, v Martině a v Košicích počínaje školním rokem 1964/1965 zrušeny. Ostatních dvanáct pedagogických institutů bylo přeměněno na pedagogické fakulty.

³⁰⁷ Směrnice min. školství a min. zdravotnictví čj. 32 474/75-210 z 31. 12. 1975 č. 1/1976 Věstníku MŠ, o organizaci škol poskytujících střední a vyšší vzdělání.

transformovala do Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče, která se na rozdíl od své předchůdkyně a podle amerického vzoru příliš zaměřovala na zdravotnické předměty na úkor sociální péče. Při několika školách pro ženská povolání pak vznikaly další dvouleté *nižší školy sociální* (Brno, Hořice v Podkrkonoší, Vysoké Mýto), které přijímaly nejméně osmnáctileté dívky z měšťanky, střední školy či školy pro ženská povolání. Studium na nich se ukončovalo maturitou. Absolventky obou úrovní škol se uplatňovaly buď v ozdravovnách, jeslích, sirotčincích, chudobincích a jiných sociálních ústavech, nebo jako úřednice. V poválečné éře do roku 1948 bylo sociální školství přebudováno a doplněno o dvě vysoké školy: Vysokou školu politickou a sociální v Praze (1945) a Vysokou školu sociální v Brně (1947). Kromě stávající Masarykovy školy zdravotní a sociální péče pak vzniklo ještě dalších deset středních odborných škol sociálně-zdravotních, které se ukončovaly maturitou. Tato struktura vzala za své po roce 1948, kdy byly zrušeny vysoké školy pro obor sociální péče v Praze a Brně.³⁰⁸ Sociální péče byla v době počátků budování socialismu považována, na základě naprosto chybného předpokladu, že s odstraněním nezaměstnanosti zmizí všechny sociální problémy, za zbytečnou.

Zdravotnické školství má svůj původ v 19. století. První *ošetřovatelská škola* na našem území vznikla již v roce 1874 v Praze jako první ústav tohoto druhu v monarchii (po sedmi letech však zanikla). Počty absolventek byly poměrně nízké, protože o nemocné nejčastěji pečovaly ženy bez kvalifikace nebo řádové sestry. Teprve v roce 1914 vydalo ministerstvo vnitra nařízení o ošetřovatelkách nemocných.³⁰⁹ Následně začaly vznikat další dvouleté ošetřovatelské školy, které schvalovalo ministerstvo vnitra; nejstarší byla Česká státní ošetřovatelská škola v Praze (1916). Přijímaly pouze bezúhonné, tělesně i duševně způsobilé, svobodné a bezdětné žáčky starší 18 let, za určitých podmínek mohli být přijati ke studiu i muži. Škola vždy musela být spojena s nemocnicí, kde se zajišťoval odborný výcvik. V prvním ročníku se výuka zaměřovala na teorii, v druhém na praxi. Studium se zakončovalo diplomovou zkouškou složenou z teoretické i praktické části. Absolventky se pak často uplatnily ve vojenských nemocnicích během první světové války.

Během první republiky vzniklo na čtyřicet církevních a civilních ošetřovatelských škol. Už od roku 1927 stát požadoval, aby všechny civilní ošetřovatelky měly diplomovou zkoušku na ošetřovatelské škole.³¹⁰ Nařízení se tudíž nevztahovalo na církevní řádové sestry. Po druhé světové válce se již vyžadovalo, aby každá ošetřovatelka, včetně řádových sester, měla diplomovou zkoušku z oboru. V roce 1947 vyšel zákon, podle něž bylo možné na ošetřovatelských školách diplom dodatečně získat nejpozději do pěti let.³¹¹

Církevní zdravotnické školy v roce 1948 zanikly, civilní se o rok později proměnily na *sociálně zdravotní školy*.³¹² Dvouleté studium u nižších škol se prodloužilo na čtyřleté.

Podobně rychlé změny čekaly vyšší sociálně zdravotní školy, které od školního roku 1950/1951 upravily název na *vyšší zdravotní školy*, od září 1953 na *vyšší zdravotnické školy* a od září 1954 na *zdravotnické školy*. Od roku 1951 ministerstvo školství pro nedostatek sester dokonce zkrátilo výuku ze čtyř let na tři roky. Až v roce 1955 byla výuka budoucích sester prodloužena opět na čtyři roky.³¹³ K zásadní změně došlo i ve správě těchto škol, protože na

³⁰⁸ Zákonem z 14. 10. 1949 č. 227/1949 Sb., o zřízení vysoké školy politických a hospodářských věd v Praze.

³⁰⁹ Nařízení ministerstva vnitra z 25. 6. 1914 č. 139/1914 ř. z., o ošetřování nemocných z povolání provozovaném.

³¹⁰ Vládní nařízení ze 17. 3. 1927 č. 22/1927 Sb., o úpravě služebních a platových poměrů světských ošetřovatelů v civilních státních ústavech léčebných a humanitních a ve všeobecné nemocnici v Praze.

³¹¹ Zákon z 14. 5. 1947 č. 94/1947 Sb., o mimořádných ošetřovatelských diplomových zkouškách a o doplňovacím výcviku ošetřovatelského personálu.

³¹² Výnos min. z 10. 12. 1949 č. 143 213-II, č. 167/1949 Věstníku MŠVU, změna názvů odborných škol.

³¹³ Instrukce min. zdravotnictví z 1. 8. 1955 čj. ŠK-6212.27.7.1955, úprava délky studia na zdravotnických školách na čtyřleté, Věstník MŠ 1955, s. 212 (bez poř. č.).

základě vládního nařízení se k 1. červenci 1953 převáděly pod ministerstvo zdravotnictví.³¹⁴ Podle již zmíněného školského zákona č. 186/1960 Sb. došlo konečně ke sjednocení do jednotné soustavy škol a školy získaly název *střední zdravotnické*. Další vývoj tohoto typu škol se neodlišoval od vývoje ostatních středních odborných škol. K zásadní změně došlo až v letech 2004–2017, kdy obor zdravotní sestra musely zájemkyně studovat na vyšších odborných školách nebo vysokých školách.³¹⁵ Střední zdravotnické školy v tomto období vychovávaly pouze tzv. zdravotní asistentky, které vykonávaly činnost pod dozorem diplomované zdravotní sestry. Rovněž farmaceutický obor byl na středních zdravotnických školách zrušen bez náhrady. Studium se stále uzavírá maturitní zkouškou.

Snahy o organizované *vzdělávání žen* sahají do druhé poloviny 18. století. Od roku 1775 měly být při některých hlavních školách zakládány přidružené dívčí školy se zaměřením na základní vzdělávání a ruční práce. Během první poloviny 19. století vznikly soukromé školy zaměřené na vaření, šití a domácí práce vůbec: Domácí škola Magdaleny Dobromily Rettigové v Litomyšli, První vychovávací ústav pro dívky v Praze Bohuslavy Rajske, Ženská industriální škola na Velké Pekařské ulici v Brně, založená německým Brněnským dobročinným mužským spolkem v únoru 1819, nebo Dobročinný ženský spolek Dobromila v Moravské Ostravě. Nicméně tyto snahy zůstávaly ojedinělé, jednalo se vždy o iniciativu spolku nebo soukromníka, i když mnohé z nich podporovala země i stát. Standardem pro vznik vyššího ženského školství se stala Vyšší škola dívčí v Praze (1863) založená pražskou obcí, ovšem nejstarší vyšší dívčí škola v Čechách měla ještě starší původ – vznikla v roce 1861 v Písku, i když jako soukromá. Navštěvovaly ji dívky po absolvování pěti tříd obecné školy. Zpočátku tříletá, později až šestiletá vyšší škola dívčí měla celkově nižší počet hodin než chlapecká měšťanská škola a byla zřetelně orientována na industriální vyučování a sociální výuku (vaření, šití, vyšívání, domácí hospodářství, zdravotní péče o dítě). Od konce 19. století však dívky začaly dávat namísto vyšších dívčích škol přednost spíše lyceím a gymnáziím s maturitou, které jim dávaly vyšší šance ke vzdělání. Na Moravě již od roku 1851 působila v Brně soukromá církevní Vyšší dívčí škola sester ursulinek v klášteře sv. Josefa s přístupem veřejnosti a finanční podporou města Brna. Pro Moravu měla značný význam česká Ženská vzdělávací jednota Vesna, která od roku 1886 byla pro Brno a Moravu majoritní zakladatelkou a provozovatelkou tohoto typu škol pro české žákyně a studentky. Vesniny školy byly založeny samostatně, nenavazovaly tedy na pokračovací kurzy měšťanských škol. Nižší stupeň ženských škol většinou vznikl z pokračovacích kurzů při měšťanských školách, které povolila novela školského zákona v roce 1883.³¹⁶ Kořeny tohoto typu škol však můžeme spatřovat v řemeslné a obchodní škole Ženského výrobního spolku v Praze (zal. 1871).³¹⁷ Tuto skupinu většinou reprezentovaly tzv. *průmyslové dívčí školy* určené rovněž pro absolventky obecné školy, ale výuka trvala obvykle jeden až dva roky. S průmyslem v klasickém slova smyslu neměly nic společného, vyučovaly se na nich specifické obchodní nauky, řemesla či umělecká řemesla jako krejčovství, účetnictví, kaligrafie, kreslení, malba na sklo a porcelán, knihařství, slaměnkářství, oděvní tvorba či péče o domácnost. Pro Moravu měla značný význam česká Ženská vzdělávací jednota Vesna, která od roku 1886 byla pro Brno a Moravu majoritní zakladatelkou a provozovatelkou tohoto typu škol pro české žákyně a studentky. Vesniny školy byly zakládány samostatně, nenavazovaly tedy na pokračovací kurzy měšťanských škol.

³¹⁴ Vládní nařízení z 26. 9. 1953 č. 80/1953 Sb., o změně působnosti ve věcech zdravotnických škol. Pod správu ministerstva školství se tyto školy vrátily v důsledku školského zákona č. 186/1960 Sb.

³¹⁵ Zákon ze 4. 2. 2004 č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských povolání a jeho aktualizace zákonem č. 201/2017 Sb.

³¹⁶ Zákon z 2. 5. 1883 č. 53/1883 ř. z., kterým se mění ustanovení zákona z 14. 5. 1869.

³¹⁷ Škola byla určena předně pro dívky ve věku 14–15 let a zaměřovala se na tzv. průmyslové vychování. Bahenská, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 107.

V roce 1906 pro tyto odborné dívčí školy rakouský stát jmenoval inspekční komisařky, ale teprve roku 1908 vydalo ministerstvo veřejných prací vůbec první organizační a učební osnovu.³¹⁸ Podle ní se odborné dívčí školy dělily na dvě skupiny: 1) *školy průmyslové* a 2) *školy kuchařské nebo hospodyňské* (nezemědělské). Do první skupiny náležely dvouletá ženská škola průmyslová s odděleními šití prádla, šití šatů a vyšívání, dále živnostenská pracovna či ateliér s týmiž odděleními a konečně speciální večerní kurzy. Přijímaly se do nich nejméně čtrnáctileté dívky. V roce 1912 některé školy dostaly právo konat mistrovské zkoušky pro živnost oděvnickou. Hospodyňské školy je třeba správně odlišit od hospodyňských škol (zemědělských) pod dozorem ministerstva orby, respektive zemědělství (viz kapitola 2.4.7.2. Zemědělské a lesnické školství). Tento typ hospodyňských škol, obvykle pěti- nebo desetiměsíčních, se zaměřoval na dívky ve městech a na vedení měšťanské domácnosti. Mohly jej absolvovat dívky od 14. roku a učily se mimo jiné vaření, vedení domácnosti, jednoduchému účetnictví, potravinářství a výživě či vedení domácích prací.

Po schválení nového živnostenského zákona a vzniku ministerstva veřejných prací se zvýšila podpora výuky pro ženy i ze strany státu. Ve Vídni se původní Centrální kurz krajčářství roku 1908 změnil v Ústav pro domácí práci žen (Anstalt für Frauenhausindustrie), který měl zejména v českých zemích mnoho filiálek zajišťujících nejrůznější textilní kurzy.³¹⁹ Podstatné pro emancipaci ale bylo, že od školního roku 1910/1911 mohly dívky studovat na všech státních vyučovacích ústavech a pokračovacích školách.³²⁰

Po vzniku republiky nastal velký rozvoj tohoto typu škol, zejména po přijetí zvláštního zákona z roku 1922.³²¹ Téhož roku byla zavedena povinnost učednic navštěvovat živnostenskou pokračovací školu.³²² Vznikla tak celá soustava odborných škol pro ženská povolání. První skupinu reprezentovaly *dvouleté ženské odborné školy* (průprava pro speciální školy), *speciální školy*³²³ a *odborná škola modistická*. Druhou skupinu tvořily tzv. *rodinné školy*, které vznikly reorganizací z bývalých dívčích škol průmyslových: jednoroční rodinná škola, pěti až šestiměsíční škola pro vedení domácnosti, pětíměsíční škola kuchařská, škola pro pěstounky (opatrovnice kojenců a batolat v ústavech).³²⁴ K těmto školám pak mohly být připojeny nejrůznější příbuzné kurzy. Soubor těchto škol doplnily v roce 1937 ještě jednoroční *vyšší ženské odborné školy*, které se zřizovaly při dvouletých odborných školách pro ženská povolání nebo jednoročních rodinných školách za účelem prohloubení znalostí absolventek.³²⁵

Krátce po roce 1948 došlo k likvidaci, respektive přeměně odborných škol pro ženská povolání následujícím způsobem: pokud měly statut vyšší odborné školy, transformovaly se

³¹⁸ Výnos min. veřejných prací z 8. září 1908, čj. 41-XXI, o organizaci a učebním plánu pro školy pro ženská povolání a pro školy kuchařské a hospodyňské, Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich, Bd. 27, 1909, s. 55.

³¹⁹ Výnos min. veřejných prací z 6. 6. 1908, čj. 13175, Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 26, 1908.

³²⁰ Výnos min. veřejných prací z 28. 1. 1910, čj. 1670-XXIc, Zentralblatt für das gewerbliche Unterrichtswesen in Österreich 28, 1910.

³²¹ Zákon ze 17. 2. 1922 č. 75/1922 Sb., upravující organizaci odborných škol pro ženská povolání a právní poměry učitelstva těchto škol v republice Československé. Novelizován 20. 12. 1923 ve Věstníku MŠANO pod č. 252/1923 a opět 17. 2. 1934 pod čj. 141 800 (vyšel jako samostatná publikace).

³²² Výnos min. ze 14. 3. 1922 č. 4853, č. 78/1922 Věstníku MŠANO, povinnost učednic navštěvovati ŽŠP.

³²³ Živnostenská pracovna pro šití prádla a pro šití šatů, školy pro vychovatelky v rodinách i v ústavech, školy pro sociální službu, speciální škola hospodyňského typu, škola pro vzdělávání ústavních správkyn a vyšší škola pro vzdělávání dietních pracovnic.

³²⁴ Organizační statuty rodinných a živnostenských škol viz Věstník MŠANO č. 61/1920.

³²⁵ Výnos min. z 22. 6. 1937 č. 5090-III, č. 70/1937 Věstníku MŠANO, jímž se zřizují jednoroční vyšší ženské odborné školy.

koncem roku 1949 na vyšší *sociálně zdravotní školy* nebo vyšší *školy výživy*.³²⁶ Studijní zaměření se připojovalo k názvu školy.³²⁷ Po politicky vynuceném odchodu řeholních ošetřovatelek se komunistický režim snažil touto konverzí bývalých škol pro ženská povolání zajistit chybějící civilní sestry v nemocnicích.

Od září 1991 došlo k obnovení rodinných škol, čímž se tradice škol pro ženská povolání vrátila zpět do systému českého školství. Otvírala se jako klasická čtyřletá s maturitou, ale též jako učební obor dvouletý nebo tříletý. Tato obnova však neměla dlouhého trvání, protože v roce 1997 se tento obor na státních školách přestal vyučovat.³²⁸ Rodinná škola od té doby může existovat pouze jako škola soukromá.

2.4.8. Školy pro hendikepované (speciální školství)

Péče a vzdělání méně nadaných či hendikepovaných dětí má svůj původ rovněž v 19. století a české země patří mezi jeho průkopníky. První zařízení pro děti s mentálním postižením v českých zemích vzniklo v Praze roku 1896 – pomocná třída při obecné škole v Jakubské ulici, v té době jedna ze šesti pomocných tříd na světě. Pomocné třídy se zřizovaly podle § 6 řádu školního z roku 1905³²⁹, a to s povolením příslušné zemské školní rady. Ani podrobný ministerský pokyn ke zřizování pomocných tříd z roku 1907³³⁰ však neřešil problematiku povinné docházky, úhrady nákladů a didaktiky. Komplexně tuto problematiku obsáhl poprvé teprve pokyn z roku 1928³³¹, který položil organizační základy československého speciálního školství, v dobové terminologii *školy pro děti úchylné*. Podle něj bylo možné zakládat mateřské školy, *pomocné školy* (pro děti málo nadané, s vyloučením těžkých diagnóz a epilepsie), školy pro děti jinak postižené³³², dále *pokračovací školy pomocné*, příp. s jiným postižením. Účelem pomocných tříd nebylo připravit děti k návratu do normálních škol. Vyučování se dalo ve skupinách nikoli podle věku, ale podle schopností. Výuka se členila do tří stupňů podle obtížnosti, maximálně se respektovala individuálnost dítěte.

Vedle tohoto přispěl k rozvoji speciálního školství samostatný zákon z roku 1929.³³³ Ten mimo jiné omezil počet postižených dětí v jedné třídě na 20. Zároveň zavedl povinnou školní docházku pro děti s nedostatkem duševních schopností lehčího rázu. O zařazení dítěte do pomocné školy rozhodovala komise, jejímž členem byl také lékař a zřizoval jí obvykle pro každou školu zvlášť okresní/městský školní výbor.³³⁴ Podle zákona mohly vznikat rovněž pomocné školy okresní a zemské a také soukromé. Podle statistik je patrné, že ke vzdělání se dostala během meziválečného období asi jen jedna třetina mentálně postižených dětí. Podrobný školní a vyučovací řád získaly pomocné školy v roce 1937.³³⁵

Během první republiky kromě pomocných škol vzniklo jen velmi málo škol či tříd pro děti postižené jinak než lehčí mentální retardací. Školy pro nevidomé jsou spojené s ústavy slepců,

³²⁶ Následně se školy výživy od školního roku 1953/54 přejmenovaly na školy potravinářské chemie a znovu hned příští rok na školy pro společné stravování se zpětnou platností od začátku školního roku 1953/54.

³²⁷ Výnos min. z 10. 12. 1949 č. 143 213-II, č. 167/1949 Věstníku MŠVU, změna názvů odborných škol.

³²⁸ Rozhodnutí min. školství z 5. 2. 1997 čj. 12 655/97-7, o opatřeních souvisejících s útlumem studijního oboru Rodinná škola ve státních školách, Věstník MŠMT 1997, sešit 3, s. 2.

³²⁹ Zákon z 29. 9. 1905 č. 159/1905 ř. z. definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské.

³³⁰ Výnos min. ze 7. 5. 1907 čj. 34 481/1907, č. 32/1907 Verordnungsbl., týkající se péče o vyučování a výchovu nechápavých dětí.

³³¹ Výnos min. z 6. 9. 1928 čj. 111 126-I, č. 92/1928 Věstníku MŠANO, kterým se zavádějí na dobu tří let učebné osnovy a výchovné směrnice pro školy dětí úchylných.

³³² V názvu školy se vždy muselo objevit konkrétní postižení, např. škola pro nevidomé, hluchoněmé, mravně ohrožené a mravně vadné, tělesně vadné, krátkozraké, nedoslýchavé apod.)

³³³ Zákon z 24. 5. 1929, č. 86/1929, o pomocných školách (třídách).

³³⁴ Výnos min. z 2. 5. 1930 č. 58 464-I, č. 39/1930 Věstníku MŠANO, o zřizování a úřadování odborných komisí pro vřadění dětí do pomocných škol (tříd).

³³⁵ Výnos min. z 30. 7. 1937, čj. 105 513-I, č. 88/1937 Věstníku MŠANO, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné, (hlava III).

přičemž existovaly i dvě mateřské školy pro nevidomé děti (obě v Praze). Výuka na nich byla zaměřena především na hudbu a čtení bodovým Braillovým písmem. Školy pro hluchoněmé existovaly během první republiky v několika městech, ale přibližně polovina takto postižených zůstávala bez vzdělání. Třídy pro slabozraké a třídy pro nedoslýchavé založilo v meziválečném období pouze město Brno. Podobně vznikaly již v době monarchie při tzv. polepšovnicích (po roce 1918 vychovatelnách) pro mravně narušenou a zpuštěnou mládež vlastní školy. Vlastní čtyřtřídní školu měl i tzv. Jedličkův ústav v Praze založený v roce 1913 pro tělesně postižené děti.

V poválečném období se speciálním školám věnoval zákon z roku 1948 o jednotné škole, ale jen velmi obecně. Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči měly plnit vzdělávací a výchovné úkoly podle tohoto zákona zvláštními pedagogickými prostředky, přiměřeně sníženým schopnostem dětí.³³⁶ Již během padesátých let 20. století docházelo k hromadnému vřazování romských dětí (tzv. cikánského původu) do zvláštních škol, přestože měly všechny předpoklady pro návštěvu běžné školy, nebo dětí s opakovanými kázeňskými přestupky. I přes jasný pokyn z roku 1958³³⁷ se tento trend příliš nezměnil až do konce trvání komunistického režimu.

Přelomem v organizaci vzdělávání hendikepovaných dětí se stal rok 1961. V souvislosti se školskou reformou vznikl nový systém vzdělávání dětí vyžadujících zvláštní péči. O zařazení dítěte rozhodoval odbor školství okresního národního výboru na základě doporučení odborné komise, tedy jako v době před válkou. Děti s vadným duševním (rozumovým) vývojem se zařazovaly buď do zvláštní školy, nebo do pomocné školy. *Zvláštní škola* měla devět ročníků a nevyučovala se na ní ruština. *Pomocná škola* se transformovala do přechodného zařízení, kam byly děti umísťovány pouze na omezenou dobu, nejvýše na dva roky a do 9. roku dítěte. Během této omezené doby mělo být zjištěno, zda bude dítě zařazeno do zvláštní školy. Pomocné školy byly samostatnými internátními školami, počet dětí ve třídě se omezoval pouze na dvanáct a dělily se na oddělení nižší, střední a vyšší, podle schopností dítěte. Dále se zřizovaly základní devítileté školy pro děti nedoslýchavé, se zbytky sluchu, pro neslyšící, s vadami řeči, pro nemluvící, s vadami zraku, pro slabozraké, pro nevidomé, pro tělesně vadné děti, pro děti s kombinovanými vadami. Mimo to se také mohly zakládat školy při nemocnicích, ozdravovnách, léčebných ústavech a dětských domovech.³³⁸ V neposlední řadě se dosavadní třídy pro děti s kombinovanými vadami musely k 1. září 1961 přeměnit na samostatné školy. Od stejného data se na některých speciálních školách zaváděla logopedická péče.³³⁹

Již před polovinou 20. století se začaly výjimečně objevovat také školy pro učňovskou výchovu hendikepovaných.³⁴⁰ Klíčovou představbu pomocného učňovského školství však přinesl až školský zákon č. 186/1960 Sb. Začaly vznikat *střední odborné a odborné školy pro mládež se smyslovými vadami*,³⁴¹ v roce 1963 se počítalo také se středními všeobecně vzdělávacími školami pro mládež se smyslovými vadami (tříletými), učňovskými školami pro mládež se smyslovými vadami (dvouletými i tříletými) i zvláštními učňovskými školami (pro mládež s duševními vadami, rovněž dvouletými a tříletými). Stejně jako na zvláštních školách

³³⁶ Zákon z 21. 4. 1948 č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství.

³³⁷ Výnos min. z 30. 9. 1958 čj. 38 416/58-I/3, č. 71/1958 Věstníku MŠK, směrnice o výchově a vyučování cikánských dětí, (článek IV).

³³⁸ Instrukce z 15. 5. 1961 čj. 13 833/61-I/3, č. 46/1961 Věstníku MŠK, pojetí škol pro mládež školního věku vyžadující zvláštní péči a učební plány těchto škol.

³³⁹ Instrukce z 30. 5. 1961 čj. 23 922/61-I/3, č. 52/1961 Věstníku MŠK, změna organizace vyučování na školách pro mládež vyžadující zvláštní péči ve školním roce 1961/62.

³⁴⁰ Např. *Pomocná škola učňovská v Praze na Žižkově* (1943).

³⁴¹ Šlo o tříletou střední hudební školu internátní pro mládež s vadami zraku a dvouletou odbornou školu ladičskou internátní pro mládež s vadami zraku. Instrukce min. z 28. 8. 1961 čj. 38 263/61-I/3, oznámení o schválení koncepce střední hudební školy s vadami zraku, Věstník MŠK 1961, s. 339.

se zde nevyučovalo ruskému jazyku a teoretická výuka byla přiměřeně zjednodušena. Poslední typ reprezentovaly učňovské školy pro mládež s tělesnými vadami.³⁴² Studium bylo většinou internátní. Od roku 1970 se mohla zřizovat odborná učiliště při domovech mládeže s ochrannou výchovou, kde se vzdělávala obtížně vychovatelná mládež.³⁴³ Síť speciálních škol se od šedesátých let začala pomalu rozrůstat a od roku 1974 bylo možné zakládat i *zvláštní mateřské školy* pro děti s vadným duševním vývojem.³⁴⁴ Od září 1976 z bývalé pražské Odborné hudební školy pro slepé (při Deylově ústavu) vznikla dokonce pětiletá konzervatoř pro mládež s vadami zraku a odborná ladičská škola pro mládež s vadami zraku. V dalším dvouletém studiu pak poskytovala vyšší odborné vzdělání v oboru hudby.³⁴⁵ O dva roky později se prodloužila výuka speciálních středních škol obvykle o jeden rok.³⁴⁶

K podstatné změně v systému speciálního školství došlo v souvislosti s novým školským zákonem v roce 1984. Pomocná škola na rozdíl od minulé etapy vývoje začala vychovávat obtížně vzdělatelné žáky s takovými nedostatky rozumového vývoje, pro které se nemohli vzdělávat ani ve zvláštní škole, byli však schopni osvojit si alespoň některé prvky vzdělání (sebeobsluha, osobní hygiena, rozvíjení přiměřených poznatků a pracovních dovedností s předměty denní potřeby). Pomocnou školu navštěvovali žáci v rámci povinné školní docházky. Druhou změnu představovala úprava vzdělávací náplně u zvláštních škol, kde od čtvrtého ročníku byli žáci vyučováni podle osnov:

- a) pro vyspělejší žáky s perspektivou přechodu na zvláštní odborné učiliště; nebo,
- b) jejichž pracovní uplatnění mělo být směřováno do oblastí pomocného charakteru (s desetiletou školní docházkou).³⁴⁷

Po společenských změnách v roce 1989 se začal měnit i systém vzdělání pro hendikepované žáky. Postupně se vzdělání osob s mentální retardací začalo chápat jako celoživotní proces, schopný poskytnout individuální péči a vzdělání v různých údobích života. Základem změny se stala vyhláška z roku 1991.³⁴⁸ Mateřské školy pro různě hendikepované děti podle ní získaly společný název *speciální mateřská škola*, místo zvláštní učiliště se směl používat jen název odborné učiliště, ale pro mentálně retardované děti zůstala stále zvláštní základní škola. Vyhláška rovněž omezila počet postižených dětí ve třídách podle věku i charakteru postižení (v prvních třídách zvláštní školy mohlo být např. jen osm žáků). Dále také začala vznikat speciální pedagogická centra, jež se oddělila od dosavadních pedagogicko-psychologických poraden. Centra zabezpečují speciálně pedagogickou a psychologickou péči dětem a žákům se zdravotním postižením a poskytují jim odbornou pomoc v procesu integrace do společnosti ve spolupráci s rodinou a školou.

Přes veškeré snahy se do zvláštních škol dostávaly nejenom děti s mentální retardací, ale také děti vývojově nezralé, kteří do tohoto typu školy nepatřili. I to byl jeden z důvodů, proč se počátkem 21. století přistoupilo k postupné integraci do běžných škol. Vládní výbor pro zdravotně postižené občany již roku 1993 předložil Národní plán opatření pro snížení

³⁴² Směrnice min. z 13. 5. 1963 čj. 18 800/63-II/5, č. 53/1963 Věstníku MŠK, pojetí škol II. cyklu pro mládež vyžadující zvláštní péči.

³⁴³ Vyhláška z 28. 7. 1970 č. 87/1970 Sb., o učebních oborech a o organizaci výchovy učňů.

³⁴⁴ Směrnice min. z 29. 12. 1974 č. 1/1975 Věstníku MŠMK, o organizaci škol a výchovných zařízení vyžadující zvláštní péči a o zařazování dětí a mládeže do těchto zařízení.

³⁴⁵ Směrnice z 2.8.1976 čj. 21 000/76-201, č. 12 a 13/1976 Věstníku MŠMK, organizaci a studiu na konzervatoři pro mládež s vadami zraku a čj. 21 201/76-201, o studiu na ladičské škole pro mládež s vadami zraku.

³⁴⁶ Doba studia potřebná k získání středního vzdělání nebo úplného středního vzdělání se na ekonomické škole pro zrakově postiženou mládež prodlužuje na tři roky, na střední ekonomické škole pro zrakově postiženou mládež na pět let, na odborné ladičské škole pro zrakově postiženou mládež na čtyři roky, na konzervatoři pro zrakově postiženou mládež na pět let. Pro žáky zařazené do přípravné třídy konzervatoře pro zrakově postiženou mládež se studium prodlužovalo na šest let. Vyhláška z 30. 8. 1978 č. 95/1978 Sb., o školách pro mládež vyžadující zvláštní péči.

³⁴⁷ Vyhláška min. školství z 24. 7. 1986 č. 49/1986 Sb., o školách pro mládež vyžadující zvláštní péči.

³⁴⁸ Vyhláška min. školství z 13. 9. 1991 č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

negativních důsledků zdravotního postižení. Realizace však trvala poměrně dlouho, a to na základě pokusného ověřování integrace žáků s mentálním postižením do základních škol od 1. září 1998.

V roce 1995³⁴⁹ vznikl zcela nový typ školy: *praktická škola*, která připravuje žáky pro výkon jednoduchých činností po dobu jednoho až tří let. Do praktické školy s tříletou přípravou se přednostně přijímali žáci, kteří úspěšně ukončili zvláštní školu, a dále žáci, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku zvláštní školy, případně základní školy. Tříletá praktická škola se ukončovala vykonáním závěrečné zkoušky, v případě kratší výuky pak vydáním závěrečného vysvědčení. Po školské reformě z roku 2004 existují již jen praktické školy dvouleté a jednoleté. Vzdělávají žáky s více vadami, a žáky se specifickými vzdělávacími potřebami plynoucími ze snížené úrovně rozumových schopností, a to absolventy nižších ročníků základní školy praktické, absolventy základní školy pomocné a neúspěšné žáky základních škol, či neúspěšné žáky odborných učilišť.

Od září 1997 se název základních škol pro tělesně postižené rozšířil o termín *speciální*.³⁵⁰ Pro další vývoj bylo podstatné, že od stejného data bylo možné provádět integraci postižených do běžných mateřských škol i tzv. obrácenou integraci, umožňující pobyt zdravých dětí ve speciálních zařízeních předškolní péče. Téměř všechny speciální školy převzaly od státu do své správy nově zřízené kraje od 1. ledna 2001. Po tomto datu se, podobně jako u odborných škol, projevila tendence krajů k jejich slučování v rámci finančních úspor.

Reforma speciálního školství pokračovala školským zákonem č. 561/2004 Sb., podle něhož se rušily dosavadní názvy zvláštní škola, respektive pomocná škola; tyto školy se označovaly jen jako základní škola, respektive základní speciální. Prohlášení³⁵¹ pak zavedla ještě další typ školy: *základní školu praktickou*, která je určena pro děti s lehčím mentálním postižením, zatímco *základní škola speciální* je školou pro žáky s těžším mentálním postižením. Zákon postuloval rovný přístup každého občana ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace, tedy i na základě zdravotního postižení. Ve stejném roce zákon umožnil ve školách (nejen speciálních) funkci asistent pedagoga.³⁵² Hlavními činnostmi asistenta pedagoga jsou pomoc žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí, pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky, při spolupráci se zákonnými zástupci žáků a komunitou, ze které žák pochází. Speciální vzdělávání žáků od roku 2005 mohlo být zajištěno kromě speciálních škol také formou individuální nebo skupinové integrace v běžné škole nebo ve speciální škole určené pro žáky s jiným druhem zdravotního postižení.³⁵³

Byl to zásadní krok, který změnil systém speciálního školství směrem k inkluzi.³⁵⁴ Samotnou inkluzi umožnila vyhláška z roku 2016, která kromě již existujících asistentů pedagogů zavedla v běžných školách funkce tlumočnické znakového jazyka a přepisovatel pro neslyšící, a také změnila systém financování inkluze.³⁵⁵ Neznamenal však konec speciálních škol, jen

³⁴⁹ Zákon z 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.

³⁵⁰ Vyhláška ze 7. 5. 1997 č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

³⁵¹ Vyhláška z 9. 2. 2005 č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

³⁵² Zákon z 24. 9. 2004 č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

³⁵³ Vyhláška z 9. 2. 2005 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

³⁵⁴ Zatímco integrace ve školství znamená začleňování dětí do běžných škol na základě diagnostických kritérií (dítě se zdravotním postižením XY), inkluze znamenala zařazování do kolektivu zdravých dětí bez ohledu na diagnostická kritéria, na rovnoprávném základě.

³⁵⁵ Vyhláška z 21. 1. 2016 č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných.

kodifikovala alternativní možnost výchovy dětí, u kterých to umožňuje jejich zdravotní stav. Speciální a praktické školy, včetně soukromých, existují i nadále.

2.4.9. Školy zájmového vzdělávání

Počátky lidové školy jsou od roku 1906 spojeny se soustavnou přednáškovou a organizační činností Svazu osvětového, který zakládal osvětové sbory a komise, jež pořádaly soustavné vzdělávací kurzy a cykly přednášek a úzce spolupracovaly s řadou osvětových spolků.³⁵⁶ Z ústředních organizací to byl Masarykův lidovému ústav v Praze, který vznikl v roce 1925 na základech Svazu osvětového, založeného v roce 1906, Dělnická akademie (1896), Svobodné učení selské v Praze (1921), Ústřední škola dělnická v Praze (1898).

Předmnichovská republika rozeznávala lidovou výchovu (též lidovou osvětu, národní osvětu), kterou se rozuměla soustavná mimoškolní výchova dospělých. Lidová výchova neměla být prováděna jen nahodile, neměla být ponechána libovůli obcí, korporací a jednotlivců, nýbrž ji měl organizovat sám stát. Proto byl v roce 1919 vydán zákon o *lidových kurzech občanské výchovy* a prováděcí předpis.³⁵⁷ Zákon stanovil, že lidovému kurzy budou bezplatné, budou hrazeny z prostředků obcí a okresů prostřednictvím k tomu zřízených okresních a městských osvětových sborů a místních osvětových komisí. Jejich obsahem bylo republikánské státní zřízení, fungování a hospodaření státu, sociální práce, československé dějiny, otázky demokracie, sociálního státu a práva a povinnosti občanů.

Nástrojem lidové výchovy se staly *lidové školy*, které vznikly podle výnosem MŠANO ze dne 24. října 1919 a které se staly trvalým článkem osvětové organizace v Československé republice.³⁵⁸ Nešlo o klasickou školu, nýbrž volné kurzy pořádané nejméně dvakrát týdně ve dvou bžích. Výnos rozlišoval kurzy všeobecné, které se měly podobat školnímu vyučování, kurzy praktické podle místních potřeb, přednáškové kurzy, odborné kroužky, besedy a zábavy.

Bližší úprava lidových škol byla provedena výnosem MŠANO ze dne 2. července 1926.³⁵⁹ Rozeznával *nižší lidové večerní školy* organizované v obcích, lidové školy ve městech střední velikosti, které se blížily úrovni střední školy a vyšší školy lidové (také *lidové univerzity*, dělnické vysoké školy). Kromě toho se zřizovaly *internátní školy lidové* pro zemědělský dorost s celodenním vyučováním. Základ vyučování na *večerní vyšší škole lidové* tvořily několikahodinové přednáškové cykly tohoto obsahu: filozofie, literatura, dějiny a vlastivěda, občanská nauka, národní hospodářství a státověda, matematika a přírodní vědy, tělovýchova a sociální zdravotní věda, technika a zemědělství, umělecká výchova, kurzy pro ženy a praktická cvičení. Teoretické výklady měly být doplněny praktickými cvičeními. Při každé vyšší škole lidové měla být knihovna a měly být vybaveny pomůckami pro praktickou výuku, promítacím přístrojem a radiofonickou stanicí. Počet vyučovacích hodin v jednotlivých ročnících měl být nejméně 200. Na vyšší škole lidové vyučovali vysokoškolští profesori, odborníci s vysokoškolským vzděláním a vynikající praktici. Vyšší školy lidové byly subvencovány státem.

Večerní a internátní školy spravovalo *kuratorium* nejméně o pěti členech volené zástupci vydržovatele školy. Kuratoriu příslušelo přijímat a propouštět ředitele a učitele, povolovat jim dovolenou, přijímat na návrh ředitele posluchače, rozhodovat o stipendiích, zpracovávat

³⁵⁶ Zvláštní osvětové sbory zmiňoval pouze § 2 zákona č. 67/1919 Sb. Bližší úpravu místních osvětových komisí stanovil výnos MŠANO č. 22.287-V z 26. 6. 1926 č. 53/1926 Věstníku MŠANO, o ustavení místních osvětových komisí. Okresní osvětové sbory se vytvářely v každém soudním okrese, místní osvětová komise v každé obci.

³⁵⁷ Zákon ze 7. 2. 1919 č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy; výnos MŠANO č. 13.878 z 22. 4. 1919 č. 61/1919 Věstníku MŠANO, o organizaci lidových kursů občanské výchovy.

³⁵⁸ Výnos MŠANO č. 51.590 z 24. 10. 1919 č. 137/1919 Věstníku MŠANO, organizace lidových škol.

³⁵⁹ Výnos MŠANO z 2. 7. 1926 č. 56/1926 Věstníku MŠANO, o vyšších školách lidových, podporovaných státem.

rozpočet a podávat výroční zprávy MŠANO a korporacím přispívajícím na školu.

Zákon o lidových kurzech občanské výchovy z roku 1919 byl částečně zrušen dekretem prezidenta republiky ze dne 26. října 1945.³⁶⁰ Podle něj se zřizovaly *veřejné lidové osvětové školy* nižšího, vyššího i nejvyššího stupně. Nejvyšší lidové osvětové školy měly název *Lidová akademie*.

S účinností od 1. srpna 1959 byl zákon o organizaci lidových kursů občanské výchovy z roku 1919 a dekret o státní péči osvětové z roku 1945 zrušeny novým osvětovým zákonem.³⁶¹ Osvětová činnost byla svěřena národním výborům, které schvalovaly plán osvětové činnosti ve svém obvodu, připravovaný se společenskými organizacemi, s jednotnými zemědělskými družstvy, vědeckými a kulturními institucemi. Podle obsahu činnosti se zřizovaly osvětové besedy, závodní kluby, družstevní kluby, domy pionýrů a mládeže, a osvětové domy jako vzdělávací a poradenská střediska. Osvětová zařízení zřízená výkonným orgánem národního výboru měla postavení právnické osoby. MŠK pak v následujících letech vydalo vzorové statuty a organizační řády pro jednotlivé druhy osvětových zařízení.³⁶²

Zájmová jazyková výuka studujících a pracujících byla poprvé upravena podzákonným předpisem z 3. června 1955.³⁶³ Ke dni 31. srpna 1955 byl zrušen Státní ústav jazykový a jeho krajské a okresní pobočky. Částečně byl nahrazen Státním ústavem moderních řečí v Praze (s pobočkami v Brně, Plzni a Ostravě), který od počátku 50. let budoval i oddělení zajišťující rozsáhlou ediční a tlumočnicko-překladatelskou činnost. Zároveň se od roku 1955 zřizovaly *jazykové školy a jazykové kurzy*. Výuku zajišťovali ředitelé hospodářských škol a jejich řízení a kontrola byla svěřena odborům školství a kultury rad krajských národních výborů.

Nová úprava zájmového jazykového vzdělávání byla provedena až vyhláškou MŠ z roku 1979, účinnou od 1. září téhož roku.³⁶⁴ Okresní národní výbory zřizovaly *lidové školy jazyků*, krajské národní výbory *jazykové školy*. Lidovou školu jazyků bylo možno zřídit za předpokladu, že se v ní vyučovalo alespoň 90 vyučovacích hodin týdně. U jazykových škol byl stanoven limit vyučování alespoň 150 vyučovacích hodin týdně. Základní formou výuky na lidové škole jazyků a jazykové škole byl kurs. Vyučovalo se podle učebních osnov vydaných MŠ. Zaváděl se institut státní jazykové zkoušky, a sice všeobecné a vedle toho speciální pro obor překladatelský a tlumočnický. O zkoušce se vedl protokol a vydávalo se osvědčení. Instrukce MŠ z roku 1981, která vyhlášku prováděla, zřizovala na jazykových školách pedagogické rady jako poradní orgán ředitele.³⁶⁵

Vyhláška MŠ z roku 1979 upravující dobrovolné jazykové vzdělávání byla nahrazena v roce 1988 dalším předpisem, avšak základní ustanovení obou norem zůstala shodná.³⁶⁶ Ke změně

³⁶⁰ Dekret prezidenta republiky z 26. 10. 1945 č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové.

³⁶¹ Zákon z 9. 7. 1959 č. 52/1959 Sb., o osvětové činnosti (osvětový zákon). Tento předpis byl v platnosti až do 15. 4. 1992.

³⁶² Např. výnos z 13. 11. 1959 č. 3/1960 Věstníku MŠK, prozatímní řád základních výtvarných škol. Směrnice z 22. 5. 1961 č. 48/1961 Věstníku MŠK, o poslání, organizaci a činnosti lidových škol umění.

³⁶³ Směrnice MŠ č. j. 35 660/55-B I/3 z 3. 6. 1955 č. 52/1955 Věstníku MŠ, reorganizace jazykové výuky pracujících a studující mládeže. Organizační řád jazykových škol vydalo MŠK pod č. j. 30 290/57-A II 4 z 1. 8. 1957 č. 60/1957 Věstníku MŠK. Nový organizační řád jazykových škol vydalo MŠK dne 5. 8. 1958 č. j. 35600/58-II/5 č. 41/1958 Věstníku MŠK. Dalšími předpisy v upravující výuku cizích jazyků je směrnice MŠK o organizaci vyučování ruštině a cizím jazykům v zájmovém studiu v zařízeních v působnosti MŠK č. 30 425/62 z 6. 7. 1962 č. 59/1962 Věstníku MŠK.

³⁶⁴ Vyhláška MŠ z 11. 7. 1979 č. 87/1979 Sb., o lidových školách jazyků, jazykových školách a státních jazykových zkouškách.

³⁶⁵ Instrukce MŠ č. j. 19 500/81-210 ze 17. 7. 1981 č. 26/1981 Věstníku MŠMK, o organizaci jazykových škol a lidových škol jazyků.

³⁶⁶ Vyhláška MŠMT z 28. 6. 1988 č. 121/1988 Sb., o lidových školách jazyků, jazykových školách a státních jazykových zkouškách. Předpis byl zrušen k 1. 12. 1992.

došlo až s účinností nové vyhlášky od 1. prosince 1992.³⁶⁷ Místo lidových škol jazyků a jazykových škol se zřizovaly *státní jazykové školy* jako právnické osoby, pokud se v ní vyučovalo alespoň 150 vyučovacích hodin týdně. Při nižším počtu vyučovacích hodin bylo možné jazykovou školu zřídit jen jako součást střední školy. Školu bylo možné podle potřeby členit na oddělení jednotlivých jazyků nebo oddělení příbuzných jazyků. Organizační formou výuky zůstal kurz, avšak proti předchozí právní úpravě byla možná jejich pestřejší variabilita. Bylo možno zřídit tyto kursy: základní kurs k osvojení základů jazyka, střední kurs k prohloubení a rozšíření znalostí, specializovaný kurs pro osvojení hlubokých oborově specifických a profesně orientovaných jazykových znalostí, přípravné kursy ke státní jazykové zkoušce, konverzační kursy a speciální kursy. S účinností od 13. ledna 2005 byly státní jazykové školy přejmenovány na *jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky*.³⁶⁸

Umělecké školství má v českých zemích velmi dlouhou tradici, která se odvíjela již od založení pražské konzervatoře v roce 1811. Mnoho místních hudebních ústavů zakládali jednotlivci, korporace nebo města jako školy výhradně soukromé, spravované obvykle vlastním kurátorem, bez jednotných osnov. Některé školy, např. sochařské, byly podporovány či vydržovány z veřejných (zemských) prostředků. Situace se změnila až po vzniku republiky, kdy československý stát převzal do své správy nejprve pražskou konzervatoř a krátce poté založil konzervatoř v Brně.³⁶⁹

Změnu v oblasti uměleckého školství přinesl školský zákon ze dne 21. dubna 1948,³⁷⁰ který školy postátnil, včetně městských hudebních škol, s výjimkou těch, u kterých MŠO výslovně stanovilo podmínky, za kterých mohly nadále existovat jako hudební ústavy. Podle výnosu ministra školství bylo touto podmínkou, že jejich pedagogové do termínu 30. června 1949 prokážou řádnou odbornou způsobilost.³⁷¹ Ovšem i ty hudební ústavy, které příslušnou způsobilost doložily, byly v roce 1951 beztak zestátněny a jejich název opět změněn na *hudební škola*.³⁷² Trvalo však několik let, než se hudební školy dočkaly v roce 1957 jednotného učebního plánu a organizačního statutu, který mimo jiné změnil jejich název na *základní hudební škola* a podřídil je krajskému národnímu výboru. Statut rozlišoval úplnou základní hudební školu s deseti ročníky a neúplnou hudební školu zpravidla se sedmi ročníky. Délka výuky v jednotlivých hlavních oborech studia byla stanovena od čtyř do deseti let. Do hudební školy se mohli přijímat žáci od druhé třídy národní školy.³⁷³

V souvislosti se zásadní změnou školské soustavy podle školského zákona č. 186/1960 Sb. základní hudební školy a základní výtvarné školy zanikly a místo nich byly ustaveny k 1. září 1961 *lidové školy umění* (dále jen „LŠU“) se širším uměleckým záběrem. Podle usnesení vlády z 21. 12. 1960 LŠU mohla zahrnovat obory hudební, taneční, literární, dramatický (divadelní a loutkářský) a výtvarný. Do roku 1965 měly vzniknout v každém kraji nejméně

³⁶⁷ Vyhláška z 10. listopadu 1992 č. 526/1992 Sb., o státních jazykových školách a státních jazykových zkouškách.

³⁶⁸ Vyhláška z 6. 1. 2005 č. 33/2005 Sb., o jazykových školách s právem státní jazykové zkoušky a státních jazykových zkouškách. Přílohou vyhlášky je, tak jako u předchozích předpisů, Zkušební řád pro státní jazykové zkoušky. Nově byl doplněn o ustanovení týkající se skartační lhůty protokolů o písemné části státní zkoušky (45 let) a písemných prací (2 roky).

³⁶⁹ Zákon z 1. 12. 1919 č. 53/1919 Sb., jímž se zřizuje v Praze státní konzervatoř hudby; zákon z 22. 3. 1920 č. 26/1920 Sb., jímž se zřizuje státní hudební a dramatická konzervatoř v Brně.

³⁷⁰ Zákon z 21. 4. 1948 č. 95/1848 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

³⁷¹ Výnos č. A-258 818/48-V z 26. 4. 1949 č. 65/1949 Věstníku MŠVU, městské hudební školy v českých zemích, přeměna na hudební ústavy.

³⁷² Výnos min. č. 138 672/51-V/6 z 5. 7. 1951 č. 90/1951 Věstníku MŠVU, městské hudební ústavy, změna názvu, úřední pečeti a zevní označení.

³⁷³ Výnos MŠK z 5. 8. 1957 č. 30 348/57-A-I/1 z 5. 8. 1957 č. 56/1957 Věstníku MŠK, učební plán základních hudebních škol. Výnos č. 30 347/57-A-I/1 z 5. 8. 1957 č. 57/1957 Věstníku MŠK, prozatímní organizační řád základních hudebních škol.

dvě školy se všemi těmito obory.³⁷⁴ Děti tak dostaly možnost se od roku 1961 vzdělávat na uměleckých školách ve čtyřech na sobě navazujících stupních: základním (LŠU), středním (uměleckoprůmyslové, umělecké a pedagogické školy), vyšším (konzervatoře a umělecké školy) a vysokoškolském (akademie). Ke změně ve výuce došlo od školního roku 1980/1981, kdy začala platit nová organizace výuky. Studium se dělilo na přípravné, určené pro žáky prvního stupně základní školy nebo základní devítileté školy; trvající nejvýše dva roky, a základní určené pro žáky základních škol, základních devítiletých škol a středních škol. To se členilo na 1. stupeň, trvající nejvýše sedm let a na 2. stupeň, trvající nejvýše čtyři roky. Žáci 1. stupně základního studia mohli být zařazeni do rozšířeného vyučování jako přípravu ke studiu na uměleckých školách. Vedle toho se zřizovaly kursy pro dospělé trvající nejvýše čtyři roky. Vyučovalo se v oborech hudebním, tanečním, literárně dramatickém a výtvarném. Po roce 1989 došlo ke zrušení lidových škol umění a jejich nahrazení *základními uměleckými školami*.³⁷⁵ Organizace a délka studia zůstaly stejné jako u předchozí právní úpravy. Poslední změnu v organizaci ZUŠ provedla vyhláška z roku 2005.³⁷⁶ Podle ní se studium dělilo na přípravné o dvou ročnících, určené pro žáky od pěti let věku, základní studium 1. stupně, které mělo tři nebo sedm ročníků a bylo určeno pro žáky od sedmi let věku a základní studium 2. stupně, které mělo tři nebo čtyři ročníky a bylo určeno pro žáky od čtrnácti let věku. Studium pro dospělé mělo nejvýše čtyři ročníky. V jednotlivých uměleckých oborech základního uměleckého vzdělávání se připouštěla individuální, skupinová a kolektivní výuka. Počet žáků v jednotlivých předmětech a odděleních a charakter skupinové a kolektivní výuky stanovily rámcové vzdělávací programy pro základní umělecké vzdělávání.³⁷⁷

2.4.10. Soukromé a církevní školy

Soukromé a církevní školy samozřejmě netvořily žádnou samostatnou skupinu škol, ovšem jejich existence se opírala o poněkud odlišné právní předpisy. Při zřizování soukromých škol se vycházelo z císařského nařízení z roku 1850.³⁷⁸ O učitelských ústavech nestátních platilo, že se zřizovaly podle § 68 školského zákona z 12. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z. Jasný způsob rozlišování soukromých a veřejných škol podal historicky první školský zákon č. 62/1869 ř. z. Za veřejnou školu se považovala instituce, která byla zcela nebo zčásti udržována na účet státu, ostatní se pak považovaly za školy soukromé, a to včetně škol církevních (všech konfesí). Soukromé školy pak mohly od vídeňského, později československého ministerstva školství obdržet tzv. právo veřejnosti (*Öffentlichkeitsrecht*), tedy klíčové oprávnění vydávat vysvědčení rovnocenná vysvědčením ze státních škol. Bez tohoto práva fakticky nemohly dlouhodobě existovat, protože jejich vysvědčení neměla valnou hodnotu. Pro udělení práva veřejnosti musela škola splnit řadu požadavků, zejména dodržovat státní učebnou osnovu, a vyučovat na velmi dobré úrovni, což ověřovali okresní školní inspektoři.

Církevní školy zažily první likvidační vlnu již během protektorátu. Během let 1942–1943 byly pod nátlakem nacistů postupně všechny uzavřeny.

Mnohé církevní školy již nebyly po válce obnoveny, ale i v případech, že se jejich provoz obnovit podařilo, neměl dlouhého trvání. Soukromé a církevní školství fakticky skončilo v důsledku školského zákona č. 95/1948 Sb., kdy veškeré školy byly postátněny. Poslední zbytky církevních škol zlikvidoval komunistický režim po tzv. Akci K (kláštery) v dubnu

³⁷⁴ Usnesení vlády z 21. 12. 1960 Zásady postupného rozvoje lidových škol umění. Otištěno ve Věstníku MŠK, seš. 12/1961, s. 113.

³⁷⁵ Vyhláška z 14. 6. 1991 č. 292/1991 Sb., o základních uměleckých školách.

³⁷⁶ Vyhláška z 9. 2. 2005 č. 71/2005 Sb., o základním uměleckém vzdělávání.

³⁷⁷ Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterou se vydává Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání, č. j. 12 955/2010-22 z 31. 5. 2010.

³⁷⁸ Císařské nařízení z 27. 6. 1850 č. 309/1850 ř. z., jímžto se vydává a počínajíc ode dne vyhlášení, v skutek uvádí prozatímní zákon o vyučování soukromém.

1950. Některé nestátní ústavy (např. městské hudební ústavy) mohly sice ještě existovat, ale nesměly používat v názvu „škola“. Tuto poslední velmi omezenou možnost odboural definitivně školský zákon č. 186/1960 Sb., který staré císařské nařízení z roku 1850 o soukromých školách zrušil.

Obnova soukromých i církevních škol mohla začít až po společenských změnách v roce 1989. Novela školského zákona³⁷⁹ povolila od 1. 9. 1990 provozování soukromých základních škol, soukromých středních škol, soukromých učilišť a soukromých speciálních škol; dále církevních základních škol, církevních speciálních škol, církevních středních škol, církevních středisek praktického vyučování a církevních učilišť. Vyhláška později upřesnila, že školy mohou zřizovat jen státem uznané církve nebo náboženská společenství těchto církví.³⁸⁰ O dva roky později, tedy od 1. 9. 1993, mohly začít působit rovněž soukromé i církevní základní umělecké školy.³⁸¹ Od roku 1998 začaly podle nového vysokoškolského zákona vznikat i soukromé vysoké školy.³⁸² Soukromé školy již od roku 1990 pobíraly finanční příspěvky od státu na krytí neinvestičních výdajů, jejichž výše se odvíjela od typu školy podle tzv. normativů.³⁸³

2.5. Právní normy – konstitutivní (řazeno chronologicky)

2.5.1. Místní a okresní školní rady

Zákon ze dne 25. 5. 1868 č. 48/1868 ř. z., o postavení školy k církvi.

Zákon ze dne 26. 3. 1869 č. 40/1869 ř. z., týkající se systemizování služebních míst u ZŠR a OŠR.

Zákon ze dne 27. 11. 1905 č. 4/1906 z. z. mor., kterým se mění zákon o dozoru ke školám.

Zákon ze dne 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb. jímž se upravuje správa školství.

Zákon ze dne 20. 10. 1935 č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a udržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě.

2.5.2. Sdružení rodičů a rady škol

Výnos MŠANO z 19. 5. 1930 čj. 1516pres č. 51/1930 Věstníku MŠANO, o rodičovských sdruženích na školách národních a středních jakož i na učitelských ústavech.

Nářízení vlády z 10. 5. 1949 č. 129/1949 Sb., o zřizování, organizaci a činnosti sdružení rodičů a přátel školy.

Směrnice ze 17. 7. 1961 čj. 34 576/31-I/2, č. 59/1961 Věstníku MŠK, o zřizování, organizaci a činnosti sdružení rodičů a přátel školy.

Vyhláška z 25. 7. 1973 č. 89/1973 Sb., o sdružení rodičů a přátel školy; novelizováno vyhláškou č. 100/1976 Sb.

Vyhláška ze 7. 8. 1991 č. 354/1991 Sb., o středních školách.

Zákon z 13. 12. č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

Zákon z 22. 6. 1995 č. 139/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

³⁷⁹ Zákon z 3. 5. 1990 č. 171/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol; vyhláška ministerstva školství z 22. 7. 1991 č. 353/1991 Sb., o soukromých školách.

³⁸⁰ Vyhláška z 30. 9. 1991 č. 452/1991 Sb., o zřizování a činnosti církevních škol a škol náboženských společenství.

³⁸¹ Zákon 22. 4. 1993 č. 134/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.

³⁸² Zákon 22. 4. 1998 č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách).

³⁸³ Nářízení vlády z 31. srpna 1990 č. 379/1990 Sb., o poskytování dotací soukromým školám. Později nahrazen zákonem z 18. 11. 1999 č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením.

Zákon z 13. 4. 2000 č. 132/2000 Sb., o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze.

Zákon z 22. 6. 1995 č. 139/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

Zákon z 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (§ 167, 168).

Zákon z 20. 12. 2011 č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

2.5.3. Předškolní vzdělávací zařízení

Výnos min. z 22. 6. 1872 č. 4711, o mateřských školách (Kindergarten) a příbuzných zařízeních; (Verordnungsblatt für das Ministerium für Cultus und Unterricht č. 52/1872, s. 294-302).

Výnos min. z 30. 5. 1934 čj. 151 780/33-I, o užívání jednotných názvů v oboru správy mateřských škol.

Výnos min. z 12. 11. 1945 čj. A-135 560-I, prozatímní pracovní program pro mateřské školy na školní rok 1945/1946.

Vládní nařízení ze 4. 8. 1948 č. 195/1948 Sb., kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách mateřských.

Směrnice min. z 21. 4. 1949 čj. 46 861-I, o budování mateřského školství v době prvního pětiletého plánu.

Usnesení vlády ze 7. 12. 1959 č. 1029, kterým se schvalují zásady pro zřizování a provoz závodních jeslí a závodních mateřských škol a jeslí a mateřských škol jednotných zemědělských družstev.

Výnos min. z 21. 8. 1953 čj. A/b-096.17-3/3-53, organizační řád mateřských škol.

Vyhláška ze dne 28. 6. 1961 č. 72/1961 Sb., o zřizování jeslí a mateřských škol ve společných budovách.

Vyhláška ze dne 23. 6. 1980 č. 87/1980 Sb., o mateřských školách, společných zařízeních jeslí a mateřské školy a dětských útlucích.

Vyhláška ze dne 13. 9. 1991 č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách. Novelizována vyhláškou č. 127/1997 Sb.

Zákon ze dne 31. 5. 2002 č. 284/2002 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

Vyhláška ze dne 29. 12. 2004 č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání.

Zákon ze dne 20. 12. 2011 č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb.; zákon č. 82/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb.

Zákon ze dne 23. 9. 2014 č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů.

Zákon ze dne 20. 4. 2016 č. 178/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb.

2.5.4. Školy základního všeobecného vzdělávání

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in die Sämtlichen k. k. Erbländern. Vyhlášen 6. 12. 1774. Otištěno mnohokrát samostatně i v různých sbírkách právních předpisů, zejm. Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780. Band VII. Wien 1786, s. 116, č. 1629.

Politische Verfassung der deutschen Schulen in der K. und K. deutschen Erbstaaten z 11. srpna 1805. Do češtiny přeloženo až v roce 1882: Politické zřízení obecných škol v cys. král. dědičných zemjích.

Zákon ze dne 5. 11. 1855 č. 195/1855 ř. z., konkordát mezi císařem Františkem I. a papežem Piem IX.

Zákon ze dne 25. 5. 1868 č. 48/1868 ř. z., o postavení školy k církvi.

Zákon ze dne 14. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z., kterým se ustanovují pravidla pro vyučování na školách obecních (říšský zákon školní); novelizován zákonem ze dne 2. 5. 1883 č. 53/1883 ř. z.

Zákon ze dne 14. 5. 1869 č. 62/1869 ř. z., jímž se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných.

Zákon ze dne 7. 5. 1870 č. 16/1870 z. z. slez., kterým se pořádá zřizování, navštěvování a vydržování veřejných škol obecných, který byl nahrazen zákonem ze dne 6. 11. 1901 č. 41/1901 z. z. slez., o zřizování, navštěvování a vydržování veřejných obecných škol.

Zákon ze dne 24. 1. 1870 č. 17/1870 z. z. mor., kterým se upravuje zřizování, udržování a navštěvování veřejných škol obecných; změněn a doplněn zákonem ze dne 12. 12. 1883 č. 77/1883 z. z. mor.; zákonem ze dne 27. 11. 1905 č. 4/1907 z. z. mor.; zákonem ze dne 24. 4. 1910 č. 40/1910 z. z. mor.; zákonem ze dne 4. 6. 1912 č. 39/1912 z. z. mor.

Zákon ze dne 24. 1. 1870 č. 18/1870 z. z. čes., o právních poměrech učitelstva veřejných škol obecných; změněn zákonem ze dne 26. 12. 1884 č. 56/1884 z. z. čes.

Zákon ze dne 24. 1. 1870 č. 18/1870 z. z. mor., o právních poměrech učitelstva; změněn zákon ze dne 26. 12. 1904 č. 2/1905 z. z. mor.

Zákon ze dne 28. 2. 1870 č. 18/1870 z. z. slez., o dozoru ke školám.

Zákon ze dne 19. 2. 1870 č. 22/1870 z. z. čes., o zřizování, vydržování a návštěvě veřejných škol národních doplněn zákonem ze dne 24. 2. 1873 č. 16/1873 z. z. čes., jímž se upravuje zřizování a vydržování veřejných škol obecných; novelizován zákonem č. 54/1899 z. z. čes.

Zákon ze dne 19. 2. 1870 č. 22/1870 z. z. čes., o zřizování, vydržování a návštěvě veřejných škol národních; novelizován zákonem č. 54/1899 z. z. čes.

Zákon ze dne 2. 6. 1872 č. 86/1872 ř. z., o tom, kdo jest povinen opatrovati vyučování náboženství na veřejných školách obecných a středních, též na vzdělavatelkách učitelských a vésti náklad na toto vyučování; novelizován zákonem ze dne 17. 6. 1888 č. 99/1888 ř. z.

Zákon ze dne 24. 2. 1873 č. 16/1873 z. z. čes. jímž se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol obecních.

Zákon ze dne 19. 12. 1875 č. 86/1875 z. z. čes., o právních svazcích učitelstva.

Zákon ze dne 2. 5. 1883 č. 53/1883 ř. z. tzv. školská novela.

Zákon ze dne 14. 12. 1888 č. 129/1888 z. z. mor., kterak odměňovati se má vyučování náboženství na veřejných školách obecných; změněno zákonem ze dne 26. 12. 1904 č. 4/1905 z. z. mor.

Zákon ze dne 6. 11. 1901 č. 41/1901 z. z. slez., o zřizování, návštěvě a vydržování veřejných obecních škol.

Zákon ze dne 6. 11. 1901 č. 42/1901 z. z. slez., o úpravě právních poměrů učitelstva na veřejných obecních školách ve Slezsku.

Zákon ze dne 29. 9. 1905 č. 159/1905 ř. z., definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské.

Zákon ze dne 27. 11. 1905 č. 1 až 4/1905 z. z. mor., tzv. moravský pakt (též moravské vyrovnání, německy Mährischer Ausgleich).

Zákon ze dne 3. 4. 1919 č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích; novelizován zákonem ze dne 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství.

Zákon ze dne 23. 5. 1919 č. 274/1919 Sb. o úpravě služného a požitků odpočivných učitelů na veřejných obecních a občanských školách (paritní zákon); novelizován zákonem ze dne 13. 7. 1922 č. 251/1922 Sb.

Zákon ze dne 24. července 1919 č. 455/1919 Sb., kterým se zrušil celibát literních a industriálních učitelek na školách obecních a občanských (měšťanských) v republice Československé.

Zákon ze dne 9. 4. 1920 č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství.

Zákon ze dne 9. 4. 1920 č. 295/1920 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích.

Zákon ze dne 9. dubna 1920 č. 306/1924 Sb., kterým se přechodně upravují právní svazky učitelstva na veřejných školách obecných a občanských; změněn zákonem ze dne 24. června 1926 č. 104/1926 Sb., o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných a občanských škol (Učitelský zákon).

Zákon ze dne 13. 7. 1922 č. 226/1922 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o obecných a občanských školách; novelizován zákonem ze dne 26. 6. 1937 č. 176/1937 Sb. a vládním nařízením ze dne 16. 6. 1939 č. 176/1939 Sb., o nejvyšším počtu dětí ve třídě obecné nebo měšťanské školy.

Zákon ze dne 20. 12. 1935 č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě.

Zákon ze dne 21. 4. 1948 č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

Zákon ze dne 24. 4. 1953 č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů.

Zákon ze dne 15. 12. 1960 č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání.

Zákon ze dne 21. 6. 1978 č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol.

Zákon ze dne 26. 6. 1978 č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních.

Zákon ze dne 26. 6. 1978 č. 77/1978 Sb., o státní správě ve školství.

Zákon ze dne 22. 3. 1984 č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol; změněn zákonem ze dne 3. 5. 1990 č. 171/1990 Sb.; změněn zákonem ze dne 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb.

Zákon ze dne 27. 12. 1990 č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

Zákon ze dne 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb., o soustavě základních škol, středních škol (školský zákon).

Zákon ze dne 18. 11. 1999 č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením.

Zákon z. 31. 5. 2002 č. 284/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.

Zákon ze dne 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

2.5.5. Školy středního všeobecného vzdělávání

Dvorní dekret z 10. 8. 1776 č. 1820. Theresianisches Gesetzbuch, 7. Band, s. 541-549.

Zákon ze 13. 9. 1874 č. 56/1874 z. z. čes., o reálních školách, jenž byl nepatrně novelizován zákonem č. 46/1886 z. z. čes. a č. 56/1895 z. z. čes.; na Moravě zákonem z 30. 4. 1869 č. 27/1869 z. z. mor., novelizovaný zákonem z 27. 7. 1895 č. 62/1895 z. z. mor., zákonem z 24. 7. 1900 č. 60/1900 z. z. mor. a zákonem ze 4. 5. 1906 č. 40/1906 z. z. mor.; ve Slezsku pak zákonem č. 12/1870 z. z. slez. z 15. 2. 1870, novelizovaný zákony z 9. 8. 1899 č. 50/1899 z. z. mor., zákonem z 24. 7. 1900 č. 30/1900 z. z. mor. a zákonem z 8. 8. 1914 č. 34/1914 z. z. slez.).

Zákon ze dne 21. 4. 1948 č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

Zákon ze dne 24. 4. 1953 č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů.

Zákon ze dne 15. 12. 1960 č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání.

Zákon ze dne 19. 12. 1968 č. 168/1968 Sb. o gymnáziích; nahrazen zákonem ze dne 21. 6. 1978 č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol a zákonem ze dne 22. 3. 1984 č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.

Zákon ze dne 26. 6. 1978 č. 77/1978 Sb., o státní správě ve školství.

Zákon ze dne 22. 3. 1984 č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol; změněn zákonem ze dne 3. 5. 1990 č. 171/1990 Sb.; změněn zákonem ze dne 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb.

Zákon ze dne 24. 9. 2004 č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

2.5.6. Školy středního odborného vzdělávání

Zákon č. 75/1920 Sb. z 29. 1. 1920, jímž se zatímne upravuje organizace hospodářských škol lidových.

Zákon č. 281/1920 Sb. z 9. 4. 1920, jímž se upravuje správa zemědělského školství a dozor na ně.

Zákon z 15. 2. 1922 č. 73/1922 Sb., kterým se upravuje vyučování obchodním naukám, moderním jazykům, krasopisu, těsnopisu a psaní strojem.

Zákon ze 17. 2. 1922 č. 75/1922 Sb., upravující organizaci odborných škol pro ženská povolání a právní poměry učitelstva těchto škol v republice Československé.

Zákon ze dne 14. 5. 1947 č. 94/1947 Sb., o mimořádných ošetrovatelských diplomových zkouškách a o doplňovacím výcviku ošetrovatelského personálu.

Zákon z 12. 12. 1958 č. 89/1958 Sb., o výchově dorostu k povolání v učebním poměru.

Zákon 4. 2. 2004 č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských povolání a jeho aktualizace zákonem č. 201/2017 Sb.

2.5.7. Školy pro hendikepované

Zákon z 29. 9. 1905 č. 159/1905 ř. z. definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské.

Výnos min. ze 7. 5. 1907 čj. 34 481/1907, týkající se péče o vyučování a výchovu nechápavých dětí.

Výnos min. z 6. 9. 1928 čj. 111 126-I, kterým se zavádějí na dobu tří let učebné osnovy a výchovné směrnice pro školy dětí úchylných.

Zákon z 24. 5. 1929 č. 86/1929, o pomocných školách (třídách).

Výnos min. z 2. 5. 1930 č. 58 464-I, o zřizování a úřadování odborných komisí pro vřadění dětí do pomocných škol (tříd).

Výnos min. z 30. 7. 1937, čj. 105 513-I, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné.

Zákon z 21. 4. 1948 č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství.

Výnos min. z 30. 9. 1958 čj. 38 416/58-I/3, směrnice o výchově a vyučování cikánských dětí.

Instrukce min. z 15. 5. 1961 čj. 13 833/61-I/3, pojetí škol pro mládež školního věku vyžadující zvláštní péče a učební plány těchto škol.

Instrukce min. z 30. 5. 1961 čj. 23 922/61-I/3, změna organizace vyučování na školách pro mládež vyžadující zvláštní péče ve školním roce 1961/62.

Instrukce min. z 28. 8. 1961 čj. 38 263/61-I/3, oznámení o schválení koncepce střední hudební školy s vadami zraku.

Směrnice min. z 13. 5. 1963 čj. 18 800/63-II/5, pojetí škol II. cyklu pro mládež vyžadující zvláštní péče.

Vyhláška z 28. 7. 1970 č. 87/1970 Sb., o učebních oborech a o organizaci výchovy učňů.

Směrnice min. z 29. 12. 1974, o organizaci škol a výchovných zařízení vyžadující zvláštní péče a o zařazování dětí a mládeže do těchto zařízení.

Směrnice z 2. 8. 1976 čj. 21 000/76-201, organizaci a studiu na konzervatoři pro mládež s vadami zraku.

Směrnice min z 2. 8. 1976 čj. 21 201/76-201, o studiu na ladičské škole pro mládež s vadami zraku.

Vyhláška z 30. 8. 1978 č. 95/1978 Sb., o školách pro mládež vyžadující zvláštní péči.
 Vyhláška min. školství z 24. 7. 1986 č. 49/1986 Sb., o školách pro mládež vyžadující zvláštní péči.
 Vyhláška min. školství z 13. 9. 1991 č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.
 Zákon ze dne 22. 6. 1995 č. 138/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.
 Vyhláška ze dne 7. 5. 1997 č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.
 Zákon ze dne 24. 9. 2004 č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.
 Vyhláška ze dne 9. 2. 2005 č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.
 Vyhláška ze dne 21. 1. 2016 č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných.

2.5.8. Školy zájmového vzdělávání, soukromé a církevní školy

Zákon ze dne 7. 2. 1919 č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy
 Výnos MŠANO ze dne 24. 10. 1919, č. 51.590.
 Výnos MŠANO ze dne 2. 7. 1926 č. 56/1926 Věstníku MŠANO, o vyšších školách lidových, podporovaných státem.
 Zákon ze dne 9. 7. 1959 č. 52/1959 Sb., o osvětové činnosti (osvětový zákon).
 Vyhláška MŠK ze dne 30. 9. 1965 č. 104/1965 Sb., o soukromém vyučování v oboru umění a v oboru cizích jazyků.

2.6. Základní literatura

2.6.1. Školy a školství všeobecně

ČORNEJOVÁ, Ivana, Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ, et al. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Tematická řada, sv. VII. Školství a vzdělanost. Praha: Paseka, 2020.
Dějiny školství v Československu 1945-1975. 1. a 2. díl. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
 DOLENSKÝ, Jan (ed.). *Dějiny pražského školství v letech 1860-1914*. Prvý svazek. Praha: nákladem důchodův hlav. města Prahy, 1920.
 DŘÍMAL, Jaroslav. Školství, školské úřady a jejich fondy. *Brněnský archivní věstník*, 1958, č. 4, s. 30–44.
 HANZAL, Josef. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848. In: *Sborník archivních prací*, 26, 1976, č. 2, s. 221–260.
 CHLUP, O., KUBÁLEK, J., UHER, J. *Pedagogická encyklopedie*. I.-III. Díl. Praha, 1938, 1939, 1940.
 KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. Díl I.-II. Praha, 1929, 1931.
Vývoj na nynější stav školství ve Slezsku a na Hlučínsku. Statisticky-historické vyličení. Opava, 1925.
 KLIKA, Josef, SOKOL, Josef, ed. *Stručný slovník paedagogický: abecední soubor nejdůležitějších nauk ... se zřetelem k učitelstvu škol obecných a měšťanských*. Díl první až šestý. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v království Českém, 1909.
 KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867–1914*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1968.
 KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Díl 1, České a slovenské školství a pedagogika v letech 1918-1928. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1971. Spisy pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně.

KRÁL, Josef. *Sbírka říšských zákonů školských*. Praha: Alois Wiesner, 1894.

KRÁL, Josef. *Sbírka zemských zákonů školských*. Praha: Alois Wiesner, 1894.

KREJČÍ, Vladimír. *Náčrt vývoje výchovy, školství a pedagogiky*: [kapitoly z dějin pedagogiky: určeno posluchačům denního studia, studia při zaměstnání a postgrad. studia na pedagog. fak.]. 3. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta, 1988.

KŘEŠTAN, Jiří. Dva školské zákony 1948 a 1953. In: Jiří KNAPÍK a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2014, s. 27–43.

KUJAL, Bohumil a kol. *Pedagogický slovník*. 1. díl A–O. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. 2. díl P–Ž. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.

Tomáš PASÁK, *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*. In: In memoriam Zdeňka Fialy. Z pomocných věd historických. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 215–257.

PLACHT, Otto (red.), HAVELKA, František (red.). *Příručka školské a osvětové správy*. Praha, 1934, 1927.

PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. Praha, 2009.

RŮŽEK, Bedřich. *Školství: sborník právních předpisů. Příručka pro školy, školská zařízení a orgány školské správy*. Sv. 1–4. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957–1959.

Slovník veřejného práva československého. Sv. IV. Brno, 1938; heslo Školství, s. 804–866.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*. I. sv. Praha: Nákladem Matice školské, 1913, 325 s. II. sv. Praha: Matice Česká, 1918.

TRAJER, Josef. *Stranické a vládní dokumenty o škole*. Praha: Výzkumný ústav pedagog., 1970.

Vývoj a nynější stav školství ve Slezsku a na Hlučínsku. Statisticko-historické vyličení. Opava: nákladem zemského statistického úřadu pro Slezsko, 1925.

WOLF, Josef, ed. *Školství v Československé socialistické republice: informace*. Praha: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČSR, 1982.

2.6.2. Místní školní rady

HANZAL, Josef. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848. *Sborník archivních prací*, roč. 26, č. 2, s. 221–228.

KLOS, M. Okresní a místní školní správa. In: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek I. Ostrava: Profil, 1966, s. 59–63.

KRAMOLIŠ, Čeněk. *Příručka pro učitele, místní a c.k. okresní školní rady*. Prakt. doplněk k Příruční knize školních zákonů a předpisů Brno: Píša, 1911.

2.6.3. Předškolní vzdělávací zařízení

BARTUŠKOVÁ, Marie a kol. *Pedagogika předškolního věku*. Bratislava: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.

HORKÁ, Hana. *Studie k předškolní pedagogice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011.

KOVAŘÍČEK, Václav. *Dokumenty k vývoji zařízení předškolní výchovy a k vzdělání učitelek mateřských škol*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1978.

ŠMELOVÁ, Eva. *Mateřská škola: teorie a praxe I*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004.

2.6.4. Školy základního všeobecného vzdělávání

AUTRATA, František Václav. *Nejdůležitější zákony o školství obecném ve vévodství slezském*. Holešov, [1907].

BUZEK, Kamil. *Nejdůležitější zákony a nařízení o národním školství pro zemi Moravskoslezskou*. Praha: Státní nakladatelství, 1938.

BUZEK, Kamil. *Úvod do studia právních základů národního školství*. Organizace veřejné správy a správního řízení vůbec se zvláštním zřetelem k správě národního školství. Praha, 1930.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Zákony a nařízení u věcech obecného školství na ten čas platné v království českém*. II. dopl. vyd. Praha, 1878.

HOLÝ, Ladislav. *Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné a předpisy jej doplňující*. Praha: Státní nakladatelství, 1938.

Komenský. *Časopis pro učitelstvo česko-slovanské, zvláště moravské a slezské*. Orgán Spolku moravských učitelů v Olomouci. Olomouc, 1873–

KŘIVÁNEK, Jan. *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v Republice Československé*. Brno, 1924.

KUPKA, Josef Antonín. *Správce školy a jeho styk s učitelstvem, s úřady a rodiči*. Valašské Meziříčí, 1934.

Příruční kniha říšských a zemských zákonů a nařízení a předpisů v záležitostech školství obecného na Moravě. Čtvrté vydání. Brno, 1908.

RÝDL, Karel – ŠMELOVÁ, Eva. *Vývoj institucí pro předškolní výchovu (1869-2011)*. Olomouc, 2015.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769–1895*. Praha: F. Kytka, 1897.

Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském. Brno: C. k. zemská školní rada, 1883–1918.

2.6.5. Školy středního všeobecného vzdělávání

HÝBL, František. *České školství na Moravě ve druhé polovině 19. století*. In: *Mezinárodní konference vzdělávání pro všechny*. Praha, 2004, s. 136-148.

KADLEC, Petr. *Střední školy a jejich studenti. K formování inteligence na severní Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. Ostrava, 2013.

NEUHOFFER, Rudolf. *Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy*. Praha, 1935.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študenti a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867-1918*. Praha, 2007.

SVATOŠ, Martin. *Exner-Bonitzovy školské reformy a jejich důsledky pro gymnaziální školství v habsburské monarchii v 19. století*. In: *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání. Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Supplementum 5, Semily, 2000, s. 42-48.

2.6.6. Školy středního odborného vzdělávání

ČERNOHORSKÝ, Zdeněk. *Dějiny zemědělského školství v Československu*. Praha, 1980.

ČERNOHORSKÝ, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha, 1973.

DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha, 1909.

HARNA, Josef. *Nižší odborné školy hospodářské v letech první Československé republiky a jejich význam*. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*: Studie Slováckého muzea, č. 9, 2004, s. 149-159.

JELÍNKOVÁ, Vladimíra. *Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči v ČSSR*. Praha, 1981.

KADLEC, Petr. *Rozvoj předlitavského obchodního školství do první světové války na příkladu rakouského Slezska*. *Historica*, č. 1, 2018, s. 33-55.

KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství I a II*. Praha, 1929 a 1931.

KASPER, Tomáš a kol. „*Národní*“ *školství za první československé republiky*. Praha, 2019.

KODYMOVÁ, Pavla. *Historie české sociální práce v letech 1918-1948*. Praha, 2013.

KONČITÍKOVÁ, Gabriela. *Podnikové vzdělávání Baťa*. Zlín-Žilina, 2015.

KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetřovatelství*. Praha, 2010.

LACINA, Vlastislav. Odborné zemědělské školství v Československu mezi světovými válkami. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Studie Slováckého muzea, č. 9, 2004, s. 143-148.

LUKÁŠOVÁ, Hana. *Cesty k pedagogice obratu*. Ostrava, 2013 (alternativní školství).

MAINUŠ, František. *České školství v pohraničí za nacistické okupace se zvláštním zřetelem k severní Moravě a Slezsku*, Slezský sborník 57, 1959, s. 277-312.

MATES, Pavel, Petr PRŮCHA a Jan SVATONĚ. *Vývoj organizace a řízení středního odborného školství v Československu: 1918-1987*. Praha: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČSR, 1987.

NEVEČERÁL, Čeněk. *Reforma živnostenského pokračovacího (učňovského) školství*. Praha, 1937.

PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. 3. vyd. Praha, 2012.

PRŮCHA, Jan. *Odborné školství a odborné vzdělávání. Fungování systému, problémy praxe a výzkum*. Praha, 2019.

ROSA, Arnošt – JINDRA, Jaroslav. *Průmyslové a odborné školství v Republice československé*. Praha, 1928.

Školství v pohybu. *Výroční zpráva o stavu a rozvoji výchovně vzdělávací soustavy za školní rok 1995/96*. Praha 1996.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Česká politika V. Kulturní, zvláště školské úkoly české politiky*. Praha, 1913.

VALACHOVÁ, Kateřina (ed.). *20 let vyššího odborného vzdělávání v České republice*. Praha 2016.

Vývoj a současnost středních odborných učilišť, Praha, 1989.

Vývoj organizace a řízení středního odborného školství v Československu (1918-1987), Praha 1987.

Vývoj středních odborných učilišť v letech 1993-2003. Praha, 2005.

WESTRITSCHNIG, Karl Josef, *Berufsbildung in Österreich während der Habsburgermonarchie 1848-1918. Bildungsebenen – Bildungsarten – Bildungsprinzip*. München, 2015.

2.6.7. Školy pro hendikepované

SLOMEK, Zdeněk. *Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči*. 2. vyd. České Budějovice, 1987.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením*. Praha, 1994.

2.6.8. Školy zájmového vzdělávání

CALÁBEK, Leopold. *Administrativní příručka pro lidovýchovné pracovníky a knihovníky*. 2. vyd. Praha, Masarykův lidovýchovný ústav 1928.

ŠKODA, Kamil a Pavel PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977.

3. Nakládání s dokumenty u původců, akvizice archiválií a příprava zpracování

3.1. Spisová služba

První stručné povinnosti týkající se spisové služby na školách jsou součástí školního a vyučovacího řádu pro obecné školy z roku 1870.³⁸⁴ Správce školy odpovídal za vedení a uchování úředních knih a spisů, jmenovitě šlo o kroniky, školní matriky, třídní knihy a katalogy, přehledy vyučování v jednotlivých týdnech (týdní knihy), konferenční protokoly, inventáře vyučovacích pomůcek a náradí, inventáře školních nařízení a předpisů a uchovával úřední pečeti. Knihy a spisy měly být uspořádány do ročníků a uloženy do školního archivu.

Definitivní školní a vyučovací řád z roku 1905³⁸⁵ výčet úředních spisů vedených na obecných a měšťanských školách rozšířil ještě o školní kroniku, jednací protokol, knihovní katalogy, seznam knih pro chudé a hlavní katalog. Vedení spisové služby bylo zpřesněno tak, že učitelé byli povinni pomáhat správci školy ve vedení úředních spisů, třídní učitelé měli vést třídní knihu a třídní katalog. Úkolem správce školy bylo vést index normálií a seznamovat učitele s předpisy a výnosy nadřízených úřadů. Bylo zřejmé, že školská správa má zájem o uchování dokumentů, neboť před zrušením bylo povinností soukromé školy s právem veřejnosti veškeré spisy a katalogy odevzdat okresnímu školnímu úřadu. Prováděcí výnos rovněž z roku 1905 upravoval vedení školní kroniky, inventářů, katalogů, jednacího protokolů ad. Školní kronika měla být vedena za jednotlivé školní roky a kromě údajů o škole, vyučování, školní docházce, učitelích atd., měly být zaznamenány též významné události ve školní obci. Školní inventáře se měly členit podle věcných hledisek.

Zemská školní rada v Praze vydala 3. ledna 1924 pokyny ke správnému vyřizování spisů.³⁸⁶ Pojednávaly o úpravě záhlaví dopisů, o přílohách spisů, způsobu vyřízení, obsahu rozhodnutí, zachovávání lhůt atd.

Nejpodrobněji upravoval spisovou službu na školách v pořadí třetí školní a vyučovací řád z 30. července 1937.³⁸⁷ Popisoval povinnou dokumentaci vedenou školou, ke které náležely školní kroniky, třídní výkazy, matriky školou povinných dětí. Do školní kroniky měly být kromě běžných školních záležitostí uváděny též statistické přehledy o žácích, dějiny školy a události z dějin obce důležité pro život školy. Zvláštní pozornost byla věnována vedení třídních výkazů a třídních knih. Měly být vedeny na tiskopisech unifikovaných pro celou republiku a byla také stanovena doba jejich uchování ve školní spisovně na 10 let (třídní knihy) a 50 let (třídní výkazy). Do třídních výkazů byly v abecedním zapisovány všechny do školy přijaté děti, do třídních knih zapisovali všichni vyučující probranou látku.³⁸⁸ K povinné dokumentaci na obecné škole dále náležel jednací protokol s indexem, index normálií, školní inventáře, knihovní katalogy, seznamy knih pro chudé žáky, osobní listy žáků a na státních školách pokladní deníky. Pro osobní listy žáků se doporučovala doba uchování stejně jako u

³⁸⁴ Nařízení ministra záležitostí duchovních a vyučování z 20. 8. 1870 č. 105/1870 ř. z., kterým se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné, §§ 33, 37–40. Zůstal v platnosti až do roku 1905.

³⁸⁵ Nařízení MVDV č. 13200 z 29. 9. 1905 č. 159/1905 ř. z., kterým se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské; (přetištěno ve Věstníku MKV pod č. 49/1905); v platnost vstoupil počátkem školního roku 1906. Prováděcím předpisem byl výnos MKV č. 13200 z 29. 9. 1905 č. 50/1905 Věstníku MKV, k provedení definitivního řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské.

³⁸⁶ Výnos MŠANO č. 859 pres. z 19. 3. 1919 č. 38/1919 Věstníku MŠANO, o rychlosti a stručnosti při vyřizování spisů a demokratickém duchu školních úřadů. Výnos ZŠR v Praze z 3. 1. 1924, č. 5902 pres. 23, č. 4/1924 Věstníku MŠANO, obsahující pokyny o správném vyřizování spisů v oboru školství národního.

³⁸⁷ Výnos MŠANO č. 105.513-I z 30. 7. 1937 č. 88/1937 Věstníku MŠANO, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné.

³⁸⁸ Výnos MŠANO z 19. 1. 1938 č. 18/1938 Věstníku MŠANO, o úpravě, vedení a uchovávání třídních výkazů a třídních knih na obecných, měšťanských a pomocných školách.

třídních výkazů na 50 let.

Ve školním a vyučovacím řádu z roku 1937 se poprvé hovoří o školní spisovně, která je charakterizována jako sbírka došlých spisů, konceptů podání a vlastních odpovědí školy, úředních knih a věstníků. Řádné vedení spisovny vyžadovalo ukládání spisů odděleně dle ročníků, svázání úředních knih do svazků, vedení podacího protokolu a abecedního indexu.

První stručná úřední zpráva, která se týkala vyřazování spisového materiálu a ochrany archiválií při sběru starého papíru je stanovisko ZŠR v Praze z 27. května 1941.³⁸⁹ Každá skartace spisového materiálu musela být předem oznámena Archivu ministerstva vnitra v Praze a bez jeho souhlasu nebylo dovoleno ničení jakýchkoliv spisů.

První skartační směrnice pro školy byla vydána až v roce 1953,³⁹⁰ hlavním důvodem jejího vydání bylo zajistit vytríděný papír jako surovinu pro papírenský průmysl a uvolnit ve spisovnách prostor, který lze využít účelněji. Směrnice však přece jen postavila výběr archiválií ze školních registratur na solidnější základ, neboť s odkazem na vyhlášku ministerstva vnitra stanovila,³⁹¹ které dokumenty se ponechávají k trvalému uložení a které se vyřazují jako bezcenné. Skartaci podléhaly všechny písemnosti vzniklé před 1. květnem 1945 a též písemnosti mladší, kterým prošly skartační lhůty. Úlohu archivů při provádění skartačního řízení směrnice uváděla velmi vágně jen jako „*soustavný odborný dohled nad průběhem skartačních prací.*“ Hromadná skartace se měla stát předmětem socialistického soutěžení a závazků jednotlivých škol a pracovníků. V letech 1953–1956 proběhla první všeobecná skartační akce na školách za dozoru archivních orgánů. O skartaci se sepisovaly skartační protokoly na rozmnožených tiskopisech. Už při těchto skartačních řízeních byly konstatovány ztráty dokumentů. Některé správy škol požadovaly ze skartačního řízení pozastavit školní kroniky, odvolávající se na to, že je potřebují při vyučování vlastivědě. Pokud příslušné archivy na tuto argumentaci přistoupily, mohly mnohdy v dalších letech jen konstatovat ztráty neodevzdaných kronik. V praxi se neosvědčilo ustanovení (a také nebylo vůbec realizováno), že se skartace mají provádět každoročně.

Přílohou skartační směrnice z roku 1953 byl abecední seznam agend hesel (agend) s uvedením skartačních znaků a lhůt. Skartační lhůty byly stanoveny vesměs mezi 3 až 10 lety, výjimečně byla u některých agend stanovena třicetiletá skartační lhůta. Naopak u některých dokumentů, zejména třídních katalogů, byla stanovena nepřiměřeně krátká skartační lhůta určená na 10 let.

Další skartační směrnice pro rezort školství byla vydána v roce 1958 a uveřejněna v roce 1960.³⁹² Směrnice nahrazovala přechozí předpis z roku 1953, jehož uplatnění se neosvědčilo a provádění skartací podle ní bylo pozastaveno. Nová směrnice předpokládala pravidelné provádění skartačního řízení v pětiletých či desetiletých periodách a jako předpoklad řádného provádění skartačních řízení považovala řádné vedení spisové evidence a péči o vhodné uložení písemností. Úloha archivů při provádění skartačního řízení byla oproti přechozí směrnici precizována, předpokládala odbornou archivní revizi řádně zpracovaného skartačního návrhu a vyžadovala, aby bez schválení archivních orgánů nebyl žádný písemný materiál ničen. Přílohou směrnice byl Abecední seznam hesel doplněný o skartační znaky a lhůty, který se ukázal jejím slabým místem. Skartační lhůty nebyly nastaveny vhodně, zčásti byly příliš dlouhé (30 let) nebo naopak příliš krátké (např. u třídních výkazů jen 10 let).

O špatném stavu spisové služby u organizací v rezortu MŠK svědčilo krátké upozornění,

³⁸⁹ ZŠR česká z 27. 5. 1941 č. 412/3 pres. Vydáno na základě vládního nařízení z 6. 3. 1941 č. 154/1941 Sb., o vydání, použití a ochraně některého historického a jiného spisového materiálu.

³⁹⁰ Směrnice z 29. 6. 1953 č. 84/1953 Věstníku MŠO, vyřazení (skartace) písemností v oboru působnosti ministerstva školství a osvěty.

³⁹¹ Vyhláška ministerstva vnitra z 3. 2. 1953 č. 62/1953 Ú. I., o zásadách pro vyřazování (skartaci) písemností.

³⁹² Výnos z 10. 12. 1958 č.j. 54 270/58 VS/2 byl uveřejněn jako směrnice z 1. 4. 1960 č. 32/1960 Věstníku MŠK, pro vyřazování (skartaci) písemností v oboru působnosti ministerstva školství a kultury).

z května 1959, v němž ministerstvo poukazovalo na trvající závady v evidenci a ukládání písemností, nedostatečnou péči o archivování závažných dokumentů a nerespektování ministerských vyhlášek.³⁹³

Jako první spisová směrnice v rezortu ministerstva školství a kultury se dá označit stručný pokyn nazvaný Úprava kancelářské služby rozpočtových a hospodářských organizací přímo řízených MŠK z roku 1960.³⁹⁴ Jeho vydání si vynutila skutečnost, že v organizacích řízených ministerstvem „není dbáno ani základních požadavků, nutných pro zacházení se spisovým materiálem.“ Pokyn přinášel výčet základních požadavků na fungování spisové služby jako označování došlých dokumentů podacím razítkem, zapisování do podacího protokolu, způsob vyřizování dokumentů, uspořádání spisů ve spisovnách a umožnění řádného skartačního řízení.

Skartační směrnice z roku 1958 uveřejněná v roce 1960 byla nahrazena instrukcí ministerstva školství České socialistické republiky (MŠČSR) z roku 1986.³⁹⁵ Instrukce byla na svou dobu moderní, neboť její text odkazoval a vycházel ze skartační vyhlášky z roku 1974.³⁹⁶ Přílohou instrukce byl typový rejstřík pro skartaci písemností škol (základní školy, střední školy všech druhů, zvláštní školy, školy při léčebných a nemocničních zařízeních) a školských zařízení (pedagogicko-psychologické poradny, domovy mládeže, pedagogická střediska), což je abecední seznam hlavních typů písemností s uvedením jejich skartačních znaků a lhůt. Skartační lhůty byly oproti předchozím skartačním směrnicím nastaveny precizněji. U třídních výkazů se zpřesňovala kritéria výběru: pro období 1870–1920 trvalé uložení v archivech, stejně jako pro období okupace a pro poválečná léta. Ponechávat se měly též třídní výkazy středních škol, škol při léčebných ústavech a nemocnicích a jazykových škol. U základních škol a zvláštních škol se při skartačních řízeních doporučovalo ponechávat jen první, předposlední a poslední ročníky.

Instrukce MŠČSR z roku 1986 byla v roce 1995 doplněna sdělením ministerstva z 11. prosince 1995 o povinné dokumentaci škol, které je každoročně aktualizováno a uveřejňováno ve Věstníku MŠMT.³⁹⁷ V roce 2001 byl seznam povinné dokumentace škol doplněn o skartační znaky a lhůty.³⁹⁸

3.2. Problematika akvizice archiválií

Před přijetím první skartační směrnice pro školy v roce 1953 praxe výběru archiválií nepřipomínala, že by se mělo jednat o jednu z nejdůležitějších činností archivů. Živelné skartace probíhaly bez účasti archivních orgánů a kritéria výběru byla nearchivní. O tom

³⁹³ Č. j. 24.166/59E I z 27. 5. 1959 č. 41/1959 Věstníku MŠK, archivy a evidence spisů v organizacích řízených MŠK. Porušována byla vyhláška ministerstva vnitra z 13. 7. 1956 č. 153/1956 Ú. 1., o archivech hospodářských a rozpočtových organizací a vyhláška ministerstva financí z 1. 7. 1958 č. 102/1958 Ú. 1., o účetní evidenci hospodářských, rozpočtových a jiných organizací.

³⁹⁴ Úprava kancelářské služby rozpočtových a hospodářských organizací přímo řízených MŠK č. j. 24 540/60-Arch. z 14. 6. 1960 č. 53/1960 Věstníku MŠK.

³⁹⁵ Instrukce MŠČSR z 13. června 1986 č. 5/1986 Věstníku MŠMK, kterou se vydává skartační řád pro školy a školská zařízení spravované národními výbory. Instrukce zrušena k 1. 8. 2005.

³⁹⁶ Vyhláška ministerstva vnitra z 27. 11. 1974 č. 117/1974 Sb., kterou se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení.

³⁹⁷ Sdělení MŠMT č. 22370/95-20 Povinná dokumentace škol a školských zařízení uveřejněné v č. 2/1996 Věstníku MŠMT.

³⁹⁸ Sdělení MŠMT č. 20 774/2001-20 Seznam povinné dokumentace škol a školských zařízení uveřejněné v č. 9/2001 Věstníku MŠMT. K vysvědčením, výučním listům a diplomům vyhláška z 30. 5. 2005 č. 223/2005 Sb., o některých dokladech o vzdělání. K vedení školní matriky vyhláška z 6. 9. 2005 č. 364/2005 Sb., o vedení dokumentace škol a školských zařízení a školní matriky a o předávání údajů z dokumentace škol a školských zařízení a ze školní matriky. Některé typy dokumentace zmiňuje též vyhláška z 19. 12. 2005 č. 2/2006 Sb., kterou se pro školy a školská zařízení zřizované Ministerstvem vnitra provádějí některá ustanovení školského zákona.

svědčí, že se na školách ve větší míře dochovaly úřední knihy, zatímco spisy vzácněji.

Od roku 1953 měly školy jako určení původci povinnost předkládat všechny své dokumenty k výběru archiválií ve skartačním řízení. Podle zákon o archivnictví z roku 1974 byly školy povinny zajišťovat odbornou správu písemností a dbát o jejich řádné vyřazování při skartačním řízení.³⁹⁹ Porušení tohoto nařízení sice podléhalo sankci, avšak černé skartace nebyly v případě škol sankcionovány. Docházelo také k případům, kdy byly archiválie vybrané při skartačních řízeních ponechány na školách s tím, že do příslušného archivu budou předány dodatečně. To ovšem nebylo vždy respektováno a po čase byly určené archiválie bez vědomí archivů, likvidovány. Tento fakt se nepříznivě podepsal na úplnosti archivních fondů škol.

Výjimečné ovšem nejsou případy, kdy archivní soubor typu škola vznikl jiným způsobem než běžným skartačním řízením. Např. byla dokumentace školy vyčleněna z fondu archiv obce nebo okresní školní rada (výbor). K výběru mimo skartačním řízení dochází zejména v případech zániku původce/původců, ať již bez právního nástupce nebo sloučením s jiným původcem (§ 11 odst. 2 a 3 AZ). Běžné jsou případy, kdy se ve spisovně školy naleznou dokumenty právního předchůdce nebo jiné školy (§ 11 odst. 1 písm. c) AZ).

3.3. Postup před zahájením zpracování

Postup před zahájením pořádání a inventarizace fondů škol odpovídá obecným zásadám uvedeným v ZP (kap. 2.7,2.8). Je nutné:

1. seznámit se s vývojem organizace původce/původců fondu, s rozsahem jeho kompetencí a se změnami ve vedení úřední agendy, získat přehled o archivním souboru a jeho stavu;
2. postarat se o maximální scelení všech dokumentů škol v archivu, za tím účelem porovnat stav archiválií s evidenčními pomůckami (přírůstkové knihy, lokační seznamy, kmenový spis fondu); tak se dá zjistit, zda se část dokumentů ještě nenalézá ve spisovně původce/původců nebo právního nástupce (nutno ověřit v terénu); jedná se o písemnosti s dlouhými skartačními lhůtami, nebo ty, u nichž je spouštěcí událost s různých důvodů odložena (typicky jde například o stavební spisy, vodoprávní spisy);
3. zjistit na základě evidence NAD, zda část archiválií původce/původců není v péči jiného archivu nebo některé kulturně vědecké instituce a iniciovat scelení archivního souboru;
4. vyčlenit archiválie cizí provenience, tzv. nepravá priora (viz ZP kap. 2.6) a začlenit je do příslušných archivních souborů;
5. přesvědčit se, zda nejsou některé archiválie zpracovávaného fondu vmanipulovány v dosud nezpracovaných fondech předchůdce či nástupce nebo ve fondech, kam byly nesprávně zařazeny při organizačních změnách, reorganizacích pracovišť apod., ale také zda úřední dokumenty nejsou součástí osobních fondů (v případě, že se jedná o archivně zpracované osobní fondy, je třeba na tyto dokumenty upozornit v prvcích popisu (úvodu) nově zpracovávaného fondu typu škola);
6. provést rozbor obdobných archivních souborů a jejich zpracování podle platné metodiky ve vlastním i jiných archivech, vyhledat archivní pomůcky (i neschválené), předávací seznamy apod.;
7. zjistit existenci literatury o původci/původcích archivního fondu, spisové a organizační normy apod.;
8. zhodnotit celkový stav archivního fondu z hlediska jeho stavu, úplnosti, zachovalosti, manipulace s dokumenty u původce/původců z hlediska spisové služby pro stanovení volby pořádací metody.

³⁹⁹ Nařízení vlády ze 7. 5. 1954 č. 29/1954 Sb., o archivnictví účinné od 9. 6. 1954. Zákon ze 17. 10. 1974 č. 97/1974 Sb., o archivnictví účinný od 1. 1. 1975.

Dokumentace o archivním souboru

Dokumentaci o archivním souboru typu škola a jeho původci/původcích lze zjistit z řady informačních zdrojů:

1. evidenční listy NAD včetně zrušených evidenčních listů NAD/JAF, záznamy o GI včetně protokolů o nedohledaných archiváliích;
2. spis o fondu (kmenový spis), který dokládá organizační změny původce/původců, změny jeho názvů, záznamy o kontrolách spisové služby, spisové normy, dokumenty k výběru archiválií, dokumenty o vnitřní skartaci, pokud byla provedena apod.;
3. literatura o původci/původcích fondu v archivní knihovně;
4. dokumenty o původci/původcích archivního souboru nalézající se v archivních fondech zřizovatele, zakladatele, likvidátora, nadřízených nebo jinak řídících a metodicky působících organizací (obecní, městské, krajské a zemské úřady, rezortní ministerstvo, místní, okresní, městské a zemské školní rady, školské úřady aj.; jde o dokumenty jako např. záznamy z vizitací a kontrol, jmenování statutárních zástupců a jiné personálie.

3.4. Vnitřní skartace

Vnitřní skartace se obecně řídí ustanoveními ZP (kap. 2. 8.). Uplatňuje se v závislosti na úplnosti dochovaných archiválií. U torzovitě dochovaných fondů (což není u fondů škol neobvyklé) se nepoužije. Legislativní ochraně (§ 5 odst. 1 AZ) též podléhá skartace dokumentů vzniklých do roku 1850, fotografických záznamů vzniklých do roku 1900 případně dalších. Kromě písemností evidentně povahy „S“, označených tak ve skartačních směrnících, které z různých příčin neprošly procesem skartačního řízení, se z fondu vyřadí prosté opisy, výpisy, kopie dokumentů, a především multiplicitní materiály, například rozmnožené zprávy. Totéž platí o různých oběžnících, normálích, pokynech, cirkulářích apod.

Pokud je diplomatická kategorie spisů v registraturách škol dochována v relativní úplnosti, je při skartačním řízení třeba jednotlivé agendy porovnat s obdobnými písemnostmi ve fondech okresních, městských, místních, újezdních rad a výborů a příslušných částí obecních a městských úřadů, které na školy dozíraly. Pokud se prokáže, že jde o uložení totožných archiválií u více než jednoho uvedeného původce, a tudíž písemnosti duplicitní, je možno spisy v archivech škol vyřazovat. Duplicitní ovšem mohou být též matriky žáků, které byly od roku 1886 vedeny místními školními radami.

Ve fondech škol se nachází řada tištěných dokumentů, o kterých je třeba rozhodnout, zda zůstanou součástí fondu, budou zařazeny do knihovny nebo podrobeny vnitřní skartaci. Ve fondech škol se ponechávají tištěné výroční zprávy školy, vlastní školní časopisy, brožury apod. Jednotlivé knihovní svazky jsou vhodné k zařazení do archivní knihovny, je třeba je však posuzovat individuálně.

Dokumenty povahy „S“ je možno ve fondu ponechat, pokud je archivní soubor natolik torzovitý, že i informace druhotného charakteru mají svůj význam. Z jednotlivých dokumentů, které by podle skartačních směrnic neměly být posouzeny jako archiválie, se při vnitřní skartaci ponechávají:

1. ponechávají se třídní katalogy (výkazy o docházce a prospěchu) v základních a zvláštních školách z prvního, předposledního a posledního postupného ročníku; ponechávají se rovněž třídní výkazy všech německých a českých škol z doby okupace a z prvních let po osvobození (léta 1938–1950); pro léta 1921–1953 katalogy pátých tříd úplných obecných škol, posledních ročníků a jednoročních učebních kurzů měšťanských škol, katalogy všech vesnických malotřídních škol, a třídní katalogy ke kterým jsou svázány také další dokumenty;⁴⁰⁰ pokud

⁴⁰⁰ Viz ŠMILAUEROVÁ, Eva. Skartace třídních výkazů základních škol. *Archivní časopis*, roč. 1982, č. 2, s. 79–84. Viz též Instrukce MŠČSR z 13. června 1986 č. 5/1986 Věstníku MŠMK, kterou se vydává skartační řád

jsou dochovány hlavní katalogy, lze třídní katalogy skartovat; rozhodnutí, zda ponechat všechny katalogy, je na příslušném archivu,

2. třídní knihy do roku 1867, jelikož nejsou unifikovány. I po tomto datu je nutné k vyřazování třídních knih přistupovat obezřetně. Ponechávají se třídní knihy, které obsahují údaje, které nejsou předepsány standardními formuláři, třídní knihy u škol, kde nejsou dochovány třídní katalogy a u škol, které samy osobě jsou raritní; též je třeba při vnitřní skartaci zohlednit případy, kdy jsou v jednom svazku s třídní knihou svázány i jiné úřední knihy (inventáře školních kabinetů, protokoly o školských inspekcích apod.); doporučuje se též ponechat vzorky třídních knih z různých etap vývoje školství a vzdělanosti (před rokem 1914, 1918, po roce 1918, 1925, 1939, 1945, 1949, 1953, 1960, 1978, 1984, 1990),

3. normálie a oběžníky, kde je uvedena (jmenována) přímo konkrétní škola a pokud nejsou dochovány ve fondech dozorujících školských úřadů,

4. hlavní inventáře, inventáře školního zařízení, učebních pomůcek, knihoven apod. u škol významných, málo běžných a unikátních, a pokud zachycují raritní inventář např. hvězdářské přístroje, lékařské nástroje aj.)

5. účetní doklady, účetní a pokladní knihy, pokud se týkají vyúčtování fondů a nadací a dále ty, které se týkají staveb škol a rozsáhlejších stavebních úprav, neobvyklého zařízení školy a neobvyklých školních pomůcek, pokud se ovšem nejedná o duplicitní materiál, který lze nalézt ve fondu příslušné místní nebo okresní školní rady,

6. učební a metodické pomůcky vlastních pedagogů a jiné publikace, které se přímo týkají školy,

7. písemné práce žáků, později významných osobností nebo které mají pedagogický či historický význam,

8. osobní spisy ředitelů škol a učitelů literárně, vědecky a umělecky činných; ponechávají se též kádrové spisy, neboť jejich dochování je řídké a samy osobě jsou zajímavým pramenem dokumentujícím svou dobu.

O vnitřní skartaci se pořizuje protokol, který se zakládá do spisu fondu a poznamenává se v prvcích popisu (úvodu) archivní pomůcky.

3.5. Ochrana osobních údajů, autorská práva

Téměř ve všech archivních fondech typu škola se nachází celá řada dokumentů s osobními či citlivými údaji. S nimi se třeba nakládat v souladu s nařízením evropského parlamentu a rady EU č. 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů. Obecné nařízení o ochraně osobních údajů je přímo použitelné a do českého právního řádu bylo implementováno zákonem č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů.

Text školní kroniky vedené školou nepodléhá ustanovením autorského zákona č. 121/2000 Sb. Podle tohoto zákona se však řídí nakládání s autorskými díly použitými k ilustraci kroniky nebo uloženými u kroniky jako příloha. Autorský zákon se stejným způsobem vztahuje i na další obrazové či fotografické archiválie uložené ve fondu. Archiválie spojené s autorskými právy se v archivní pomůcce označí jako částečně přístupné a současně se u nich uvedou identifikační údaje držitele autorských práv, pokud je možné je zjistit.

4. Vlastní zpracování fondů

4.1. Obecné zásady, archivní pomůcky

Při zpracování archivního fondu typu škola se vychází ze ZP, kap. 2.7. Předpokládá se, že základní archivní pomůckou pro archivní soubory typu škola bude inventář k uzavřeným fondům a dílčí inventář k jasně časově a legislativně vymezeným částem fondu. To nevylučuje, že zejména u velkých škol budou k uzavřeným registraturním celkům vytvářeny manipulační seznamy.

4.2. Výběr pořadacího schématu

Výběr pořadacího schématu se řídí zásadami uvedenými v ZP (kap. 2.7.3). Hlavní zásadou, která je při pořádání upřednostňována, je původní uspořádání archivního souboru. U fondů škol je ovšem zachování, případně rekonstrukce registraturních systémů problematické, ne-li nemožné, neboť neexistovaly oficiálně vydané spisové plány, nýbrž jen skartační rejstříky. František Hoffmann, který se jako jeden z mála zabýval metodikou uspořádání školských fondů, uvažoval bez jakýchkoliv pochybností jen o umělých pořadacích schématech.⁴⁰¹ Buď navrhoval vytvoření jen dvou nebo tří oddílů dle diplomatických kategorií (úřední knihy, spisy, různé), nebo ještě do pododdílů (třídní výkazy, konferenční a jednací protokoly, ostatní úřední knihy včetně kronik, spisy uspořádané do věcných skupin).

O dva roky později Jaroslav Dřímál doporučoval u nejrozmanitějších fondů dělit inventární seznam na pět oddělení: listiny, úřední knihy, spisy, účetní materiál a různé. Při pořádání fondů škol pak v praxi použil členění do tematických pododdílů tak, jak navrhoval František Hoffmann.

Také spoluautor této metodiky Jiří Topinka o celé půlstoletí později navrhuje vytvořit pouze několik větších tematických skupin (celků), s tím, že další, podrobnější zpracování bude ponecháno na zpracovateli v závislosti na dochovanosti a rozsáhlosti fondu.

4.2.1. Uspořádání podle umělého schématu

Uspořádání podle umělého schématu bude u archivních souborů typu škola prvoplánové a nejčastější vzhledem k neexistenci registraturních systémů. Obecné umělé schéma vychází z agend původce/původců seskupených do logicky vnitřně svázaných sérií. Výhodou tohoto způsobu uspořádání je, že vychází ze skutečných pravomocí a působnosti škol a konkrétně dochovaného materiálu. Při archivním zpracování je třeba se seznámit s obsahem každé archiválie nebo souboru archiválií (spisu) a podle jejich obsahu je zařadit do tematicky (obsahově) určené skupiny stanovené umělým schématem. Ve skupinách a podskupinách je třeba archiválie řadit tak, aby vytvářely logické řady.

Tematicky je umělé pořadací schéma členěno do těchto osmi sérií:

1. Základní dokumentace o škole (zřízení a zrušení školy, její organizace a reorganizace aj.).
2. Řízení a správa školy (vnitřní normy a řídicí akty, ředitelské a provozní porady; konference a pedagogické porady v sérii 4, celoustavní kontroly a inspekce, plány činnosti, statistika za celou školu, stížnosti, externí korespondence vedení školy, paměťová dokumentace aj.).
3. Personální věci (osobní spisy, platové záležitosti aj.).
4. Pedagogická dokumentace (třídní výkazy a třídní knihy, konference a učitelské porady, dokumentace o zkouškách, organizace výuky aj.).
5. Záležitosti žáků (evidence, statistika, osobní, zdravotní a sociální věci žáků aj.).

⁴⁰¹ Citace literatury viz kapitola 4.4 této metodiky.

6. Hospodaření s majetkem, stavební dokumentace aj.).

7. Finanční účetnictví (rozpočty, fondy, nadace aj.).

8. Organizace spolupracující se školou (pokud netvoří samostatné archivní soubory).

Umělé pořádací schéma pro školy je uvedeno v přílohách č. 1 a 2 této metodiky. Je třeba zdůraznit, že jeho použití není povinné. Protože není možné vytvářet umělá schémata pro všechny existující typy škol, použije zpracovatel u jiných typů škol než škol všeobecného vzdělávání pouze první série (resp. část z nich) z **přílohy č. 2**, případně část položek z druhé série, a další série si vytvoří a upraví podle dochovaného materiálu příslušné školy. U specializovaných škol lze vytvářet i nové série mimo zmíněných osm hlavních sérií (např. samostatná série na konci fondu pro cvičnou školu učitelského ústavu, domov mládeže přidružený k učilišti apod.). Schéma v příloze 2 není rigidním předpisem, ale jen základní osnovou pro tvorbu vlastních pořádacích schémat na míru daného archivního fondu. Je však třeba dodržet zásadu, aby tyto nově vytvářené série vytvářely věcné, logické celky (s výjimkou zcela torzovitého fondu).

Uspořádání dle diplomatických kategorií přichází v úvahu zejména v případech, kdy je fond natolik torzovitý, že použití nového umělého pořádacího schématu by bylo neúčelné. Poté mohou archiváři použít uspořádání dle diplomatických kategorií, které bude mít toto členění:

1. Listiny většinou u velkých a starých archivních souborů, zpravidla listiny nadací a fondů.

2. Úřední knihy

a) knihy všeobecných nařízení – patentů, normálí, oběžníků,

b) knihy z vlastní pedagogické činnosti školy – třídní katalogy, výkazy o prospěchu, výkazy o zkouškách, třídní knihy (týdní knihy), protokoly o konferencích a pedagogických radách, klasifikačních poradách,

c) knihy evidence žáků – školní matriky, matriky žáků (u nezpracovaných fondů škol se vyčlení do fondů místních školních rad, kam patří; viz kap. 2.2, odst. 13, s. 15), soupisy dětí školou povinných, knihy propuštěných žáků, knihy cti a hanby,

d) školní kroniky, retrospektivní pamětní knihy,

e) knihy materiálních záležitostí – školní inventáře, hlavní inventáře, dílčí inventáře movitostí (školní knihovny, pomůcky, nářadí, inventáře školních kabinetů),

f) knihy pomocných zařízení – knihy Sdružení rodičů a přátel školy, pionýrské kroniky (pokud netvoří samostatné archivní soubory – viz kap. 2.2, odst. 13 a 17, s. 15).

3. Registraturní pomůcky – podací protokoly, indexy a jiné pomocné knihy.

4. Spisy

a) vedení školy – zřizovací dokumentace, ustavení poboček a paralelek, statuty, řády, zprávy o stavu školy, inspekční zprávy, tištěné výroční zprávy,

b) korespondence řazená věcně nebo dle odesílatelů, zcela výjimečně chronologicky (u torzovitých fondů nebo velmi malých fondů jako je SRPŠ), oběžníky nadřízených úřadů,

c) učitelské a zaměstnanecké věci – osobní spisy (výkazy), výkazy a hodnocení, dovolené, platové záležitosti,

d) žákovské (studentské) věci – osobní záznamy (listy) žáků, vysvědčení, školné, stipendia, disciplinární přestupky,

e) pedagogicko-výchovné záležitosti – učební osnovy a pomůcky, organizace výuky

f) mimoškolní akce – výlety, vycházky, oslavy,

g) finanční zabezpečení činnosti školy – rozpočty, závěrečné účty,

h) materiální a věcné zabezpečení činnosti školy – budova školy, stavební a hospodářské věci, učebny vnitřní zařízení, otop a osvětlení,

i) rodičovská a jiná sdružení (pokud netvoří samostatné archivní soubory – viz kap. 2.2, odst. 13, s. 15),

j) fondy a nadace, patronátní smlouvy,

5. Účetní materiál – účetní knihy, účty,

6. Jiný materiál – rukopisy učitelů a žáků, fotografie, alba, tabla, diplomy, čestná uznání.

4.2.2. Jiné způsoby uspořádání

Obnovení původního registraturního systému u archivních souborů typu škola bude zřejmě málo časté. Předpokládá totiž, že alespoň u části registratury lze identifikovat užívání spisové normy (spisového plánu) a vedení a dochování původních evidenčních pomůcek. V případě, že se u dané školy zachoval spisový plán pouze pro určité období a spisy jsou podle něj skutečně rozčleněny či označeny, postupuje se jako u jiných archivních fondů, tedy vytvořením manipulačních období (hlavních sérií). Např. u nedávno zrušené školy tak bude vytvořeno první manipulační období pro spisy bez spisového plánu, kde archivář použije umělé schéma, a druhé manipulační období, kde bude aplikován dobový spisový řád.

Jiné metody pořádání je možné použít zejména u tzv. složitých fondů (viz ZP 2022, s. 17), a to podle původců. Tento případ může nastat např. tehdy, kdy se zpracovatel např. vzhledem k častému rozlučování a slučování obecné a měšťanské školy rozhodne ponechat dokumenty obou původců v jednom složitém archivním fondu. První sérii pak bude tvořit obecná škola, druhou sérii měšťanská škola. Podobně se bude postupovat i u tzv. přidružených škol (kurzů) u střední odborné školy pod společnou správou. Příklad: první sérii budou tvořit dokumenty obchodní akademie, druhou sérii pak dokumenty družstevní školy, která s ní byla spojena.

Volba způsobu pořádání je výhradně na zpracovateli; ten vybere metodu, která je u daného fondu nejvhodnější.

4.3. Právní normy ke kapitolám 3 a 4 (řazeno chronologicky)

Nařízení ministra záležitostí duchovních a vyučování ze dne 20. 8. 1870 č. 105/1870 ř. z., kterým se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné.

Nařízení MVDV č. 13200 ze dne 29. 9. 1905 č. 159/1905 ř. z, kterým se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské; (přetištěno ve Věstníku MKV pod č. 49/1905). Prováděcím předpisem byl výnos MKV č. 13200 ze dne 29. 9. 1905 č. 50/1905 Věstníku MKV, k provedení definitivního řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské.

Výnos ZŠR v Praze č. 4 ze dne 3. 1. 1924, č. 5902 pres. 23, obsahující pokyny o správném vyřizování spisů v oboru školství národního (uveřejněno ve Věstníku MŠANO, roč. 1924, s. 16–20).

Výnos MŠANO č. 105.513-I ze dne 30. 7. 1937 č. 88/1937 Věstníku MŠANO, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné.

Výnos MŠANO ze dne 19. 1. 1938 č. 18/1938 Věstníku MŠANO, o úpravě, vedení a uchovávání třídních výkazů a třídních knih na obecných, měšťanských a pomocných školách.

Směrnice čj. E II/1-06.1/6-53 ze dne 29. 6. 1953 č. 84/1953 Věstníku MŠO, vyřazení (skartace) písemností v oboru působnosti ministerstva školství a osvěty.

Výnos ze dne 10. 12. 1958 č. 54 270/58 VS/2 uveřejněný jako směrnice ze dne 1. 4. 1960 č. 32/1960 Věstníku MŠK, pro vyřazování (skartaci) písemností v oboru působnosti ministerstva školství a kultury.

Směrnice pro vyřazování (skartaci) písemností u likvidovaných organizací v oboru působnosti ministerstva školství a kultury č. 3312/59 II/2 z 19. března 1959.

Úprava kancelářské služby rozpočtových a hospodářských organizací přímo řízených MŠK č. j. 24 540/60-Arch ze dne 14. 6. 1960 č. 53/1960 Věstníku MŠK.

Směrnice pro vyřazování písemností v oboru působnosti ministerstva školství a kultury, schválené čj. 10324/60 z 1. dubna 1960 a publikované ve Věstníku MŠK, roč. 16, seš. 11-12/1960.

Typový seznam organizací a zařízení v rezortu školství vydaný archivní správou MV 1980.

Opatření k omezení přílivu písemností do archivů na úseku školství, kultury, zdravotnictví a sociální péče (č. j. AS/2 – 4065/81).

Instrukce MŠČSR čj. 18 200/86-49 ze dne 13. června 1986 č. 5/1986 Věstníku MŠMK, kterou se vydává skartační řád pro školy a školská zařízení spravované národními výbory.

Instrukce zrušena k 1. 8. 2005.

Sdělení MŠMT č. 22 476/2000-20 Seznam povinné dokumentace škol a školských zařízení uveřejněné v č. 9/2000 Věstníku MŠMT.

Sdělení MŠMT č. 20 774/2001-20 Seznam povinné dokumentace škol a školských zařízení uveřejněné v č. 9/2001 Věstníku MŠMT.

Vyhláška ze dne 30. 5. 2005 č. 223/2005 Sb., o některých dokladech o vzdělání.

Vyhláška ze dne 6. 9. 2005 č. 364/2005 Sb., o vedení dokumentace škol a školských zařízení a školní matriky a o předávání údajů z dokumentace škol a školských zařízení a ze školní matriky.

4.4. Literatura ke kapitolám 3 a 4 (řazeno chronologicky)

MÍK František. *Příručka republikánského správce školy*, Díl III. Praha 1927.

KUPKA J. A. *Správce školy a jeho styk s učitelstvem, s úřady a rodiči*. Velké Meziříčí, Nakl. Alois Šiška 1934.

TRÍŠKA, Josef, František VOMÁČKA František. *Administrativa na školách obecných a měšťanských*. 3. opr. a rozšř. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1935.

HOFFMANN, František. Zkušenosti ze skartace a inventarizace školních archivů. *Archivní časopis*, roč. 1956, č. 2, s. 69–73.

DŘÍMAL, Jaroslav. Školství, školské úřady a jejich fondy. In: *Brněnský archivní věstník*, roč. 1958, č. 4, s. 30–44 (kapitola Skartace písemností škol s. 39–41).

BALCAROVÁ, Alena. K otázce rezortních norem o spisové službě a skartaci v oblasti školských a kulturních institucí. In: *25 let státního ústředního archivu v Praze*. Praha 1980, s. 45–47.

ŠMILAUEROVÁ, Eva a kol. Skartace třídních výkazů základních škol. *Archivní časopis*, roč. 1982, č. 2, s. 79–84.

JELÍNEK Tomáš. *Spisová služba pro školy*. Praha 2006

TOPINKA, Jiří. Příspěvek k pořádání školských fondů. *Archivní časopis*, roč. 58, 2008, č. 2, s. 81–115.

5. Popis archiválií

5.1. Zásady popisu archiválií

Obecné zásady a základní principy archivního popisu stanovují ZP (kap. 3.1 a 3.2). Cílem archivního popisu je zpřístupnění archiválií archivního souboru do podoby komplexního informačního systému. Při tvorbě archivního popisu je třeba dbát těchto zásad:

1. Popis je zásadně víceúrovňový a hierarchický.

2. Popisuje se od obecného ke specifickému, tedy od nejvyššího celku (archivní soubor) přes nižší celky (série, nižší série, složky, podsložky) až k jednotlivým archiváliím či jejich částem. Např. Obecná škola Návsí, Správa školy, Záležitosti učitelů a zaměstnanců školy, Personální záležitosti, Stížnosti na učitele, Výkaz nepřítomnosti učitele XY v době vyučování.

3. Informace a hloubka popisu odpovídají úrovni popisu a druhu archivní pomůcky, přičemž platí, že tam, kde to je účelné, lze přistoupit k prohloubení popisu, aniž by to znamenalo povinnost prohloubit popis i v ostatních částech dané úrovně.

4. Informace z vyšších úrovní popisu se dědí na nižší úrovně, u nižších jednotek se neopakují. Na nižších úrovních se popis obohacuje jen o informace příslušející dané jednotce popisu.

5.2. Úrovně popisu

Při popisu se vždy používají úrovně popisu uvedené v ZP (kap. 3.3). Je to:

1. *Archivní soubor*

Je to nejvyšší úroveň popisu, používá se vždy a pro celý archivní fond jen jednou bez ohledu na počet původců, manipulací či fondových oddělení. Popis původce/původců se řídí zásadami uvedenými v ZP (kap. 6.2.1).

2. *Série*

Fond musí obsahovat alespoň jednu sérii. Úrovní archivní soubor je podle zvoleného pořadacího schématu podřízena sérii

A. podle jednotlivých původců,

B. podle umělého pořadacího schématu,

C. podle druhu archiválií z tzv. diplomatického hlediska; např. úřední knihy, registrurní pomůcky, spisový materiál, účetní materiál,

Těmto vyšším sériím jsou podřazeny nižší série obsahující dílčí logické celky tříděné podle různých hledisek a jejich kombinací (např. Správa školy, Majetkové záležitosti, Vzdělání a výuka).

3. *Složka*

Je jednotka popisu podřízená úrovni série a popisuje archiválie evidované jako evidenční jednotky nesoucí nějaký společný znak. Při tvorbě složek je možné kombinovat evidenční jednotky a agendy (např. u agendy personálních spisů učitelů uložených ve více kartonech bude nejnižší složkou každý karton). Složky lze dělit na podsložky, pokud je to z věcných či manipulačních příčin odůvodněné (např. Korespondence s nadřízenými orgány, Oběžníky okresní školní rady).

4. *Jednotlivost*

Jednotlivost je jednotka popisu vždy podřízená úrovni série nebo složka. Popisuje archiválie nebo jejich části na nejnižší úrovni, které jsou obsaženy coby evidenční jednotky v rámci sérií nebo složek (složka fotografií) nebo jako vnitřní části v rámci složek a podsložek (protokol ve spise apod.). Jednotlivosti se v případě potřeby dále dělí na části jednotlivosti. Např. v kronice vlepené fotografie jsou části jednotlivosti.

Závaznou hloubku popisu u jednotlivých typů archivních pomůcek stanovují ZP (kap. 3.4). U manipulačního seznamu je závazná hloubka popisu na úrovni složka, u inventáře (díličního inventáře) na úrovni složka a jednotlivost, která nesmí být sloučena do složky. Katalogy nebudou u školních fondů příliš často vytvářeny, závazná hloubka zde je na úrovni složka a jednotlivost, přičemž jednotlivost nelze sloučit do složky.

5.3. Evidenční jednotky

Evidenční jednotky jsou základní, obecné jednotky pro počítání a vykazování množství archiválií a umožňují tak vedení evidence NAD. Při určování a popisu evidenčních jednotek se vychází z platné metodiky evidence NAD a ZP (kap. 2.9).

Ve fondech archivů škol nalezneme evidenční jednotky, kterými jsou podle druhu listiny, úřední knihy a rukopisy, registrurní pomůcky, pečetidla a razítka, kartony a fascikly, mapy, technické výkresy a grafické listy, fotografické archiválie, tisky a jiné.

5.3.1. Listiny

Listiny se týkají zpravidla školních fondů a nadací a je jich dochováno velmi málo.

5.3.2. Úřední knihy

Úřední knihy tvoří podstatnou část archivních souborů škol.

1. Matriky žáků jsou označovány jako album studiosorum, matrica, matricula. Školní matriky byly vedeny podle školního a vyučovacího řádu pro obecné školy z roku 1870, § 22 a 23 školního a vyučovacího řádu z roku 1905 a § 19–22 školního a vyučovacího řádu z roku 1937.⁴⁰² Vedly jej místní školní rady nebo správce školy a zapisovány do nich byly všechny děti školou povinné. Místo knižní matriky mohly být vedeny též matriční listy. Matriky, podobně jako soupisy žactva, obvykle náležejí do fondů MŠR; před vznikem MŠR zůstávají ve fondech škol.
2. Třídní výkazy o prospěchu (třídní výkazy, hlavní katalogy, výkazy o prospěchu) jsou označovány též jako liber calculi, nomina juvenum, juvenus gymnasii, Klassenkatalog, Klassenausweis, Klassenbuch, Hauptkatalog. Třídní výkazy byly vedeny podle školních a vyučovacích řádů z roku 1870 a 1905 a 1937. Podle §§ 163 a 165 Školního a vyučovacího řádu z roku 1937⁴⁰³ se do třídních výkazů zapisovaly všechny děti ihned, jakmile byly přijaty do školy. Kromě osobních údajů o žácích a rodičích se do nich zapisovalo náboženské vyznání dítěte, omluvená a neomluvená nepřítomnost ve škole, dosažený prospěch, a zda je žák způsobilý postoupit do vyšší třídy. Jejich uchování ve spisovně se požadovalo nejméně 50 let. V případě, že nejsou vázané, musí splňovat požadavky vyhlášky č. 654/2004 Sb., příloha č. 1, odst., 3.3, jinak se vykazují jako množstevní jednotky.
3. Protokoly o maturitních, závěrečných, absolventských a jiných zkouškách.⁴⁰⁴ V případě, že nejsou vázané, musí splňovat požadavky vyhlášky č. 654/2004 Sb., příloha č. 1, odst., 3.3, jinak se vykazují jako množstevní jednotky.
4. Knihy cti a knihy hanby.
5. Konferenční protokoly⁴⁰⁵ (dle ZP, kap. 3.1 jde o úřední knihy), záznamy z pedagogických a uměleckých rad, zápisy o jednáních poradních a metodických orgánů ředitele školy. V případě, že nejsou vázané, musí splňovat požadavky vyhlášky č. 654/2004 Sb., příloha č. 1, odst., 3.3, jinak se vykazují jako množstevní jednotky.
6. Kopiaře korespondence.
7. Kopiaře nařízení, indexy normálií – byly vedeny podle § 136 a 137 Řádu školního a vyučovacího z roku 1905.⁴⁰⁶ Do indexu normálií se zapisovaly všechny došlé výnosy školních úřadů včetně oběžníků, které nebyly publikovány. Mezi úřední knihy patří jen indexy normálií obsahující úplné texty nebo výtahy z úplných textů. Indexy obsahující pouze odkazy na normálie náleží k registraturním pomůckám.
8. Třídní knihy (výběrově) vedli a do nich zapisovali všichni učitelé. Obsahují probranou látku v jednotlivých předmětech a počet nepřítomných žáků.⁴⁰⁷
9. Školní kroniky – též liber memorabilium, chronika, Geschichte, Gedenkbuch, Tagebuch, deník – jsou úřední knihy vedené povinně správcem školy. Zápisy měly být

⁴⁰² Nařízení ministra záležitostí duchovních a vyučování z 20. 8. 1870 č. 105/1870 ř. z., kterým se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné (§ 33). Nařízení MVDV č. 13200 z 29. 9. 1905 č. 159/1905 ř. z., kterým se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské; (přetištěno ve Věstníku MKV pod č. 49/1905). Prováděcím předpisem byl výnos MKV č. 13200 z 29. 9. 1905 č. 50/1905 Věstníku MKV, k provedení definitivního řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské. Nový školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné byl vydán výnosem MŠANO č. 105.513-I z 30. 7. 1937 č. 88/1937 Věstníku MŠANO.

⁴⁰³ Viz pozn. 386. K dosažení jednotnosti v úpravě, vedení a uchování třídních výkazů byl vydán výnos MŠANO č. 2440-I z 19. 1. 1938 č. 18/1938 Věstníku MŠANO.

⁴⁰⁴ Vedeny podle Instrukce MŠČSR z 18. 7. 1985 a ministerstva zdravotnictví z 25. 7. 1985, č. j. OP 0634-17.7.85, č. 9/1985 Věstníku MŠMK, kterou se stanoví podrobnosti o středních školách a podle § 32 vyhlášky ze 7. 8. 1991 č. 354/1991 Sb., o středních školách.

⁴⁰⁵ § 37–40 školního a vyučovacího řádu z roku 1870, §147 a 148 školního a vyučovacího řádu z roku 1905 a § 182–182, 215 školního a vyučovacího řádu z roku 1937. Citace školních a vyučovacích řádů viz pozn. 386.

⁴⁰⁶ Viz pozn. č. 386.

⁴⁰⁷ Viz pozn. 386.

chronologické a měla obsahovat tyto rubriky: předchozí dějiny školy, počátek a konec školního roku, důležité události v republice a obci, školní slavnosti, změny v učitelském sboru, složení místních a okresních školních úřadů, změny ve školní budově a v jejím zařízení, změny v organizaci školy, inspekce a návštěvy významných osobností, statistické přehledy.⁴⁰⁸

10. Rukopisy vzpomínek a prací k dějinám školy (mimo školní kroniky), případně ukázky hodnotných literárních nebo odborných prací žáků (rukopisy).

11. Inventáře hlavní, majetku, učebních pomůcek aj. Podle výnosu MŠO z roku 1924⁴⁰⁹ musela mít každá škola chronologický formulář, do něhož se zapisují veškeré věci postupně, jak na školu docházely, a inventář odborný. Tento se dělil na školní nemovitosti, školní nábytek a nářadí, pomůcky pro vyučování jednotlivým předmětům, inventář školní zahrady aj.

5.3.3. Registrurní pomůcky

1. Podací deníky (podací protokol, jednací protokol, journal) do kterých se zapisovaly došlé spisy a každé jejich úřední vyřízení.⁴¹⁰

2. Abecední indexy k podacímu protokolu, které mají usnadňovat vyhledávání úředních spisů ve spisovně. Obsahují osobní, místní a věcná hesla.

3. Do indexů normálí se zapisovaly normy, zákony, nařízení, výnosy úřadů apod. Indexy bylo možno vést i formou kartotéky.⁴¹¹

5.3.4. Pečetidla a razítka

1. Pečetidla původce se zachovala jen výjimečně.

2. Razítka původce jsou zachována zejména u starších archivních fondů škol. Doporučujeme uchovat pouze kovová razítka; u gumových razítek pouze jejich kvalitní otisky (evidované jako otisk typáře) vzhledem k postupné degradaci pryže.

5.3.5. Kartony a fascikly

Karton a fascikl je evidenční jednotka pro spisy u zpracovaných archiválií. Mezi spisy lze z povinně vedené dokumentace škol zařadit tyto:⁴¹²

1. rozhodnutí o zařazení školy do sítě škol, předškolních zařízení a školských zařízení, včetně všech dokladů a podkladů,

2. evidenci žáků školy (tzv. katalogové listy po roce 1990), která obsahuje zejména osobní údaje žáka, údaje o jeho přijetí do školy, o studijním nebo učebním oboru, o průběhu a ukončení studia, o průběhu a ukončení školní docházky, osobní charakteristiky žáků, osobní listy žáků,

3. školní řád, vnitřní řád školy,

4. předpisy a pokyny vztahující se k výchově a vyučování,

5. učební dokumenty studijních a učebních oborů (charakteristika nebo pojetí studijního

⁴⁰⁸ § 33 školního a vyučovacího řádu z roku 1870, § 136 školního a vyučovacího řádu z roku 1905, § 164 školního a vyučovacího řádu z roku 1937. Citace školních a vyučovacích řádů viz pozn. 386. Podrobnosti o vedení kronik viz výnos ZŠR (české) č. 28 633 z 3. 2. 1892 č. 4/1892 Věstníku vl. šk. ob.

⁴⁰⁹ Povinnost vést inventáře školních pomůcek a školního nářadí zmiňovány ve školních a vyučovacích řádech z roku 1870, 1905 a 1937. Viz též výnos MŠANO č. 146.796-24-I z 30. 11. 1924 (nepublikováno).

⁴¹⁰ Vedeny podle školního a vyučovacího řádu z roku 1905 (§ 136) a 1937 (§ 163).

⁴¹¹ Vedeny podle školního a vyučovacího řádu z roku 1905 (§ 136, 137, 140) a 1937 (§ 163). Viz též část 5.3.2., odst. 7 této metodiky.

⁴¹² Povinnou dokumentaci škol uvádí § 38a zákona z 22. 3. 1984 č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), čl. 26 instrukce MŠ z 18. 7. 1985 a ministerstva zdravotnictví z 25. 7. 1985 č. 9/1985 Věstníku MŠMK, kterou se stanoví podrobnosti o středních školách a § 32 vyhlášky ze 7. 8. 1991 č. 354/1991 Sb., o středních školách.

- nebo učebního oboru, učební plán a učební osnovy, profil absolventa),
6. celoroční plán práce včetně plnění, výroční zprávy (včetně tištěných⁴¹³),
 7. tematické plány vyučujících, pokud nejsou součástí metodických příruček a pokynů školských orgánů,
 8. přehled o kvalifikaci pedagogických pracovníků,
 9. přehled úvazků vyučujících, (tj. míra vyučovací povinnosti a hodiny vyučované nad míru vyučovací povinnosti, přehled funkcí, které vyučující zastávají ve střední škole),
 10. evidenci odborného výcviku,
 11. personální dokumentaci, pokud není vedena zřizovatelem nebo zaměstnavatelem; osobní spisy učitelů byly vedeny podle § 10 vládního nařízení z roku 1928; byly označeny jako důvěrné, jejich vzor obsahoval dvacet jedna rubrik a skartační lhůta byla stanovena na 50 let od posledního zápisu,⁴¹⁴
 12. přehledný rozvrh hodin podle tříd a podle vyučujících,
 13. zápisy z porad pedagogického sboru a vedení školy (pokud nemají charakter knihy),
 14. záznamy o hospitacích,
 15. protokoly a záznamy o provedených kontrolách,
 16. stížnosti,
 17. závažná korespondence, zejména se zřizovatelem a nadřízenými orgány,
 18. dokumenty vztahující se k projektům, grantům (nejen dotačním) a akcím škol (v oblasti vzdělávání, výuky, osvěty i volného času mládeže a dětí),
 19. knihy úrazů, evidence školních úrazů, a záznamy o úrazech,⁴¹⁵
 20. stavební dokumentace k objektům školy (budovy, školní zahrady, hřiště apod.), tj. spisy včetně technických výkresů jako příloh,
 21. hospodářskou dokumentaci a účetní evidenci, evidenci majetku,
 22. školní časopisy.

5.3.6. Mapy, technické výkresy a grafické listy

Jedná se zejména o technickou a stavební dokumentaci školních budov a školních hřišť, není-li uložena u zřizovatele. Pokud jsou technické výkresy přílohou spisů, patří mezi spisy.

5.3.7. Fotografické archiválie

Fotografická alba a jednotlivé fotografie učitelského sboru, skupinové fotografie žáků, fotografie školních budov, hřišť, školních zahrad, interiéru škol a fotografie různých školních a mimoškolních akcí (slavnosti, oslavy, průvody, výlety apod.).

5.3.8. Tisky a jiné

Příležitostné tisky, učební a metodické pomůcky, které odpovídají definici vyhlášky, tedy jsou neperiodickými publikacemi literárního, vědeckého nebo uměleckého díla. Tištěné výroční zprávy středních škol sice někdy obsahují odborný článek, ten je však pouhým doplňkem primární výroční zprávy školy, proto se vykazují jako karton, stejně jako netištěné výroční

⁴¹³ Vydávaly je střední školy a učitelské ústavy podle § 116 zákona z 16. 9. 1849 č. 339/1849 ř. z., kterým min. vyučování zavádí výuku na gymnáziích a reálkách podle principů obsažených v Nástinu jejich organizace. Jejich obsah a forma byly podrobně předepsány v řadě podzákonů, např. ve výnosu MŠANO z 28. 11. 1933 č. 79/1933 Věstníku MŠANO, o úpravě hlavních výročních zpráv na středních školách a učitelských ústavech. Viz odstavec 5.3.8.

⁴¹⁴ Vládní nařízení z 14. 9. 1928 č. 162/1928 Sb., o služebním poměru učitelstva obecných a občanských (měšťanských) škol. (Služební pragmatika učitelstva národních škol.). K provedení § 10 uvedeného vládního nařízení byl vydán výnos MŠANO č. 160.639/28-I za dne 10. 1. 1929 č. 10/1929 Věstníku MŠANO, o osobních výkazech učitelstva národních škol.

⁴¹⁵ Vyhláška z 2. 2. 2005 č. 64/2005 Sb., o evidenci úrazů žáků. U knih úrazů je třeba vždy zvážit, zda svým obsahem nepatří do úředních knih.

zprávy. Jako jiné budou evidována alba, která kromě fotografií obsahují též novinové výstřižky, tištěné pozvánky na různé akce letáky, plakáty apod.

6.4. Prvky popisu

Prvky popisu jsou uvedeny v ZP (kap. 4.2, rozšířený popis kap. 5).

Jiné označení

Jako jiné označení se uvádí původní signatura, kterou byly označovány zejména starší úřední knihy a registraturní pomůcky (nejvíce třídní katalogy). Prvek se použije v případě, že byl v minulosti citován. Stejně tak se uvede signatura přidělená při původním (předchozím) zpracování.

Obsah, regest

Geografické názvy se používají zásadně v současném platném znění. Zaniklé názvy míst se uvádějí v posledním známém znění (platí též). Uvádění současných geografických názvů pro velká města se složitým správním vývojem je nevhodné a zavádějící. Zde je na místě uvádět především dobové značení. To ovšem platí především pro úroveň fond či pomůcka. U jednotlivostí jako plány či fotografie je lepší užití současného názvu.

Pokud nejsou školní kroniky popisovány do úrovně části jednotlivosti, uvádí se v regestu, že obsahují pohlednice, fotografie, kresby apod.

Formální název jednotky popisu

Nepoužívají se původní názvy dokumentů s výjimkou případů, kdy by původní název měl sám o sobě informační vypovídací hodnotu. Např. u některých školních kronik nebo třídních katalogů, které jsou svázány s jinými dokumenty vedenými správcem školy (inspekční protokoly, účetní knihy).

Datace jednotky popisu

Školní kroniky jsou datovány léty, kdy byla kronika skutečně vedena. Pokud obsahuje retrospektivní údaje, uvede se tato skutečnost do regestu. Stejně tak je možné do regestu uvést též dataci poznámky o vizitaci kroniky školním inspektorem po jejím uzavření. V elektronickém zpracování archiválií (ELZA, ProArchiv) je pro tyto případy vyhrazena speciální rubrika „Jiné datace“, takže zápis přímo do regestu je nadbytečný.

7. Popis původce/původců

Popis původce/původců se řídí zásadami uvedenými v ZP (kap. 6.2.1, příloha č. 14, skupina 09 – Školy a školství). Použití této přílohy je podle ZP povinné. To znamená, že v případě jednoho fondu školy bude obvykle zapotřebí zapsat hned několik původců. Nejmarkantnější to bude u škol I. a II. stupně. Blíže viz přílohy č. 4-7.

Příklad plnotřídní školy:

Archivní fond existující plnotřídní školy (8-9 ročníků) s názvem Základní škola Kostelec 1869-souč., která nebyla nikdy spojena s gymnáziem, bude obsahovat následující původce (včetně chronologického doplňku): Obecná škola Kostelec 1869-1948, Střední škola Kostelec 1948-1953, Osmiletá střední škola Kostelec 1953-1961, Základní devítiletá škola Kostelec 1961-1978, Základní škola Kostelec 1978-1990, Základní škola Kostelec 1990-2002, Základní škola Kostelec, příspěvková organizace 2003-souč.

Příklad malotřídky:

Archivní fond zrušené málotřídní školy s názvem Základní škola Oupice 1899-2010 bude obsahovat následující původce (včetně chronologického doplňku): Obecná škola Oupice 1899-1948, Národní škola Oupice 1948-1961, Základní devítiletá škola Oupice 1. – 5. ročník 1961-1984, Základní škola Oupice 1984-2002 [čtyři ročníky], Základní škola Oupice, příspěvková organizace 2003-2010.

8. Rejstříky

Tvorba rejstříků (přístupových bodů) prvků se řídí zásadami uvedenými v ZP (kap. 6.2.3, 6.2.4).

9. Použité zkratky

Zkratka	Význam
ASMV	Archivní správa Ministerstva vnitra
ČSSR	Československá socialistická republika
KSČ	Komunistická strana Československa
MK	Ministerstvo kultury
MěŠV	Městský školní výbor
min.	ministerstvo
MKV	Ministerstvo kultu a vyučování
MŠ	Ministerstvo školství
MŠČR	Ministerstvo školství České republiky
MŠK	Ministerstvo školství a kultury
MŠMK	Ministerstvo školství a ministerstvo kultury
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MŠANO	Ministerstvo školství a národní osvěty
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
MŠR	Místní školní rada
MŠVU	Ministerstvo školství, věd a umění
MVDV	Ministerstvo věcí duchovních a vyučování
NAD	Národní archivní dědictví
OŠR	Okresní školní rada
OŠV	Okresní školní výbor
RP	registraturní pomůcky
ř. z.	Říšský zákoník
Sb.	Sbírka zákonů
SRPŠ	Sdružení rodičů a přátel školy
UK	úřední knihy
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
Verordnungsblatt	Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht
Věstník vl. ob. šk.	Věstník vládní u věcech škol obecných v Království českém
VOŠ	Vyšší odborná škola
ZOŠ	Základní odborná škola
ZP	Základní pravidla
ZŠR Praha	Zemská školní rada v Praze
ZŠR Brno	Zemská školní rada v Brně
z. z. čes.	český zemský zákoník

Zkratka	Význam
z. z. mor.	moravský zemský zákoník
z. z. slez.	slezský zemský zákoník

10. Seznam autorů metodického pokynu

BARCUCHE Antonín, Statutární město Ostrava, Magistrát, Archiv města Ostravy

GRIMMLOVÁ Jana, Státní oblastní archiv Hradec Králové, Státní okresní archiv Chrudim

TOPINKA Jiří, Státní oblastní archiv Praha, Státní okresní archiv Beroun

Na revizi konečné podoby metodiky se podíleli

ČERMÁKOVÁ Jana, Magistrát města Brna, Archiv města Brna

KNOTKOVÁ Veronika, Archiv hl. města Prahy

KOKOŠKOVÁ Zdeňka, Národní archiv Praha

11. Účinnost

Metodický pokyn nabývá účinnosti dnem 31. ledna 2023.

PhDr. Daniel Doležal
ředitel odboru archivní správy MV
podepsáno elektronicky

V Praze 16. ledna 2023

Přílohy

Příloha č. 1

Umělé pořádací schéma pro školy do r. 1869

Příloha č. 2

Umělé pořádací schéma pro školy po r. 1869

Příloha č. 3

Umělé pořádací schéma pro místní školní rady

Příloha č. 4

Popis původce základní škola

Příloha č. 5

Popis původce gymnázium

Příloha č. 6

Popis původce mateřská škola

Příloha č. 7

Popis původce místní školní rada